

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ
ΣΧΕΣΕΩΝ

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

«Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτικές»

**Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις κατά τη Διάρκεια της
Ελληνικής Κρίσης Χρέους: Το Δίλημμα Ασφάλειας
Υπό το Πρίσμα της "Θεωρίας Επίθεση-Άμυνα"**

Φοιτητής: Αντώνιος Δ. Κάργας

Επιβλέπων καθηγητής: Ευστάθιος Φακιολάς

Κόρινθος, Ιανουάριος 2017

UNIVERSITY OF PELOPONNESE
FACULTY OF SOCIAL AND INTERNATIONAL
SCIENCE
DEPARTMENT OF POLITICAL SCIENCE AND
INTERNATIONAL RELATIONS

Master program in “International Relations and Policy”

**The Greek – Turkish relations during the Greek debt
crisis: The Security Dilemma under the “Offence –
Defense Theory”**

Student: Antonios D. Kargas

Supervisor: Efstathios Fakiolas

Corinth, Greece, January 2017

Η παρούσα εργασία αφιερώνεται στη γυναίκα μου,
που μαζί προσπαθούμε να κάνουμε πραγματικότητα όσα ονειρευόμαστε.

Ευχαριστίες

Τις θερμότερες ευχαριστίες μου στον Επίκουρο Καθηγητή κ. Ευστάθιο Φακιολά για τη συνεχή υποστήριξη και τις συμβουλές του κατά τη διάρκεια συγγραφής της παρούσης διπλωματικής εργασίας. Ευχαριστώ πολύ επίσης τον Επίκουρο Καθηγητή κ. Νικόλαο Τζιφάκη για τα γόνιμα σχόλια και τις εύστοχες παρατηρήσεις του, καθώς και την κα. Βαθάκου για τις τοποθετήσεις της κατά την παρουσίαση της εργασίας. Τέλος, θέλω να ευχαριστήσω την οικογένεια μου για τη συνεχή παρουσία και την ανοχή τους απέναντι στις δυσκολίες και την έλλειψη διαθέσιμου χρόνου που οι ακαδημαϊκές υποχρεώσεις επιφέρουν.

Περίληψη

Η οριοθέτηση των ελληνοτουρκικών σχέσεων είναι πολύπλοκη. Ένα πλέγμα ιστορικών διαφορών, αντικρουόμενων κυριαρχικών δικαιωμάτων, «αμφιβολίας» και ιστορικού συγκρούσεων διαμορφώνουν ένα δαιδαλώδες πλαίσιο μελέτης. Σκοπός της διπλωματικής εργασίας είναι η μελέτη του **δίληματος ασφαλείας** στις σχέσεις των δύο χωρών και η αξιοποίηση της **offence – defense theory** για την βαθύτερη κατανόησή του, λαμβάνοντας υπόψη το σύγχρονο **διεθνοποιημένο πολιτικό περιβάλλον** και την **παγκοσμιοποίηση των οικονομιών**. Ιδιαίτερο σημείο αποτελεί η αποτύπωση τυχόν **διαφοροποιήσεων που προέκυψαν μετά το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης** στην Ελλάδα, γεγονός που επέφερε σημαντικές μεταβολές σε **οικονομικό– αμυντικό – πολιτικό επίπεδο** στη χώρα.

Τα σημαντικότερα εκ των αποτελεσμάτων αναδεικνύουν την **απουσία του δίληματος ασφαλείας** όταν εξετάζονται οι συνολικές αμυντικές δαπάνες των δύο χωρών. Αντίθετα όταν εφαρμόζεται η offence – defense theory (εξοπλιστικές δαπάνες) το δίλημμα ασφαλείας εμφανίζεται να υφίσταται για την περίοδο 1996-2007. Η **Τουρκία** έχει συσχετίσει την άμυνα της με τη μεγέθυνση της οικονομίας της, αλλά παράλληλα και με τις εσωτερικές της εξελίξεις στον τομέα του εκδημοκρατισμού. Αντίθετα, η **Ελλάδα** δεν παρουσιάζει στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις των αμυντικών μεγεθών της, ούτε με την οικονομία της, ούτε με τους δείκτες εκδημοκρατισμού.

Λέξεις-κλειδιά: Ελληνοτουρκικές Σχέσεις, Δίλημμα Ασφαλείας, Θεωρία Επίθεση – Άμυνα, Αμυντικές Δαπάνες, Εξοπλιστικές Δαπάνες

Abstract

Defining Greek-Turkish relations is a complicated matter. A series of historical disputes, of opposing national sovereignty, of doubts and conflicts form the research framework. The present essay's purpose is to study the **security dilemma** between the two states and how the utilization of **offence – defense theory** can result to delve into the subject. All these considering the present **internationalized political framework** and the **economic globalization**. Moreover, the essay incorporates differentiations that occurred after Greek economic crisis, which resulted in significant changes to the economic – defensive – political national framework.

The results indicate the **absence of the security dilemma** by using total defense expenditures as the research variable. In contrary, military equipment expenditures (as an offence-defense theory's variable) reveal the existence of security dilemma during the 1996-2007 period. **Turkey** has correlate its defense enlargement with economic aggrandizement, but moreover with internal changes in the democratization field. In contrary, **Greece's** defense variables have no statistical correlations with economic measures or democratization indexes.

Keywords: Greek-Turkish Relations, Security Dilemma, Offence-Defense Theory, Defense Expenditures, Equipment Expenditures

Πίνακας περιεχομένων

1.Εισαγωγή	1
2. Συνοπτική ανασκόπηση των ελληνοτουρκικών σχέσεων	7
2.1 Εισαγωγή	7
2.2 Περίοδος 1923 – 1940	8
2.3 Περίοδος 1940 – 1960	9
2.4 Περίοδος 1960 – 1974	10
2.5 Περίοδος 1974 - 1990	11
2.6 Περίοδος 1990 - 2010	13
2.7 Περίοδος 2010 - Σήμερα	15
2.8 Σύνοψη	18
3. Το δίλλημα ασφαλείας στις ελληνοτουρκικές σχέσεις	21
3.1 Εισαγωγή	21
3.2 Η «αντίληψη» περί ύπαρξης απειλής	22
3.3 Το δίλλημα ασφαλείας	24
3.3.1 Στρατιωτικοί Εξοπλισμοί	26
3.3.2 Οικονομική Συνεργασία και Ανταγωνισμός	36
3.3.2.1 Μακροοικονομικά Μεγέθη	38
3.3.2.2 Δυναμική της Οικονομίας	41
3.3.2.3 Αλληλεξάρτηση των 2 Οικονομιών	44
3.3.3 Εκδημοκρατισμός και Συμμετοχή σε Διεθνείς Οργανισμούς	49
3.3.3.1 Εκδημοκρατισμός	50
3.3.3.2 Συμμετοχή σε Διεθνείς Οργανισμούς	60
3.4 Η Offence – Defense Theory και η σύγκρουση Ελλάδας-Τουρκίας	61
3.5 Συνοψίζοντας τις Υποθέσεις Εργασίας	64
4. Εμπειρική Τεκμηρίωση και Ερμηνεία	67

4.1 Εισαγωγή	67
4.2 Το δίλημμα ασφαλείας πριν και μετά την οικονομική κρίση	68
4.2.1 Αμυντικές δαπάνες και οικονομία	70
4.2.2 Αμυντικές δαπάνες και εκδημοκρατισμός	72
4.3 Το δίλημμα ασφαλείας από την οπτική της Offence – Defense Theory	74
4.4 Καταληκτικές επισημάνσεις υπό το πρίσμα της Regression Analysis	76
5. Συμπεράσματα	81
Βιβλιογραφία	85
Παράρτημα Α	93
Παράρτημα Β	107
Παράρτημα Γ	108

Κεφάλαιο 1

Εισαγωγή

Η οριοθέτηση των ελληνοτουρκικών σχέσεων είναι πολύπλοκη. Ένα πλέγμα ιστορικών διαφορών, αντικρουόμενων κυριαρχικών δικαιωμάτων, «αμφιβολίας» και ιστορικού συγκρούσεων διαμορφώνουν ένα δαιδαλώδες πλαίσιο μελέτης. Σκοπός της διπλωματικής εργασίας είναι η μελέτη του **διλήμματος ασφαλείας** στις σχέσεις των δύο χωρών και η αξιοποίηση της **offence – defense theory** για την βαθύτερη κατανόησή του, λαμβάνοντας υπόψη το σύγχρονο **διεθνοποιημένο πολιτικό περιβάλλον** και την **παγκοσμιοποίηση των οικονομιών**. Ιδιαίτερο σημείο αποτελεί η αποτύπωση τυχόν **διαφοροποιήσεων που προέκυψαν μετά το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης** στην Ελλάδα, γεγονός που επέφερε σημαντικές μεταβολές σε **οικονομικό– αμυντικό – πολιτικό επίπεδο** στη χώρα. Υπό το πρίσμα αυτό, το βασικό εύρημα της εργασίας σχετίζεται με την **ύπαρξη ή μη του διλήμματος ασφαλείας** κατά τη διάρκεια της ελληνικής κρίσης χρέους, ανάλογα με τη χρήση των συνολικών αμυντικών δαπανών των δύο χωρών (κλασσική προσέγγιση του διλήμματος ασφαλείας) ή των εξοπλιστικών δαπανών (προσέγγιση υπό την οπτική της offence – defense theory).

Η καταγραφή της ιστορικής **διακύμανσης των ελληνοτουρκικών σχέσεων**, αλλά και των διαφορών / διεκδικήσεων που υφίστανται σήμερα αποτελεί το πρώτο αναγκαίο βήμα πριν την όποια ποσοτική ή ποιοτική μελέτη. Μέσα από την ανάλυση αυτή αναμένεται να προκύψουν τα βασικά σημεία τα οποία επιβεβαιώνουν το αν υφίσταται η **«αντίληψη» περί ύπαρξης απειλής** μεταξύ των δύο κρατών. Η «αντίληψη» αυτή δεν βασίζεται αποκλειστικά στην ύπαρξη στρατιωτικής ισχύος, αλλά κυρίως στην «αίσθηση» ότι η άλλη πλευρά βρίσκεται σε ετοιμότητα για να εκμεταλλευτεί στρατιωτικά ή διπλωματική την όποια αστοχία του αντιπάλου προκειμένου να απειλήσει τα κυριαρχικά του δικαιώματα. Επιπροσθέτως, το «τι» ορίζει η κάθε πλευρά ως κυριαρχικό της δικαίωμα δεν είναι εύκολο να οριστεί με αντικειμενικό τρόπο και για τον λόγο αυτό επιχειρείται μέσα από τα σημεία τριβής και τις διεκδικήσεις της κάθε πλευράς να οριοθετηθεί αυτή, αλλά και να αναδειχτεί γιατί κάθε πλευρά «αντιλαμβάνεται» της κινήσεις του άλλου ως απειλή.

Βασικό σημείο στην εν λόγω ανάλυση είναι το κατά πόσο η «αντίληψη» περί ύπαρξης απειλής είναι **αμφίδρομη**. Η αμφίδρομη αυτή σχέση είναι αναγκαία για την ύπαρξη του **διλήμματος ασφαλείας**, όπως αυτό αποτυπώνεται μέσα από τον φαύλο κύκλο της «**κούρσας**» **αύξησης των συνολικών αμυντικών δαπανών**. Συχνά όμως, οι συνολικές αμυντικές δαπάνες δεν αποτελούν ικανοποιητικό μέγεθος αποτύπωσης του διλήμματος ασφαλείας, καθώς σημασία δεν έχει μόνο το συνολικό τους ύψος, αλλά και ο προσανατολισμός τους (επιθετικός ή αμυντικός).

Η θεωρία επίθεση-άμυνα (**offence – defense theory**) παρέχει το θεωρητικό πλαίσιο για την κατανόηση του πως η διάκριση μεταξύ αμυντικών και επιθετικών δαπανών μπορεί να παρέχει μία συμπληρωματική θεώρηση του διλήμματος ασφαλείας. Έτσι, αντί να διερευνάται αυτό μέσω της κούρσας αύξησης των συνολικών αμυντικών δαπανών, μπορεί να αποτυπωθεί μέσα από μεγέθη που έχουν περισσότερο επιθετικογενή χαρακτήρα, όπως είναι οι **εξοπλιστικές δαπάνες**. Παράλληλα, για την πληρότητα της κατανόησης του φαινομένου κρίνεται δόκιμο να ενσωματωθούν στη μελέτη και στοιχεία που σχετίζονται με τον τρόπο που το **διεθνές πολιτικό και οικονομικό περιβάλλον** έχει μετεξελιχθεί, αλλά και τον τρόπο που φαινόμενα όπως η **ελληνική οικονομική κρίση** επιδρά. Τέτοια στοιχεία είναι η δυναμική των οικονομιών που καθορίζει τις δυνατότητες των κρατών να δαπανούν για την άμυνα τους, οι οικονομικές τους σχέσεις με το παγκόσμιο σύστημα και πόση σημασία μπορεί να έχει μία διατάραξη τους εξαιτίας κάποιας σύγκρουσης, η διαδικασία εκδημοκρατισμού και η συμμετοχή σε διεθνείς οργανισμούς που διαμορφώνουν το πλαίσιο ειρηνικής επίλυσης διαφορών και ανάπτυξης συνεργασιών.

Για την επίτευξη των σκοπών της εργασίας πραγματοποιήθηκαν τα ακόλουθα:

1. στο κεφάλαιο 2 αποτυπώνεται το ιστορικό πλαίσιο των ελληνοτουρκικών σχέσεων των τελευταίων ετών, από το 1923 έως σήμερα, για την καταγραφή των ζητημάτων / διεκδικήσεων των δύο πλευρών
2. στο κεφάλαιο 3 αναδεικνύεται η ύπαρξη αμφίδρομης «αντίληψης» περί απειλής στις σχέσεις των δύο κρατών (Κεφάλαιο 3) που αποτελεί το πρώτο βήμα για την ύπαρξη του διλήμματος ασφαλείας,

3. οριοθετήθηκε το τι είναι το δίλημμα ασφαλείας, πώς θα υπολογιστεί και πώς επηρεάζει τη συμμετοχή των χωρών στο παγκόσμιο πολιτικό και οικονομικό γίνεσθαι (Κεφάλαιο 3),
4. προκειμένου να γίνουν αντιληπτές οι εξελίξεις στο εσωτερικό των δύο χωρών, αλλά και η μελλοντική τους τάση εξέλιξης, συγκεντρώθηκαν και παρουσιάστηκαν (Κεφάλαιο 3) απόλυτα μεγέθη και δείκτες των δύο χωρών που αφορούν:
 - την ασφάλεια και την άμυνα, ως βασικές παραμέτρους ύπαρξης και τροφοδότησης του διλήμματος ασφαλείας
 - την οικονομική κατάσταση και μεγέθυνση ως εν δυνάμει ικανότητα να τροφοδοτούν με χρηματοοικονομικούς πόρους το δίλημμα ασφαλείας και
 - τον εκδημοκρατισμό ως πολιτική επιλογή να συνεχίσουν τον ανταγωνισμό μέσω του διλήμματος ασφαλείας ή να οδηγηθούν σε εναλλακτικούς δρόμους επίλυσης των όποιων διαφορών.
5. οριοθετήθηκε γιατί είναι σημαντική η χρήση της offence – defense theory για τον επαναπροσδιορισμό της ύπαρξης ή μη του διλήμματος ασφαλείας στις σχέσεις των δύο χωρών (Κεφάλαιο 3),
6. στο κεφάλαιο 4 υπολογίστηκαν με τη χρήση του στατιστικού πακέτου SPSS μία σειρά μη παραμετρικών συσχετίσεων που αφορούν:
 - τη σχέση των συνολικών αμυντικών δαπανών των δύο χωρών για την ανάδειξη της ύπαρξης ή μη του διλήμματος ασφαλείας για την περίοδο 1996-2016 και για τις υποπεριόδους 1996-2007 (περίοδος προ οικονομικής κρίσης) και 2008-2016 (περίοδος μετά την έναρξη της οικονομικής κρίσης),
 - τη σχέση των συνολικών αμυντικών δαπανών με τις πραγματικές οικονομικές δυνατότητες (μακροοικονομικά μεγέθη όπως για παράδειγμα εισαγωγές, εξαγωγές, εμπόριο, άμεσες ξένες επενδύσεις, τουρισμός και έσοδα από αυτόν) της κάθε χώρας και με τους

οικονομικούς της δείκτες (όπως για παράδειγμα έναρξη επιχειρηματικότητας, κατασκευαστικές άδειες, λήψη χρηματοδότησης, προστασία των επενδυτών, φορολογία, διακρατικό εμπόριο, επίλυση επιχειρηματικών διαφορών), ώστε να διαφανεί η σχέση άμυνας – οικονομίας και η δυνατότητα περαιτέρω επέκτασης των δαπανών άμυνας (για τις ίδιες χρονικές περιόδους και υποπεριόδους όπως ανωτέρω),

- τη σχέση των συνολικών αμυντικών δαπανών με τις εσωτερικές πολιτικές εξελίξεις (δείκτες εκδημοκρατισμού και εσωτερικής λειτουργίας) της χώρας, που διαμορφώνουν το πλαίσιο ειρηνικής επίλυσης διαφορών και ανάπτυξης συνεργασιών, ενώ παράλληλα δύναται να δρουν περιοριστικά ως προς το δίλημμα ασφαλείας (για τις ίδιες χρονικές περιόδους και υποπεριόδους όπως ανωτέρω),
- τη σχέση των εξοπλιστικών δαπανών των δύο χωρών για την ανάδειξη της ύπαρξης ή μη του διλήμματος ασφαλείας υπό το πρίσμα της offence – defense theory (για τις ίδιες χρονικές περιόδους και υποπεριόδους όπως ανωτέρω),
- τη σχέση των εξοπλιστικών δαπανών με τα οικονομικά μεγέθη και με τους δείκτες εκδημοκρατισμού των δύο χωρών, για να πραγματοποιηθούν συγκρίσεις με τις αντίστοιχες σχέσεις των συνολικών αμυντικών δαπανών (για τις ίδιες χρονικές περιόδους και υποπεριόδους όπως ανωτέρω),

7. υπολογίστηκαν με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία και με τη χρήση της ανάλυσης διακύμανσης οι σχέσεις πρόβλεψης των συνολικών αμυντικών δαπανών των δύο χωρών και οι αντίστοιχες σχέσεις των εξοπλιστικών τους δαπανών.

Οι υποθέσεις που εξετάστηκαν αφορούσαν την ύπαρξη ή μη του διλήμματος ασφαλείας στις σχέσεις των δύο χωρών για τις διαφορετικές περιόδους και υποπεριόδους εξέτασης, καθώς και το αν αυτά μεταβάλλονται με τη χρήση της offence – defense theory γεγονός που θα οδηγούσε στον επαναπροσδιορισμό του (διλήμματος ασφαλείας). Επίσης, στα πλαίσια κατανόησης του τρόπου επίδρασης της οικονομίας και της πολιτικής στο δίλημμα ασφαλείας μελετήθηκε η επίδραση

μακροοικονομικών μεγεθών, δεικτών οικονομίας και δεικτών εκδημοκρατισμού πάνω στις αμυντικές και εξοπλιστικές δαπάνες, ώστε να διαφανούν τα περιθώρια όξυνσης ή περιορισμού του διλήμματος ασφαλείας στις σχέσεις των δύο χωρών.

Τα σημαντικότερα εκ των αποτελεσμάτων αναδεικνύουν την απουσία του διλήμματος ασφαλείας όταν εξετάζονται οι συνολικές αμυντικές δαπάνες των δύο χωρών. Αντίθετα όταν εφαρμόζεται η offence – defense theory (εξοπλιστικές δαπάνες) το δίλημμα ασφαλείας εμφανίζεται να υφίσταται για την περίοδο 1996-2007. Όσον αφορά την τουρκική πλευρά εμφανίζεται διασύνδεση της περαιτέρω αμυντικής της επέκτασης με την οικονομία της (ισχυρή συσχέτιση των τουρκικών αμυντικών δαπανών με πολλαπλά οικονομικά μεγέθη της χώρας), ενώ στην ελληνική πλευρά κατά την περίοδο 1996-2016 δεν υφίσταται αντίστοιχη διασύνδεση (απουσία στατιστικά σημαντικών συσχετίσεων των αντίστοιχων ελληνικών μεγεθών). Αντίστοιχα, οι τουρκικές αμυντικές δαπάνες εξαρτώνται σε μεγαλύτερο βαθμό από τις εξελίξεις στο εσωτερικό της χώρας (ισχυρή συσχέτιση των τουρκικών αμυντικών δαπανών με πολλαπλούς δείκτες εκδημοκρατισμού), ενώ για την ελληνική πλευρά δεν παρουσιάστηκαν αντίστοιχα στατιστικά σημαντικές σχέσεις (απουσία στατιστικά σημαντικών συσχετίσεων των αντίστοιχων ελληνικών μεγεθών).

Κεφάλαιο 2

Συνοπτική ανασκόπηση των ελληνοτουρκικών σχέσεων

2.1 Εισαγωγή

Η κατανόηση των σημερινών σχέσεων των δύο χωρών περνάει αναπόφευκτα μέσα από την ανάγνωση της πρόσφατης (κατ' ελάχιστον) ιστορίας τους. Η ανάγνωση αυτή επιτρέπει τον **εντοπισμό των ζητημάτων που αποτελούν απειλή** για την «άλλη πλευρά», αλλά και την κατανόηση του **«πώς» τα ζητήματα αυτά διαμορφώθηκαν**.

Το να ορίσει όμως κανείς μία ασφαλή περίοδο μελέτης των ελληνοτουρκικών σχέσεων αποτελεί από μόνο του ένα ιδιαίτερο και λεπτό ζήτημα, καθώς δεν είναι πάντα σαφή τα χρονικά όρια. Μπορεί το ελληνικό κράτος να υπήρξε αποτέλεσμα της επαναστατικής προσπάθειας του 1821, όμως το σύγχρονο τουρκικό κράτος (Δημοκρατία της Τουρκίας) δημιουργήθηκε ακόμα πιο πρόσφατα, μετά την κατάρρευση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και την τελική επικράτηση των Κεμαλιστών το 1923.

Αν και η νέα κρατική οντότητα αποτελεί ιστορική συνέχεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η κουλτούρα που επιδίωξε να διαμορφώσει αλλά και η συμπεριφορά της στο διεθνές πολιτικό σύστημα διαφοροποιείται σημαντικά έναντι της Αυτοκρατορίας. Το γεγονός αυτό επιτρέπει στον ερευνητή να οριοθετήσει ως **ένασμα αποτύπωσης των ελληνοτουρκικών σχέσεων το 1923** (Ευαγόρου, 2010) που: α) αποτελεί περίοδο ίδρυσης του σύγχρονου τουρκικού κράτους, β) αποτελεί το ορόσημο τερματισμού της εδαφικής επέκτασης του ελληνικού κράτους και γ) αποτελεί την έναρξη της προσπάθειας επαναπροσδιορισμού των σχέσεων των δύο κρατών.

Στις ενότητες που ακολουθούν θα παρουσιαστούν οι ελληνοτουρκικές σχέσεις από το 1923 έως σήμερα. Η περίοδος αυτή χωρίζεται σε πολλαπλές υποπεριόδους, με βάση τις ιστορικά καταγεγραμμένες συνθήκες που επικρατούσαν μεταξύ των δύο χωρών. Ειδικά και για τη σημερινή περίοδο, αποτυπώνεται μία ευρύτερη θεώρηση της γεωπολιτικής θέσης και στρατηγικής των δύο χωρών, καθώς εκτιμάται πως οι

διεθνείς εξελίξεις στην ευρύτερη περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και της Μέσης Ανατολής είναι πιθανό να επηρεάσουν τις σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών.

2.2 Περίοδος 1923 – 1940

Η περίοδος μετά τη λήξη του Πολέμου και την υπογραφή της Συνθήκης της Λοζάνης βρήκε και τις δύο χώρες να αναζητούν ειρήνη και ασφάλεια προκειμένου να αναδιαμορφώσουν τις εσωτερικές του δομές και να επαναπροσδιορίσουν την πολιτική τους στο διεθνές σύστημα. **Το χρονικό διάστημα 1923 – 1940 αποτελεί μία περίοδο επιδίωξης φιλικών σχέσεων και ειρήνης στις σχέσεις των δύο χωρών** (Βερέμης, 2005), με την απουσία των όποιων εδαφικών διεκδικήσεων. Το Σύμφωνο Φιλίας Ατατούρκ – Βενιζέλου το 1930 αποτέλεσε το επιστέγασμα της προσπάθειας οικοδόμησης εμπιστοσύνης, χωρίς όμως να αποτελεί λύση των ζητημάτων που η Συνθήκη της Λοζάνης είχε δημιουργήσει (Ahmad, 2006).

Το 1931 η Ελλάδα ανακηρύσσει μονομερώς τα δέκα ναυτικά μίλια στον εναέριο χώρο της, χωρίς να συναντήσει αντιδράσεις από τουρκικής πλευράς, παρόλο που δεν έλαβε και την συναίνεση της (Axt, 2005). Αντίστοιχα η ελληνική πλευρά δεν θέτει κανένα εμπόδιο στην τουρκική όταν αυτή με τη σειρά της προχωρά στην αναθεώρηση του διεθνούς καθεστώτος των Στενών το 1936 (Σαρής, 1992). Η προσέγγιση ήταν επιθυμητή και από τα δύο κράτη, αλλά επιπροσθέτως ευνοούνταν και από τη Μ. Βρετανία, καθώς όλοι είχαν να αντιμετωπίσουν την ιταλική επιθετικότητα στην Ανατολική Μεσόγειο (Aydin b, 2004).

Τα **πρώτα σύννεφα** στις σχέσεις των δύο χωρών παρουσιάστηκαν την ίδια χρονιά, με την **αλλαγή εκ μέρους της Ελλάδας του status quo στο Αιγαίο**, όταν επέκτεινε την κυριαρχία της στη θάλασσα στα έξι ναυτικά μίλια. Η εν λόγω κίνηση θεωρήθηκε από την τουρκική πλευρά ως μία προσπάθεια μετατροπής του Αιγαίου σε ελληνική λίμνη (γεωγραφικός εγκλωβισμός της Τουρκίας) και όχι ως ενέργεια διασφάλισης κυριαρχικών δικαιωμάτων (Gunduz, 2001). Να σημειωθεί πως η αντίστοιχη επέκταση των κυριαρχικών δικαιωμάτων στην θάλασσα εκ μέρους της Τουρκίας πραγματοποιήθηκε μόλις το 1964.

Το 1938 η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας απέναντι στους γείτονες της αρχίζει να φεύγει από τα πλαίσια των φιλικών σχέσεων και πλέον χαρακτηρίζεται από επιφυλακτικότητα και καιροσκοπία (Ahmad, 2006). Το 1939 η Τουρκία κάνει την πρώτη επιθετική της κίνηση προσαρτώντας την Αλεξανδρέττα υπό την ανοχή της Γαλλίας (Μούτσογλου, 2000). Μία νέα εποχή έχει ξεκινήσει.

2.3 Περίοδος 1940 – 1960

Το ξέσπασμα του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου σηματοδοτεί το πέρασμα στην νέα εποχή των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Η λήξη του πολέμου και η διαμόρφωση του διπολικού συστήματος ΗΠΑ-ΕΣΣΔ θα βρει τις δύο χώρες να οδηγούνται σε συνύπαρξη στο ίδιο στρατόπεδο με την ένταξη τους στο ΝΑΤΟ (1952). Το γεγονός αυτό μπορεί να αποτελούσε φραγμό για τις όποιες μεταξύ τους συγκρούσεις, αλλά σε καμία περίπτωση δεν έλυσε τα ζητήματα που είχαν προκύψει. **Ακόμα και η ένταξη των Δωδεκανήσων στην Ελλάδα πραγματοποιήθηκε υπό την τουρκική αποδοχή, αλλά με τον όρο / αντάλλαγμα να παραμείνουν αυτά αποστρατικοποιημένα** (Gunduz, 2001).

Γεγονός πάντως παραμένει πως είτε από επιθυμία, είτε από ανάγκη, οι σχέσεις των δύο χωρών στις αρχές του 1950 χαρακτηρίζονται από «ανοχή και συνεργασία», ως αποτέλεσμα και της συμμετοχής τους στο δυτικό συνασπισμό. **Οι εξελίξεις στο Κυπριακό το 1955 αποτέλεσαν τον καταλύτη για το πέρασμα των σχέσεων των δύο κρατών σε επίπεδο αντιπαλότητας.** Μετά την ένταξη των Δωδεκανήσων στην Ελλάδα, μία πιθανή ενσωμάτωση και της Κύπρου θα αποτελούσε ένα πλήρη εγκλωβισμό της Τουρκίας, ειδικά σε περίπτωση που η ελληνική πλευρά αποφάσιζε την αύξηση σε 12 των ναυτικών μιλίων του θαλάσσιου χώρου της.

Σταδιακά το τουρκικό κράτος ενθάρρυνε και σε πολλές περιπτώσεις υπέθαλψε επιθετικές ενέργειες εναντίον της ελληνικής μειονότητας στην **Κωνσταντινούπολη**, με αποκορύφωμα τα γεγονότα του Σεπτεμβρίου του 1955 (Αλεξανδρής, 1991). Η Τουρκία κατορθώνει σε διεθνές επίπεδο να πετύχει αφενός τη μη ενσωμάτωση της Κύπρου στην Ελλάδα (μέσω της δημιουργίας ανεξάρτητου κράτους) και αφετέρου τη διεθνή αναγνώρισή της ως βασικού «παίκτη» στα δρώμενα

στο νησί (εγγυήτρια δύναμη και επιστροφή τουρκικών στρατευμάτων στο νησί για πρώτη φορά μετά το 1878).

2.4 Περίοδος 1960 – 1974

Τα γεγονότα της περιόδου που προηγήθηκε σηματοδοτούν το πέρασμα στη συγκρουσιακή κατάσταση μεταξύ των δύο χωρών. Οι πρώτες εχθροπραξίες μεταξύ των δύο κοινοτήτων ξεκίνησαν ξανά από την Κύπρο, ως αποτέλεσμα των δυσλειτουργιών του Κυπριακού Συντάγματος (Κουφουδάκης, 1989). Η απειλή στρατιωτικής επέμβασης εκ μέρους της Τουρκίας στην Κύπρο αποσοβήθηκε μόνο μετά από επέμβαση των Η.Π.Α. Μια νέα κρίση το 1967 οδηγεί σε αποχώρηση της ελληνικής μεραρχίας από την Κύπρο, γεγονός που υπονόμει τις αμυντικές δυνατότητες της ελληνοκυπριακής πλευράς.

Η Τουρκία από πλευράς της οδηγείται σε επεκτατικές και αναθεωρητικές επιλογές πέραν των ορίων της Κύπρου θέτοντας το 1973 **θέμα υφαλοκρηπίδας στο Αιγαίο και εγείροντας διεκδικήσεις για το δικαίωμα εκμετάλλευσής της** (Ρίζας, 2006). Οι τουρκικές διεκδικήσεις με την πάροδο του χρόνου **δεν περιορίζονται στο θαλάσσιο χώρο, αλλά αφορούν και τον εναέριο**, ενώ εκφράζονται μέσα από την αμφισβήτηση των διεθνών συμβάσεων (Ροζάκης, 1991). Επίσης, οι διεκδικήσεις πραγματοποιούνται έμπρακτα με την παραχώρηση αδειών για έρευνες πετρελαίου στην υφαλοκρηπίδα του Αιγαίου.

Το καλοκαίρι του 1974 λαμβάνει χώρα η **εισβολή στην Κύπρο** με αφορμή το υποκινούμενο από την Ελλάδα πραξικόπημα εναντίον της νόμιμης κυπριακής κυβέρνησης. Η αντίδραση από ελληνικής πλευράς ήταν μικρής αξίας σε στρατιωτικό και πολιτικό επίπεδο, ενώ μόνο μετά τον δεύτερο κύκλο τουρκικών επιχειρήσεων που αποφασίστηκε η αποχώρηση από το ΝΑΤΟ πέτυχε σε πολιτικό επίπεδο τη διεθνή καταδίκη και ένα εμπάργκο όπλων κατά της Τουρκίας από τις Η.Π.Α.

Σημαντικό στοιχείο αποτελεί το γεγονός πως ενώ το 1964 και 1967 οι Η.Π.Α. είχαν καταφέρει διά της επιβολής να αποτρέψουν την τουρκική εισβολή, αυτό δεν κατέστη δυνατό το 1974 εξαιτίας α) της **ύφεσης** στις σχέσεις των υπερδυνάμεων της εποχής που μείωνε τις πιθανότητες μίας αμερικανοσοβιετικής σύγκρουσης, β) της

απομάκρυνσης της Τουρκίας από την αμερικανική επιρροή, γ) των **επαναπροσεγγίσεων** με την ΕΣΣΔ και δ) του **αισθήματος επείγοντος** ότι ένα επιτυχημένο πραξικόπημα θα έφερνε de facto την Κύπρο στην ένωση με την Ελλάδα.

Η εισβολή και κατοχή του βορείου μέρους της Κύπρου οδήγησε σε μία σειρά νέων δεδομένων στις ελληνοτουρκικές σχέσεις:

1. Επιβεβαίωσε τον ρόλο της **Τουρκίας ως επιθετική και εν δυνάμει αναθεωρητική δύναμη** που μπορεί με τη δύναμη των όπλων να επιβάλει τις διεκδικήσεις της χωρίς αυτό να μπορεί να αναστραφεί από τη διεθνή κοινότητα.
2. Η **Ελλάδα απέκτησε τον ρόλο του αμυνόμενου** απέναντι στις υφιστάμενες, αλλά και στις όποιες νέες τουρκικές διεκδικήσεις.
3. Ο **ρόλος της Τουρκίας στο κυπριακό πρόβλημα** αναβαθμίστηκε κατακόρυφα, ενώ και σε στρατιωτικό επίπεδο απέκτησε στρατηγικό πλεονέκτημα έναντι της Ελλάδας λόγω της δυνατότητας εύκολης μεταφοράς ενισχύσεων και της απειλής / δυνατότητας εισβολής και στο υπόλοιπο τμήμα του νησιού.

2.5 Περίοδος 1974 – 1990

Η περίοδος μετά το 1974 χαρακτηρίζεται από τις **τεταμένες σχέσεις και την έντονη διακρατική σύγκρουση**. Η Ελλάδα αποτραβιέται από το κυπριακό ως δύναμη ικανή να επιβάλλει τη θέληση της και παγιώνει μία πολιτική υποστήριξης των όποιων αποφάσεων του ανεξάρτητου κυπριακού κράτους. Η ελληνική υποχωρητικότητα στο κυπριακό, ως αποτέλεσμα των διεθνών πιέσεων και της απειλής χρήσης στρατιωτικής βίας από την Τουρκία στο νησί, **επέκτεινε σημαντικά τις διεκδικήσεις της Τουρκίας απέναντι στα ελληνικά κυριαρχικά δικαιώματα**.

Πέραν της **υφαλοκρηπίδας** που χρονολογούνταν από το 1973, μία νέα σειρά ζητημάτων προκύπτουν όσον αφορά το Αιγαίο από πλευράς Τουρκίας:

- Μετά την εισβολή στην Κύπρο η Ελλάδα προχώρησε σε **οχύρωση των νησιών** του Αιγαίου κατά παράβαση (βάσει των ισχυρισμών της Τουρκίας) των συμβάσεων που προέβλεπαν την αποστρατικοποίησή τους. Ο αντίλογος της Ελλάδας προερχόταν από το γεγονός πως βάσει της Συνθήκης του Μοντρέ (1936) ένα κυρίαρχο κράτος δεν μπορεί να αποποιηθεί το δικαίωμά του για αυτοάμυνα (Clogg, 1995).
- Η **διαμάχη για την υφαλοκρηπίδα** πήρε νέες διαστάσεις εξαιτίας της προσδοκίας για ανεύρεση πετρελαίου στον θαλάσσιο χώρο του Αιγαίου, δεδομένης της ενεργειακής εξάρτησης και των δύο χωρών. Η στρατηγική σημασία του Αιγαίου λοιπόν πέραν του στρατιωτικού και στρατηγικού πλεονεκτήματος, θα απέδιδε και οικονομική ισχύ στον κυρίαρχό του, γεγονός που το καθιστούσε υψίστης σημασίας και για τα δύο κράτη.
- Η Τουρκία έθεσε **ζήτημα εναέριας κυκλοφορίας** στο Αιγαίο, καθώς μία πιθανή αύξηση των ορίων ελέγχου στα δώδεκα ναυτικά μίλια, θα προσέδιδε στην Ελλάδα επιχειρησιακό πλεονέκτημα και θα το καθιστούσε ελληνική λίμνη.

Ακολουθούν μία **σειρά κρίσεων** μεταξύ των δύο χωρών ως αποτέλεσμα της τουρκικής επιθετικότητας. Το 1975 αναπτύσσεται κατά μήκος των τουρκικών ακτών η «Τουρκική Στρατιά του Αιγαίου» ως απάντηση στην στρατικοποίηση των νησιών. Το 1976 στέλνεται πλοίο υποθαλάσσιων ερευνών στην υπό αμφισβήτηση υφαλοκρηπίδα συνοδεία πολεμικών πλοίων προκειμένου να ισχυροποιήσει τις διεκδικήσεις της. Το 1983 η τουρκοκυπριακή εθνοσυνέλευση κήρυξε μονομερώς την ίδρυση ανεξάρτητου κράτους. Το 1984 τουρκικά πολεμικά που βρίσκονταν σε άσκηση στο Αιγαίο άνοιξαν πυρ εναντίων ελληνικού πολεμικού σκάφους που βρισκόταν στα ελληνικά χωρικά ύδατα. Το 1987 οι υποψίες της Τουρκίας ότι επίκειται να πραγματοποιηθούν από ελληνικής πλευράς έρευνες για πετρέλαιο στη Θάσο, την οδηγούν στην εκ νέου αποστολή πλοίου υποθαλάσσιων ερευνών στην υπό αμφισβήτηση υφαλοκρηπίδα συνοδεία πολεμικών πλοίων.

Την ίδια ώρα η **Ελλάδα αναζητά απαντήσεις** στην τουρκική επιθετικότητα με μία σειρά κινήσεις. Αναζητούνται **λύσεις σε διεθνή όργανα** (Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης και Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών) με την πεποίθηση πως τα

ελληνικά συμφέροντα στο Αιγαίο βρίσκονταν σε πλήρη ταύτιση με τη διεθνή νομιμότητα. Στις αρχές του 1980, η **ένταξη στην ΕΟΚ** και η επανένταξη στο ΝΑΤΟ αποτελούσαν μία προσπάθεια άντλησης πολιτικής ισχύος για την εξισορρόπηση της τουρκικής επιθετικότητας. Το 1984 η Ελλάδα διακηρύσσει το νέο **αμυντικό της δόγμα** το οποίο εν μέσω Ψυχρού Πολέμου ορίζει ως βασική απειλή την Τουρκία και όχι τις χώρες του Συμφώνου της Βαρσοβίας (Clogg, 1995).

Παρόλα αυτά, οι ελπίδες για επαναπροσέγγιση των δύο χωρών θα αναζωπυρώσουν το 1988 στο Νταβός, του οποίου όμως η ομώνυμη συμφωνία εγκαινίαζε μία προσπάθεια προσέγγισης σε μία σειρά δευτερευόντων ζητημάτων (π.χ. τουρισμός και πολιτιστικές ανταλλαγές), χωρίς όμως να επιλύονται τα ακανθώδη ζητήματα.

2.6 Περίοδος 1990 – 2010

Το 1990 λαμβάνει χώρα μία σημαντική διεθνοπολιτική αλλαγή με την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης. Η εξάλειψη μίας άμεσης απειλής στα σύνορα της Τουρκίας, σε συνδυασμό με την αστάθεια και τις συγκρούσεις στα κράτη που δημιουργήθηκαν στον Καύκασο (π.χ. πόλεμος Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν) δίνουν την ευκαιρία στην Τουρκία να διαμορφώσει ένα νέο ρόλο, αυτόν της περιφερειακής δύναμης. Δεν είναι τυχαίο πως η Τουρκία μετά τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου υιοθέτησε πολιτική συνεχούς αύξησης των εξοπλιστικών της προγραμμάτων παρά τα σοβαρά οικονομικά προβλήματα που αντιμετώπιζε (Λιούσης, 2005).

Την ίδια ώρα η Ελλάδα δίνει έμφαση στην πορεία προς την ευρωπαϊκή ενσωμάτωση που περνάει μέσα από την σταθερότητα και τους οικονομικούς δείκτες, ενώ βλέπει στην Ευρωπαϊκή Ένωση έναν μηχανισμό άσκησης πίεσης στην Τουρκία (Couloumpis, 2003). Παράλληλα, το 1994, η Ελλάδα και η Κύπρος ανακοίνωσαν το **Δόγμα του Ενιαίου Αμυντικού Χώρου** βάσει του οποίου η παρουσία κατοχικών δυνάμεων στο νησί συνεπάγεται εντατικοποίηση της συνεργασίας των δύο κρατών σε θέματα άμυνας, ενώ η όποια επίθεση εναντίων της Κυπριακής Δημοκρατίας θα αποτελούσε αιτία πολέμου για την Ελλάδα (Dokos, 2003). Η απάντηση της Τουρκίας σε αυτό ήταν η απειλή χρήσης βίας.

Το 1996 λαμβάνει χώρα μία από τις μεγαλύτερες κρίσεις μεταξύ Ελλάδας – Τουρκίας (μετά το 1974), η κρίση των Ιμίων που έφερε τις δύο χώρες στο πρόθυρα του πολέμου. Η παρέμβαση των Η.Π.Α. απέτρεψε την πολεμική σύγκρουση, αλλά έφερε στο προσκήνιο την τουρκική πολιτική των «γκρίζων ζωνών» στο Αιγαίο. Η Τουρκία αναβάθμισε τις διεκδικήσεις της, καθώς με την κρίση των **Ιμίων διεκδίκησε για πρώτη φορά μέρος της ελληνικής επικράτειας** στο Αιγαίο (Γιαλλουρίδης, 2000). Μέσω της δημιουργίας τετελεσμένων γεγονότων και με σκοπό την αποφυγή του πολέμου, η Τουρκία πέτυχε με την Συμφωνία του 1997 την αναγνώριση της ύπαρξης συμφερόντων της ίδιας στο Αιγαίο τα οποία θεωρούνται κρίσιμα για την ασφάλεια και την εθνική της κυριαρχία.

Το 1998 η Κυπριακή Δημοκρατία προχώρησε στην αγορά των ρωσικής κατασκευής πυραύλων S 300 και ανακοίνωσε την πρόθεση εγκατάστασής τους στην Κύπρο. Η Τουρκία αντέδρασε έντονα, εκλαμβάνοντας την κίνηση αυτή ως επιθετική ενέργεια και απείλησε με τη χρήση βίας (Oguzlu, 2004). Η ακύρωση της εγκατάστασής τους και η μετέπειτα εγκατάστασή τους στην Κρήτη ανέδειξε **για ακόμα μία φορά πως η απειλή χρήσης βίας από την Τουρκία κρίθηκε ως αξιόπιστη – άρα και υπαρκτή**.

Το 1999 η Ελλάδα αποσύρει το βέτο σχετικά με την υποψηφιότητα της Τουρκίας για ένταξη στην Ε.Ε. (Gunduz, 2001) και τον Δεκέμβριο του ίδιου έτους στο Ελσίνκι η δεύτερη λαμβάνει το καθεστώς υποψήφιας χώρας. Η υποψηφιότητα αυτή πραγματοποιήθηκε χωρίς προηγούμενη επίλυση των ελληνοτουρκικών διαφορών ή ουσιαστική δέσμευση της Τουρκίας απέναντι στην Ελλάδα για αυτές (Τζανέτος, 2007).

Μετά το 2000, οι σχέσεις των δύο χωρών μεταβαίνουν σε σχετική ύφεση, χωρίς τις εντάσεις της προηγούμενης δεκαετίας. Το 2003 η Κυπριακή Δημοκρατία γίνεται επίσημα μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, παρά τις αντιδράσεις της Τουρκίας, που σε καμία περίπτωση όμως δεν φτάνουν στα επίπεδα προηγούμενων δεκαετιών. Η Τουρκία περιορίζεται σε αμφισβητήσεις της ελληνικής κυριαρχίας (μέσω δηλώσεων των αξιωματούχων της και παραβιάσεων του ελληνικού εναέριου χώρου), ενώ η ελληνική πλευρά επιλέγει την πολιτική της ήπιας αντιμετώπισης (διπλωματικές απαντήσεις και αναχαιτίσεις).

2.7 Περίοδος 2010 – Σήμερα

Η ελληνική πλευρά από το 2010 και μετά βρίσκεται **εγκλωβισμένη στη δίνη της κρίσης χρέους**, προχωρώντας σε περικοπές δαπανών σε όλους τους τομείς λειτουργίας της. Ο περιορισμός των εξοπλιστικών προγραμμάτων και η περικοπή του μισθολογίου των στρατιωτικών θέτουν υπό αμφισβήτηση τη δυνατότητα της Ελλάδος να διατηρήσει την **ισορροπία δυνάμεων στην περιοχή** έναντι της Τουρκίας. Παράλληλα, η **αίσθηση εξάρτησης των ελληνικών κυβερνήσεων** από τις κυβερνήσεις των χωρών της Ε.Ε. και των Η.Π.Α. για την επιτυχία των διαπραγματεύσεων στο θέμα του χρέους, περιορίζουν τις δυνατότητες άσκησης δυναμικής εξωτερικής πολιτικής.

Η Τουρκία από την πλευρά της βρέθηκε εν μέσω μίας σειράς γεγονότων, που την οδήγησαν από το δόγμα «μηδενικών προβλημάτων» με τους γείτονες, σε αυτό των «μηδενικών φίλων στη γειτονιά» (Μποζανίνου, 2012). Παράλληλα, τον Ιούλιο του 2016 συνέβη ένα περιστατικό στο εσωτερικό της Τουρκίας που δύναται να αποδειχθεί ιδιαίτερα σημαντικό για τις ελληνοτουρκικές σχέσεις: **μέρος των τουρκικών στρατιωτικών δυνάμεων προχώρησε σε πραξικόπημα**. Η τελική επικράτηση της πλευράς Erdogan οδήγησε σε διώξεις των εσωκομματικών του αντιπάλων σε όλα τα επίπεδα της τουρκικής κοινωνίας – στρατός, δικαστικό σώμα, ευρύτερη δημόσια διοίκηση, μέσα ενημέρωσης, επιχειρηματικά κέντρα, αντιπολιτευόμενα κόμματα.

Όσον αφορά τις ελληνοτουρκικές σχέσεις, οι **προσδοκίες περί αποδυνάμωσης των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων** λόγω των εκκαθαρίσεων κεμαλικών ανώτερων αξιωματικών, δεν επιβεβαιώθηκαν. **Η σύζευξη μετριοπαθούς ισλαμισμού και εθνικισμού, διαμορφώνουν ένα πολιτικό μίγμα στο οποίο ένα ισχυρό στράτευμα παίζει σημαντικό ρόλο στην επίτευξη των στόχων του**. Για τον λόγο αυτό απαιτούνται ενέργειες για την αποκατάσταση του κύρους του στρατού στο εσωτερικό της χώρας. Το εξωτερικό περιβάλλον παρέχει αρκετές τέτοιες ευκαιρίες.

Η **πρώτη ευκαιρία βρίσκεται στο Ιράκ** και αφορά τη μάχη κατά του Ισλαμικού Κράτους στη Μοσούλη, καθώς ο Erdogan έχουν ξεκαθαρίσει με όλους τους τρόπους ότι θα πρέπει να είναι παρόντες τόσο στο πεδίο της μάχης, όσο και στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων για την τύχη της περιοχής. Η **δεύτερη ευκαιρία βρίσκεται στη Συρία** και αφορά τη δημιουργία μίας ζώνης ασφαλείας στα σύνορα των δύο χωρών,

αλλά και στην αποτροπή δημιουργίας της αυτόνομης «Ροτζάβα», του συριακού Κουρδιστάν. Ήδη ο τουρκικός στρατός έχει εισβάλει και στις ανωτέρω δύο περιοχές.

Εικόνα 2.1 Κατανομή Εδαφών Καλοκαίρι 2015

Πηγή: Χρήστος Μηνάγιας (<http://veteranos.gr/tourkiki-schediasmi-gia-siria-ke-ellada-mia-katapliktiki-analisi/>)

Με την παράλληλη εισβολή και στις δύο χώρες η Τουρκία επιτυγχάνει αφενός την αποτροπή δημιουργίας μίας ενιαίας αυτόνομης κουρδικής ζώνης και αφετέρου αποτρέπει τη δημιουργία αγωγών πετρελαίου από την περιοχή που θα μπορούν να καταλήγουν στη Μεσόγειο παρακάμπτοντας τα εδάφη της (Παπακωνσταντίνου, 2016). Έτσι η δημιουργία ενός αυτόνομου σουνιτικού κρατιδίου στο Βόρειο Ιράκ ακόμα με τη συνεργασία Τουρκομάνων - Κούρδων φαντάζει επιθυμητό σενάριο από τουρκικής πλευράς (Ιγνατίου, 2016), ενώ αντίστοιχη λογική υπάρχει και στη Συρία όπου η Τουρκία επιθυμεί να παίξει τον ρόλο του προστάτη των σουνιτών της περιοχής. Το ερώτημα που γεννάται είναι **τί θα συμβεί αν κανένα από τα παραπάνω δύο σενάρια δεν ευοδωθεί για την τουρκική πλευρά.**

Η απάντηση ίσως να βρίσκεται στην τρίτη ευκαιρία της Τουρκίας που βρίσκεται στον ελλαδικό χώρο (Αιγαίο – Θράκη – Κύπρος). Μπορεί επί ισλαμικής διακυβέρνησης να μην έχουν σημειωθεί οι κρίσεις του παρελθόντος (1976, 1983, 1987, 1996, 1998-9) αλλά δεν έχει σημειωθεί και κάποια πρόοδος στα ζητήματα των δύο χωρών, ενώ αντιθέτως έχουν προστεθεί νέες διεκδικήσεις. Σε σύντομο χρονικό

διάστημα μετά το στρατιωτικό πραξικόπημα και τον επανέλεγχο της χώρας από την πλευρά Erdogan οι παραβιάσεις στον ελληνικό εναέριο και θαλάσσιο χώρο επέστρεψαν στα παλιά τους επίπεδα. Το πραξικόπημα όμως δημιούργησε και νέες εστίες προστριβών καθώς η κίνηση **8 αξιωματικών του τουρκικού στρατού** να αναζητήσουν άσυλο στην Ελλάδα δημιούργησε μία νέα εστία επίδειξης ισχύος.

Ένα τελευταίο σενάριο σχετίζεται με την επιθυμία της Τουρκίας να γίνει η κυρίαρχη **ναυτική περιφερειακή δύναμη** στην Ανατολική Μεσόγειο. Ο **έλεγχος των θαλασσιών οδών** αποτελεί σημείο αναφοράς της Βίβλου Εξωτερικής Πολιτικής της Τουρκίας, ενώ υπάρχει και ανεπτυγμένος επιστημονικός διάλογος πάνω στο θέμα καθώς η απώλεια των θαλασσιών οδών θεωρείται βασικός λόγος διάλυσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (Νίκλαν, 2016). Από την κρίση των Ιμίων η Τουρκία έχει αναπτύξει τον όρο EGAYDAAK (νησιά, νησίδες και βραχονησίδες των οποίων η κυριότητα δεν παραχωρήθηκε στην Ελλάδα με διεθνείς συμφωνίες και συνθήκες) εγκαινιάζοντας την πολιτική των «γκρίζων ζωνών» στο Αιγαίο. Ο συνολικός αριθμός των αμφισβητούμενων περιοχών φτάνει τις 152, ενώ τις τελευταίες εβδομάδες σειρά δηλώσεων και δημοσιευμάτων μιλούν πλέον για **25 τουρκικά νησιά υπό ελληνική κατοχή**, σε μία πρωτοφανή αύξηση της έντασης των τουρκικών διεκδικήσεων στην περιοχή (Σαββίδης, 2016).

Η κλιμάκωση των ενεργειών της γειτονικής χώρας πραγματοποιείται προκειμένου να **εξασφαλιστεί η αποδοχή της διεθνούς κοινής γνώμης για το δίκαιο των τουρκικών διεκδικήσεων**. Εξάλλου πάνω από το Αιγαίο δεν έπαψε ποτέ να αιωρείται το τουρκικό “casus belli” για μία σειρά ζητημάτων, που στην επιχειρηματολογία των Τούρκων μπορεί να **νομιμοποιήσει μία επιθετική ενέργεια που θα διαμορφώσει «τετελεσμένα»** στον ελληνικό χώρο, υπό τις παρούσες συνθήκες της ελληνικής «αδυναμίας».

Εικόνα 2.2 Διεκδικούμενα από την Τουρκία νησιά στο Αιγαίο

Πηγή: Παναγιώτης Σαββίδης (<http://www.protothema.gr/greece/article/634166/ta-25-nisia-pou-theloun-oi-tourkoi/>)

2.8 Σύνοψη

Όπως αναδείχτηκε οι ελληνοτουρκικές σχέσεις έχουν περάσει από όλα τα στάδια και δεν αποτελούν ένα μονοδιάστατο φαινόμενο, αλλά για μία εξελισσόμενη κατάσταση που είναι απόρροια των εσωτερικών συνθηκών και επιδιώξεων των δύο κρατών, αλλά και των εξωτερικών συνθηκών που διαμορφώνουν τις συνθήκες στην ευρύτερη περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου. Σκοπός του κεφαλαίου ήταν η **αποτύπωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων** όπως έχουν διαμορφωθεί και εξελίσσονται τα τελευταία χρόνια από την οπτική γωνία, ωστόσο, της ανάδειξης εκείνων των **θεμάτων που μπορεί να οριοθετούν απειλή** για την άλλη πλευρά.

Όπως κατέστη σαφές, η ελληνική πλευρά έχει επιλέξει την «οδό της νομιμοφροσύνης» προς το διεθνές σύστημα και τους κανόνες αυτού. Αντιμετωπίζει ως «αμυνόμενος» τις τουρκικές διεκδικήσεις και την προοδευτική κλιμάκωσή τους. Εν μέρει αυτό εξηγείται από τη βασική εθνική στόχευση που ήταν η ένταξη στην

Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά ενδεχομένως και από την αίσθηση ανατροπής του ισοζυγίου ισχύος στην περιοχή, εξαιτίας των αυξανόμενων τουρκικών εξοπλισμών. Επιπροσθέτως, η προσπάθεια να οδηγηθεί η Τουρκία προς την Ε.Ε. (άρση του ελληνικού βέτο για την υποψηφιότητα της Τουρκίας) και να εξομαλυνθούν μέσω αυτής της οδού οι σχέσεις των δύο κρατών δεν στέφθηκε από επιτυχία, αφενός γιατί η χώρα δεν έλαβε ποτέ σαφείς εγγυήσεις (η Τουρκία θεώρησε ότι οι διεκδικήσεις της επί της Ελλάδος έπρεπε να εξαιρεθούν από την ενταξιακή διαδικασία) και αφετέρου γιατί η Τουρκία δεν αποδείχθηκε ένθερμος υποστηρικτής της ευρωπαϊκής ιδέας και των προαπαιτούμενων που αυτή συνεπάγεται.

Η Τουρκία από πλευράς της ακολουθεί **αναθεωρητική και επιθετική πολιτική**, «δημιουργώντας» μέσα από συγκεκριμένες ενέργειες επεισόδια και εγείροντας διεκδικήσεις επί μίας σειράς ζητημάτων. Τα ζητήματα αυτά αφορούν την υφαλοκρηπίδα του Αιγαίου, τον ελληνικό εναέριο χώρο, την αποστρατικοποίηση των νησιών του Αιγαίου, την κυριαρχία της Ελλάδος επί 152 νησιών και νησίδων (γκρίζες ζώνες), κ.α. Επιπροσθέτως, η Τουρκία ακολουθεί μία επιθετική ρητορική και πρακτικές παρέμβασης σε σειρά άλλων ζητημάτων όπως: οι διαπραγματεύσεις για το Κυπριακό, ζητήματα που αφορούν τους μουσουλμάνους της Θράκης, η δυνατότητα της Κύπρου να ασκήσει αποτελεσματική άμυνα (π.χ. S 300), ζητήματα έρευνας και διάσωσης στο Αιγαίο, συστηματικές παραβιάσεις του ελληνικού εναέριου χώρου, δέσμευση μεγάλων ζωνών του Αιγαίου για αεροναυτικές ασκήσεις, αμφισβήτηση της ελληνικής ΑΟΖ, παρέμβαση σε θέματα ελληνικής δικαιοσύνης (π.χ. θέμα έκδοσης των 8 Τούρκων αξιωματικών του στρατού που αιτούνται ασύλου) και άλλα.

Για τα ανωτέρω ζητήματα / διεκδικήσεις της Τουρκίας, η ελληνική πλευρά προκρίνει την προσφυγή στη διεθνή κοινότητα και τα αρμόδια όργανά της, ενώ ο τουρκικός αντίλογος συνοψίζεται στην απειλή του “Casus Belli”. Είναι χαρακτηριστικό εξάλλου ότι όταν το 1994 Ελλάδα και Κύπρος διακήρυξαν το **Κοινό Αμυντικό Δόγμα**, η Μεγάλη Τουρκική Εθνοσυνέλευση απάντησε με την υιοθέτηση του **Δόγματος του “Casus Belli”**. Τα ανωτέρω οριοθετούν μία σχέση έντασης και ανταγωνισμού που κανείς δεν μπορεί να αποκλείσει μία περαιτέρω κλιμάκωσή τους, καθώς μία σειρά ζητημάτων που έχουν προκύψει μεταξύ των δύο κρατών παραμένουν εκκρεμή χωρίς να έχει διαμορφωθεί και ένα σταθερό (διμερές ή πολυμερές) πλαίσιο διαλόγου για την επίλυσή τους.

Κεφάλαιο 3

Το δίλημμα ασφαλείας

3.1 Εισαγωγή

Η προηγούμενη ενότητα ανέδειξε την ιστορικότητα των ελληνοτουρκικών διαφορών. Επιπροσθέτως ανέδειξε το γεγονός πως παρά τις περιόδους ύφεσης ή την κατά καιρούς επαναπροσέγγιση στα πλαίσια διεθνών οργανισμών (NATO) και υπερεθνικών ενώσεων (Ευρωπαϊκή Ένωση), ουδέποτε δημιουργήθηκε το πλαίσιο διαλόγου και επίλυσης διαφορών.

Ως εκ τούτου, δεδομένης της σημασίας των εκκρεμών ζητημάτων για την εθνική κυριαρχία και την ασφάλεια των δύο χωρών που αναδείχθηκαν στο Κεφάλαιο 2, καθίσταται λογική η ύπαρξη του διλήμματος ασφαλείας στις σχέσεις των δύο χωρών. Παρόλα αυτά, η εμπειρική αποτύπωση του διλήμματος αυτού δεν είναι απλή, καθώς απαιτεί τον ορισμό του πλαισίου πάνω στο οποίο θα υπολογιστεί.

Σκοπός της παρούσας ενότητας είναι η δημιουργία ενός πλαισίου εμπειρικής τεκμηρίωσης της ύπαρξης ή μη του διλήμματος ασφαλείας. Απαιτείται αρχικά να καθοριστεί αν υπάρχει «αμφίδρομη» αντίληψη περί ύπαρξης απειλής, γεγονός που θα τεκμηρίωνε την από κοινού αύξηση των αμυντικών δαπανών. Εν συνεχεία, απαιτείται να οριστεί το δίλημμα ασφαλείας και οι μεταβλητές που το εντείνουν ή που μπορεί να δρουν κατασταλτικά στην περαιτέρω επέκτασή του.

Στις ενότητες που ακολουθούν, θα αποτυπωθεί η αντίληψη περί απειλής μεταξύ των δύο κρατών, θα οριοθετηθεί το δίλημμα ασφαλείας στις σχέσεις των δύο χωρών και οι μεταβλητές που το διαμορφώνουν, θα αποτυπωθούν οι στρατιωτικοί εξοπλισμοί και τα θέματα άμυνας των δύο χωρών, η οικονομική συνεργασία και ανταγωνισμός μεταξύ τους, ο εκδημοκρατισμός και η συμμετοχή τους σε διεθνείς οργανισμούς. Τέλος, θα παρουσιαστεί μία διαφορετική εκδοχή υπολογισμού του διλήμματος ασφαλείας με τη χρήση της offence – defense theory και θα τεθούν τα ερευνητικά ερωτήματα.

3.2 Η «αντίληψη» περί ύπαρξης απειλής

Το προηγούμενο κεφάλαιο ανέδειξε την ύπαρξη σειράς εκκρεμών ζητημάτων μεταξύ δύο κρατών. Οι συγκρουσιακές σχέσεις πηγάζουν από το **ιστορικό τους παρελθόν** (Bolukbasi, 2004), την **κοινή γεωγραφική περιοχή** και το φυσικό χώρο που μοιράζονται (Ifantis, 2005), αλλά και παραμέτρων όπως η διαφορετική **εθνική** (Kramer, 1991) και **θρησκευτική ταυτότητα** (Aydin a, 2004).

Αναδείχθηκε επίσης στο προηγούμενο κεφάλαιο, ότι με τις πρόσφατες εξελίξεις, οι **ελληνοτουρκικές σχέσεις είναι «δέσμιες» της τουρκικής αναθεωρητικής πολιτικής**, καθώς όταν η μία πλευρά εγείρει συνεχώς αυξανόμενες (σε αριθμό και ένταση) διεκδικήσεις και η άλλη πλευρά επιχειρεί την προάσπιση των κυριαρχικών της δικαιωμάτων, δεν δύναται αυτές να αναπτυχθούν εποικοδομητικά. Επιπροσθέτως, οι **οδοί επίλυσης των ζητημάτων** που η κάθε πλευρά προκρίνει, είναι χαρακτηριστικοί των διαθέσεων. Η Ελλάδα αναζητεί επίλυση μέσω των διεθνών θεσμών, την ώρα που η Τουρκία προτάσσει την απειλή πολέμου ως μέτρο αποτροπής της Ελλάδος από την άσκηση κυριαρχικών της δικαιωμάτων. Ως εκ τούτου, στην **Ελλάδα υφίσταται η «αντίληψη» περί ύπαρξης απειλής από την Τουρκία.**

Αυτό που λείπει από την ανάλυση του προηγούμενου κεφαλαίου είναι το κατά πόσο και η Ελλάδα αποτελεί απειλή για την Τουρκία. Η «αντίληψη» περί ύπαρξης απειλής πρέπει να εξεταστεί ως προς τους στόχους και τις πεποιθήσεις της Τουρκίας. Με βάση τη διεθνή βιβλιογραφία, η Ελλάδα αποτελεί απειλή για την Τουρκία όχι λόγω των στρατιωτικών επιθετικών της δυνατοτήτων, αλλά γιατί:

1. έχει την πρόθεση να μετατρέψει το Αιγαίο σε ελληνική λίμνη μέσω της αύξησης σε 12 ναυτικά μίλια της υφαλοκρηπίδας της, αλλά και λόγω της στρατικοποίησης των νησιών (Βερέμης, 2005: σ.120-121),
2. η ελληνική εξωτερική πολιτική καιροφυλακτεί, για να εκμεταλλευτεί κάθε στιγμή αδυναμίας και να προξενήσει ζημιά (Ευαγόρου, 2010: σ.62),
3. η ελληνική πολιτική αποσκοπεί στον πλήρη έλεγχο της ναυτικής περιοχής στο Αιγαίο και στην Κύπρο, περιοχή που θα έπρεπε να μοιράζονται ισότιμα τα δύο κράτη (Carley, 1997: σ.4),

4. η ελληνική πολιτική «κρύβεται» πίσω από διάφορες στρατηγικές αποφάσεις της Κύπρου, όπως η ένταξή της στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Ker-Lindsay, 2007: σ.77),
5. η ελληνική πλευρά προσπαθεί μέσω της ενταξιακής προοπτικής της Τουρκίας να την οδηγήσει σε πορεία μεταρρυθμίσεων / εκδημοκρατισμού, που μπορεί όμως να οδηγήσει σε αποσταθεροποίηση της ενότητας στο εσωτερικό της χώρας και στην τελική αποδυνάμωση της (Βοσκόπουλος, 2005: σ.125-126),
6. η ελληνική πλευρά θέτει συνεχώς εμπόδια (διπλωματικά, οικονομικά, στρατιωτικά) στους τουρκικούς στόχους για ανάδειξη της χώρας σε περιφερειακή δύναμη και να αναπτύξει ηγετική ισχύ στην περιοχή (Ευαγόρου, 2010: σ.62).

Ως εκ τούτου, **η Ελλάδα αποτελεί απειλή για την Τουρκία**, καθώς αποτελεί αναθεωρητική δύναμη που επιχειρεί να μεταβάλει εις βάρος των τουρκικών συμφερόντων το νομικό καθεστώς που προήλθε μετά τη de facto αναθεώρηση του νόμιμου status quo (Gunduz, 2001). Η de facto αναθεώρηση του νόμιμου status quo προέκυψε από την ανάγκη της Τουρκίας να επιτύχει τους στρατηγικούς της στόχους (ανάδειξη σε περιφερειακή δύναμη), να υπερασπίσει τα ζωτικά της συμφέροντα (σε Αιγαίο – Θράκη – Κύπρο), αλλά και ως αποτέλεσμα της αύξησης της τουρκικής ισχύος (Ευαγόρου, 2010).

Με βάση τα ανωτέρω καθίσταται σαφές ότι **υφίσταται και από τις δύο πλευρές η «αντίληψη» περί ύπαρξης απειλής**. Η αμφίδρομη αυτή «αντίληψη» συνεπάγεται ότι κοινός παρονομαστής της σχέσης των δύο κρατών σήμερα είναι η καχυποψία. αποτελώντας, παράλληλα, την πρώτη ένδειξη για την ύπαρξη του διλήμματος ασφαλείας, η ανάλυση του οποίου ακολουθεί στην επόμενη ενότητα.

3.3 Το δίλημμα ασφαλείας

Ο όρος του **δίληματος ασφαλείας** χρησιμοποιείται για να περιγράψει μία συγκεκριμένη κατάσταση αναζήτησης ασφαλείας στο άναρχο διεθνές σύστημα. Η ανάγκη για ασφάλεια ενός κράτους μετατρέπεται / μεταφράζεται σε ανασφάλεια για κάποιο άλλο κράτος (Booth & Wheeler, 2008; Jervis, 1978). Πρόκειται για μία αδυναμία στην ερμηνεία των διαφορούμενων επιθετικών – αμυντικών συμβολισμών των εξοπλιστικών προγραμμάτων και του ψυχολογικού “Other Minds Problem” (Booth & Wheeler, 2008).

Πρόκειται για μία κατάσταση στην οποία ακόμα και όταν κανένα κράτος δεν έχει σκοπό να επιτεθεί σε κάποιο άλλο, κανείς δεν μπορεί να είναι **βέβαιος για τις ειρηνικές προθέσεις** του άλλου ή ότι αυτές **θα παραμείνουν αμετάβλητες** στην πάροδο του χρόνου. Για τον λόγο αυτό **κάθε κράτος αναζητεί την απόκτηση ισχύος για την άμυνά του** από τις άγνωστες προθέσεις του άλλου (Snyder, 1984).

Κανένα κράτος και η ηγεσία του δεν μπορεί να γνωρίζει εάν η απόκτηση ισχύος από κάποιο άλλο κράτος είναι για αμυντικούς σκοπούς αποκλειστικά (Mearsheimer, 2001), οπότε οδηγείται με τη σειρά του στην επιδίωξη επιπρόσθετης ισχύος προκειμένου να εξασφαλιστεί (Waltz, 1979). Η αντενέργεια αυτή οδηγεί σε έναν φαύλο κύκλο αύξησης της ισχύος / των εξοπλισμών, που μπορεί εν τέλει να μην προσδίδουν καμία επιπρόσθετη ασφάλεια στα κράτη (Snyder, 1984).

Βάσει του Jervis (1978), μία σειρά καταστάσεων μπορεί να οδηγήσει στο δίλημμα ασφαλείας:

1. η **έλλειψη διάκρισης** μεταξύ επιθετικών – αμυντικών όπλων που δημιουργεί σύγχυση για τις **προθέσεις**, αλλά και για τις **δυνατότητες** αυτού που εξοπλίζεται,
2. **το αν δίνει η επιθετικότητα περισσότερα πλεονεκτήματα** από την αμυντική πολιτική.

Οι ανωτέρω προϋποθέσεις όμως δεν είναι «αναγκαίες και ικανές συνθήκες» για την έναρξη πολεμικών αναμετρήσεων. **Γεωγραφικοί, τεχνολογικοί, δομικοί και οικονομικοί παράγοντες**, επηρεάζουν το πλαίσιο λήψης αποφάσεων που αφορούν σε

συνεργασία ή ανταγωνισμό (Jervis, 1978). Ένας επιπλέον λόγος που τα κράτη δεν δρουν ομοιόμορφα, ακόμα και όταν οι συνθήκες μοιάζουν παραπλήσιες, έγκειται στο γεγονός πως δεν αντιμετωπίζουν τα **ίδια επίπεδα κινδύνων** (Wolfers, 1962). Το στοιχείο αυτό δημιουργεί το πλαίσιο στις διοικητικές γραφειοκρατίες των χωρών να αναπτύξουν ευαισθησία στην αντίληψη του διλήματος ασφάλειας, γεγονός που μπορεί να οδηγήσει στην **κατανόηση των «φόβων της άλλης πλευράς»** (Wendt, 1992). Αυτό επιτρέπει τη δημιουργία και ενθαρρύνει τη συμμετοχή των κρατών σε διάφορους **διεθνείς οργανισμούς**, την υιοθέτηση διεθνών κανόνων και το σεβασμό διεθνών αποφάσεων ως μέσα αποφυγής επίλυσης διαφορών μέσω των όπλων (Collins, 2004). Χαρακτηριστικά τέτοια παραδείγματα αποτελούν η Ευρωπαϊκή Ένωση και το NATO (Booth & Wheeler, 2008).

Από τα ανωτέρω καθίσταται σαφές ότι το δίλημμα ασφαλείας δεν είναι μονοδιάστατο και ως εκ τούτου η μελέτη του μπορεί να οδηγήσει στην ανάδειξη τουλάχιστον τριών “a priori” λογικών (Booth & Wheeler, 2008): α) την **υπερβατική** όπου επιτυγχάνεται η συνεργασία, β) την **κατευναστική** που υπάρχει ανταγωνισμός αλλά όχι σύγκρουση και γ) τη **μοιρολατρική** που οι σχέσεις μεταξύ εχθρών θα οδηγήσουν αναπόφευκτα σε σύγκρουση. Για τον λόγο αυτό απαιτείται η μελέτη του διλήματος ασφαλείας μέσα από τρεις διαφορετικές θεωρήσεις και τις αντίστοιχες μεταβλητές που τις περιγράφουν στις ακόλουθες υπό-ενότητες:

- τον εκδημοκρατισμό, τη συμμετοχή των χωρών σε διεθνείς οργανισμούς και την τήρηση των διεθνών προτύπων λειτουργίας πολιτεύματος – κοινωνίας – οικονομίας, που επιτρέπει τον ειλικρινή διάλογο και τη συνεργασία των κρατών,
- την οικονομική δραστηριότητα των χωρών που λειτουργεί τόσο ως μέσο συνεργασίας, όσο και ως πεδίο ανταγωνισμού στο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον,
- τις συνολικές αμυντικές δαπάνες

Για την απόδειξη της ύπαρξης του διλήματος ασφαλείας στις σχέσεις των δύο χωρών πρέπει να υφίσταται στατιστικά σημαντική συσχέτιση, τόσο για τη συνολική περίοδο εξέτασης (1996-2016), όσο και για τις υποπεριόδους προ (1996-2007) και μετά (2008-2016) την έναρξη της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα. Επιπροσθέτως,

πρέπει να μελετηθεί το αν η συμμετοχή στο παγκόσμιο οικονομικό σύστημα και η ανάπτυξη διακρατικών οικονομικών δεσμών δρα προς την κατεύθυνση του περιορισμού ή της αύξησης των αμυντικών δαπανών που τροφοδοτούν το δίλημμα ασφαλείας. Θα εξεταστεί ως εκ τούτου αν υπάρχουν στατιστικά σημαντικά συσχετίσεις μεταξύ των οικονομικών μεγεθών και των συνολικών αμυντικών δαπανών τους. Στην ίδια λογική θα αναζητηθούν στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις μεταξύ των δεικτών εκδημοκρατισμού και των συνολικών αμυντικών δαπανών, ώστε να διαφανεί αν μέσω των θεσμικών αλλαγών που πραγματοποιούνται στις δύο χώρες οδηγούνται προς ύφεση του διλήμματος ασφαλείας στις σχέσεις τους.

Πριν πραγματοποιηθούν οι εν λόγω έλεγχοι όμως πρέπει να αποτυπωθούν και να περιγραφούν τα μεγέθη που θα χρησιμοποιηθούν στην ποσοτική ανάλυση. Στις επόμενες τρεις ενότητες που ακολουθούν, δίνεται μία ανάλυση των δεδομένων από τους ανωτέρω τρεις τομείς (άμυνα – οικονομία – πολιτική). Σκοπός είναι, τόσο να παρουσιαστούν τα δεδομένα που χρησιμοποιήθηκαν στην ποσοτική ανάλυση, όσο και να κατανοήσει ο αναγνώστης τη δυναμική των δύο χωρών και τις εξελίξεις στους τομείς αυτούς. Έτσι στην ενότητα 3.4 θα αποτυπωθούν οι συνολικές αμυντικές δαπάνες, το στρατιωτικό προσωπικό και η κατηγοριοποίηση των αμυντικών δαπανών σε διαφορετικούς τομείς (**ώστε να διαφανούν οι στρατιωτικές δυνατότητες και αναλογίες των δύο χωρών**). Στην ενότητα 3.5 θα παρουσιαστούν α) μακροοικονομικά μεγέθη των δύο χωρών (**ώστε να γίνει κατανοητή η οικονομική ισχύς και οι δυνατότητες τους να τροφοδοτούν αμυντικές δαπάνες**), β) δείκτες οικονομικής επίδοσης (**ώστε να γίνει κατανοητή η δυναμική των οικονομιών τους όπως την αντιλαμβάνεται το παγκόσμιο οικονομικό σύστημα**) και γ) οικονομική μεγέθη αλληλεξάρτησης (**ώστε να διαφανούν τα πιθανά κέρδη / απώλειες από την επιλογή της ειρήνευσης / πολεμικής εμπλοκής**). Τέλος, στην ενότητα 3.6 θα αποτυπωθούν ποσοτικά μεγέθη εκδημοκρατισμού των δύο χωρών και ποιοτικά, που αφορούν τη συμμετοχή τους σε διεθνείς οργανισμούς.

3.3.1 Στρατιωτικοί Εξοπλισμοί

Η σχέση των δύο κρατών πυροδοτεί διαχρονικά μία κούρσα στρατιωτικών εξοπλισμών, αλλά και την επάνδρωση των στρατευμάτων των δύο χωρών με επαρκές

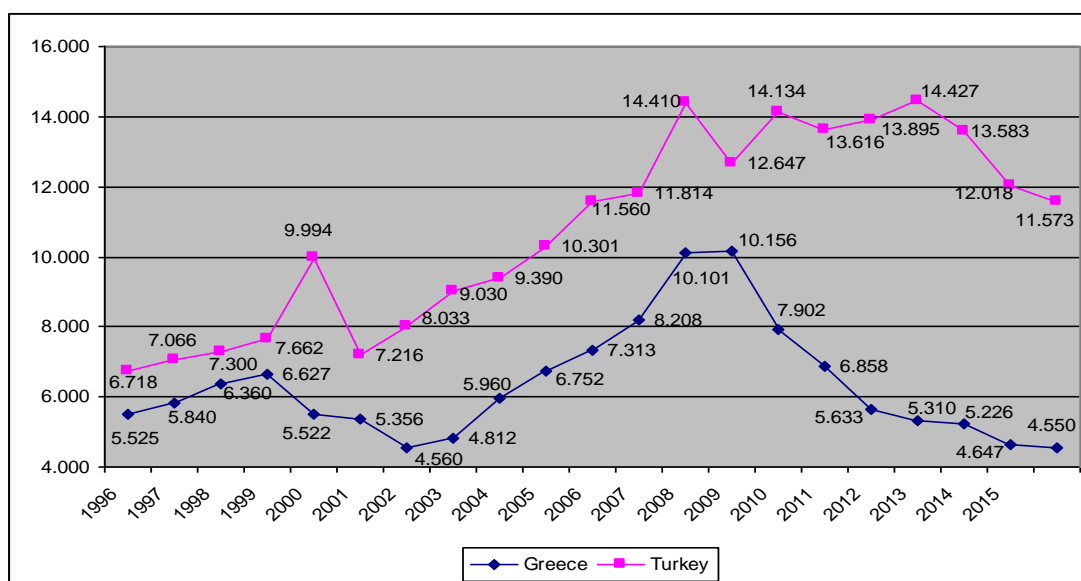
έμφυχο δυναμικό. Για την ανάλυση λοιπόν του τρόπου που αντιμετωπίζουν οι δύο χώρες τα ζητήματα άμυνας τους, θα μελετηθούν μία σειρά δεδομένων, με έμφαση κυρίως στα οικονομικά μεγέθη του τομέα ασφαλείας.

Οι δαπάνες σε θέματα ασφαλείας μπορούν να θεωρηθούν το «κόστος παραγωγής ασφάλειας» έναντι των όποιων υπαρκτών απειλών ή εν δυνάμει αντιπάλων που επιβουλεύονται την εθνική κυριαρχία. Η στρατιωτική ισχύς που αναπτύσσεται έχει όμως δυσπρόστατη ισχύ: α) χρήση στις μεταξύ κρατών πολεμικές αναμετρήσεις και β) μέσο πειθαναγκασμού (πολιτική ισχύος) για να πετύχουν τους στόχους τους. Η τελευταία βέβαια πολιτική, αν και φαίνεται να έχει υποβαθμιστεί σε σχέση με προηγούμενες ιστορικές περιόδους (Κόλλιας & Παλαιολόγου, 2004), δεν παύει να είναι σε ισχύ.

Ως εκ τούτου και δεδομένου του γεγονότος πως οι δύο χώρες θεωρούν η μία για την άλλη ότι εφαρμόζει αναθεωρητική πολιτική (με την Τουρκία να μην θεωρεί απαραίτητα την Ελλάδα στρατιωτικά ικανή να αναθεωρήσει το status quo), υπάρχει είτε η δυνατότητα κατευνασμού, είτε η ανάγκη εξισορρόπησης. Η πρώτη δυνατότητα περνάει μέσα από την προσπάθεια περιορισμού των απαιτήσεων του αντιπάλου μέσα από λογικές σταδιακής παροχής ανταλλαγμάτων στον αντίπαλο, ενώ η εξισορρόπηση συνεπάγεται τη διατήρηση στρατιωτικών δυνάμεων ικανών να λειτουργήσουν αποτρεπτικά για τις επιδιώξεις του αντιπάλου (Παράρτημα Α, Πίνακες ΠΑ.1 και ΠΑ.2).

Το πρώτο μέγεθος που εξετάζεται είναι οι δαπάνες άμυνας που πραγματοποιούν Ελλάδα – Τουρκία. Το Γράφημα 3.1 παρουσιάζει τις δαπάνες άμυνας των δύο χωρών από το 1996 μέχρι το 2015. Την περίοδο μετά την Κρίση των Ιμίων και μέχρι το 1999 τα δύο κράτη ακολουθούν παράλληλη πορεία εξοπλιστικών δαπανών. Από το 2000 μέχρι το 2002 η ελληνική πλευρά περιορίζει κατά 1/3 περίπου τις δαπάνες άμυνας της, ενώ η Τουρκία, με εξαίρεση ένα έτος, συνεχίζει να αυξάνει το αντίστοιχο μέγεθος. Οι δύο χώρες συνεχίζουν την αμυντική τους κούρσα μέχρι το 2008, όταν η οικονομική κρίση οδηγεί την Ελλάδα αρχικά σε σταθεροποίηση των δαπανών άμυνας της και εν συνεχεία σε κατακόρυφο περιορισμό τους. Η Τουρκία συνεχίζει με μικρές αυξομειώσεις να διατηρεί σε σταθερά επίπεδα τις δικές της αμυντικές δαπάνες μέχρι το 2013, ενώ έκτοτε αυτές μειώνονται σταδιακά.

Γράφημα 3.1 Δαπάνες Άμυνας (εκατ. δολάρια)

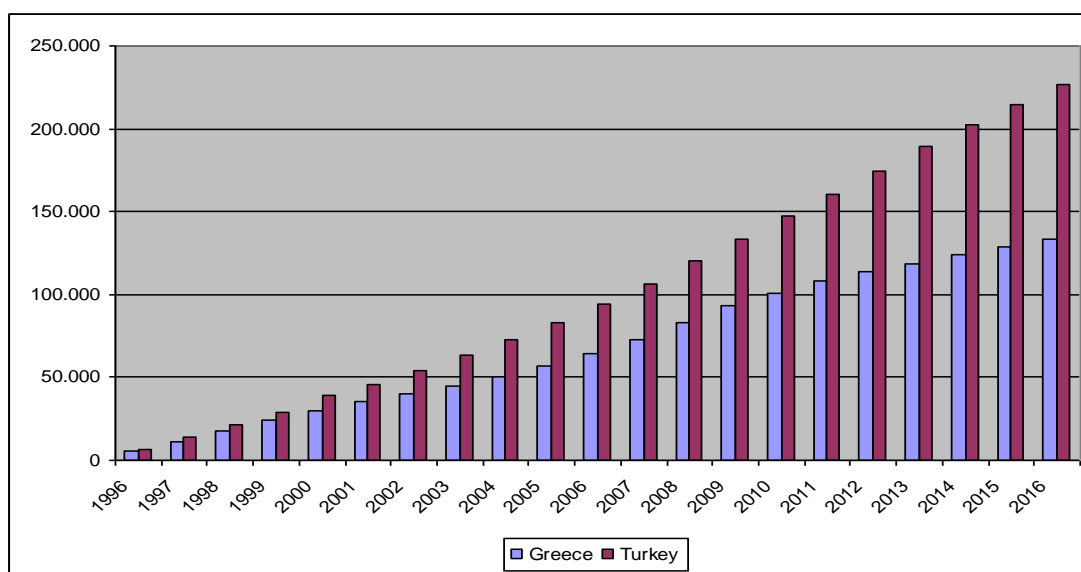
Σε κανένα χρονικό σημείο οι ελληνικές αμυντικές δυνάμεις δεν φτάνουν τις αντίστοιχες τουρκικές, ενώ η μεταξύ τους διαφορά αυξάνεται με την πάροδο των ετών. Μόνο μέχρι το 1999 ακολουθείται μία σχετική εξισορρόπηση, ενώ ακόμα και την περίοδο 2003-2008 που η ελληνική πλευρά προσπαθεί να ακολουθήσει τις τουρκικές δαπάνες, η μεταξύ των δύο χωρών διαφορά είναι πολύ μεγαλύτερη από αυτήν της περιόδου 1996-1999.

Ένα σημαντικό στοιχείο των δαπανών άμυνας είναι πως ανεξαρτήτως της φύσης τους δημιουργούν συσσωρευτική τεχνογνωσία – προστιθέμενη αξία. Οι δαπάνες λοιπόν που πραγματοποιούνται για εξοπλισμούς και υποδομές δεν απαξιώνονται, αλλά συσσωρεύονται δημιουργώντας μία αθροιστική, αμυντική υποδομή. Οι δαπάνες αμοιβών προσωπικού από τη πλευρά τους, δημιουργούν προστιθέμενη αξία, καθώς συσσωρεύουν τεχνογνωσία στα επιχειρησιακά σχέδια του στρατού, αλλά και στη χρήση υποδομών και εξοπλισμών.

Ως εκ τούτου, σημασία δεν έχει μόνο η αποτύπωση των ετησίων αμυντικών δαπανών, αλλά και η συσσωρευτική τους εξέλιξη. Ειδικά στην περίπτωση της παρούσας εργασίας, που μελετά την εξέλιξη των χωρών σε βάθος 20ετίας, οι αμυντικές δαπάνες δεν απαξιώνονται, καθώς οι κύκλος των εξοπλιστικών προγραμμάτων, των υποδομών, αλλά και του προσωπικού έχει κύκλο ζωής μεγαλύτερο της περιόδου μελέτης.

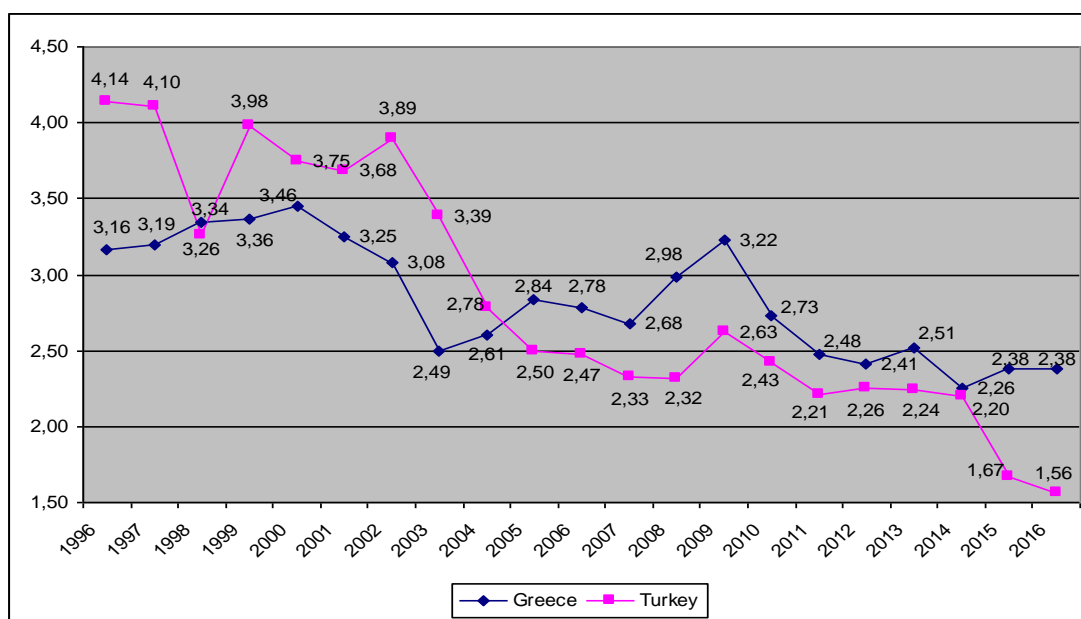
Το Γράφημα 3.2 αποτυπώνει την αθροιστική εξέλιξη των αμυντικών δαπανών των δύο χωρών. Καθίσταται σαφές ότι η διαφορά των δύο χωρών αυξάνεται εκθετικά ειδικά μετά το 2010, που η ελληνική πλευρά περιορίζει σημαντικά τις αμυντικές της δαπάνες. Παράδοξο στην αύξηση των αμυντικών δαπανών είναι πως ακόμα και μετά το 2000 αυξάνονται σημαντικά, παρόλο που οι σχέσεις των δύο κρατών πέρασαν σε ύφεση. Η εν λόγω αύξηση λοιπόν δεν έρχεται σε μία εμπόλεμη περίοδο ή σε περίοδο κρίσης στις σχέσεις των δύο χωρών, αλλά σε «καιρό ειρήνης». Σε θεωρητικό επίπεδο υπάρχουν εμπειρικά τεκμηριωμένα τρία κίνητρα για την αύξηση ή μείωση δαπανών σε καιρό ειρήνης (Richardson, 1960): α) το κίνητρο της εκδίκησης ή της εχθρότητας που είναι ανεξάρτητο των υπάρχοντων εξοπλισμών, β) το κίνητρο του φόβου από την αύξηση των εξοπλισμών του «άλλου», γ) το οικονομικό κίνητρο που οδηγεί σε μείωση των εξοπλισμών για την εξοικονόμηση πόρων.

Γράφημα 3.2 Αθροιστικές Δαπάνες Άμυνας (εκατ. δολάρια)

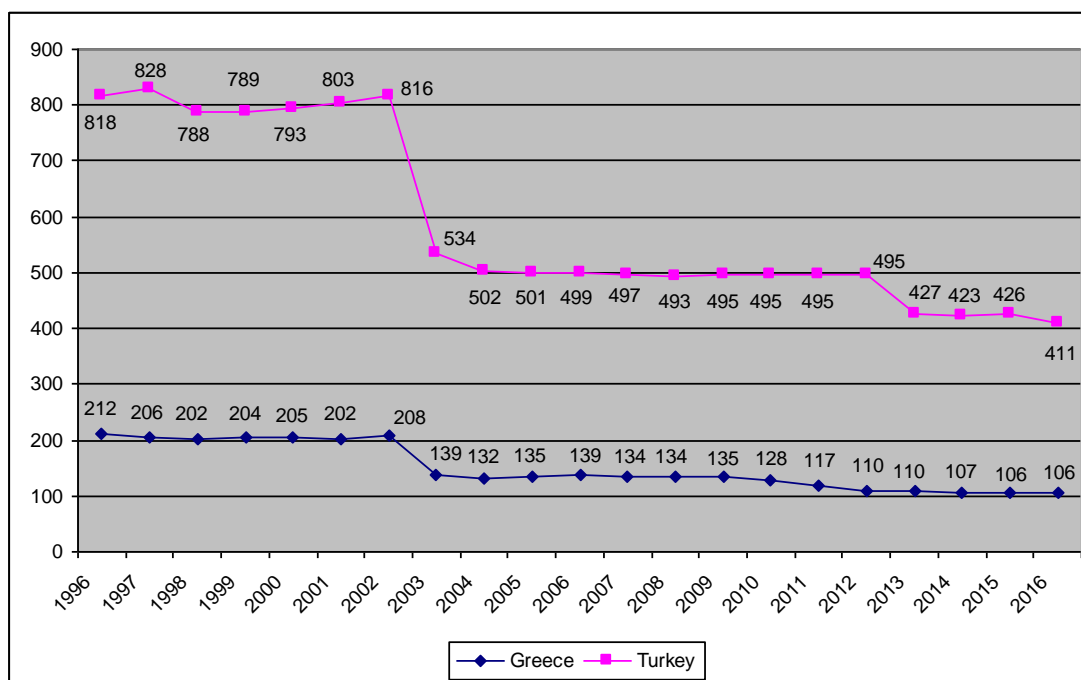
Αν και είναι ιδιαίτερα διαδεδομένο στη διεθνή βιβλιογραφία να εξετάζονται οι αμυντικές δαπάνες ως ποσοστό του Α.Ε.Π., το πρόβλημα με έναν τέτοιο δείκτη είναι πως δεν αντικατοπτρίζει την πραγματική δαπάνη, αλλά ένα σχετικό μέγεθος. Ένας τέτοιος δείκτης θα έδειχνε πως μέχρι το 2005 η Τουρκία ξόδευε μεγαλύτερο ποσοστό του Α.Ε.Π. της σε αμυντικές δαπάνες έναντι της Ελλάδας, με την κατάσταση να ανατρέπεται μετά (Γράφημα 3.3). Στην πραγματικότητα όμως, αυτό οφείλεται στη σημαντική αύξηση του Α.Ε.Π. της Τουρκίας και όχι στη μείωση των αμυντικών δαπανών της χώρας.

Γράφημα 3.3 Αμυντικές Δαπάνες ως Ποσοστό του Α.Ε.Π.

Ένα μέγεθος που δεν σχετίζεται με οικονομικά μεγέθη, αλλά σχετίζεται τόσο με τις αμυντικές δαπάνες, όσο και με τις πραγματικές επιχειρησιακές δυνατότητες των δύο στρατών είναι το μέγεθος του στρατιωτικού τους προσωπικού (Γράφημα 3.4). Οι δύο χώρες έχουν σταδιακά μειώσει μέσα σε μία δεκαετία στο μισό περίπου το στρατιωτικό τους προσωπικό. Μέχρι το 2002 οι μεταβολές είναι πολύ μικρές, ενώ παρατηρείται μία «ταυτόχρονη» μείωση το 2003. Έκτοτε η Ελλάδα μειώνει σταθερά το προσωπικό της, χωρίς να φαίνεται κάποια επίπτωση λόγω οικονομικής κρίσης (οι επιπτώσεις αυτές αφορούσαν μισθολογικούς παράγοντες), ενώ η Τουρκία προχωρά σε έναν δεύτερο κύκλο σημαντικής μείωσης του προσωπικού μετά το 2012. Είναι χαρακτηριστικό πάντως πως η αναλογία των δύο στρατών κινείται σε όλο το χρονικό διάστημα μελέτης στα επίπεδα 1:4, γεγονός που υποδηλώνει πως παρά τις πληθυσμιακές και οικονομικές διαφοροποιήσεις, **το μέγεθος του στρατεύματος δεν είναι ο καθοριστικός παράγοντας ισχύος** μεταξύ τους.

Γράφημα 3.4 Στρατιωτικό Προσωπικό (χιλ.)

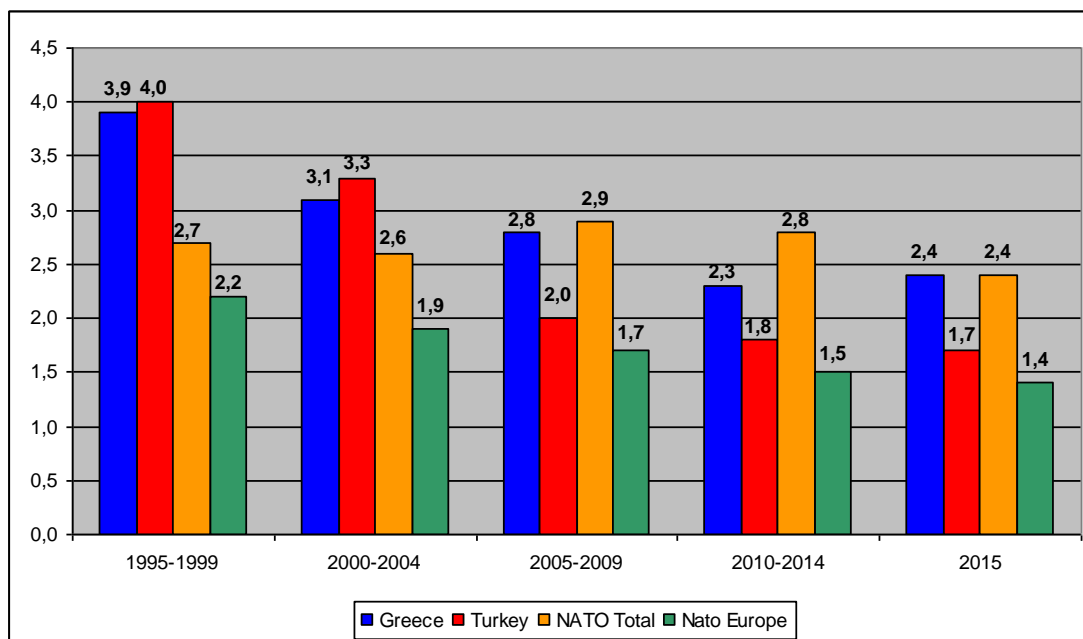

Ένα κεντρικό ερώτημα που προκύπτει από την ανάλυση της παρούσας ενότητας είναι το κατά πόσο υφίσταται εξοπλιστικός ανταγωνισμός μεταξύ Ελλάδος-Τουρκίας. Το ερώτημα αυτό έχει απασχολήσει και άλλους ερευνητές, με τα αποτελέσματα όμως να δίστανται. Οι Majeski (1985), Majeski & Jones (1981), Kollias & Makrydakis (1997) έδειξαν την ύπαρξη εξοπλιστικού ανταγωνισμού, σε αντίθεση με τα αποτελέσματα του Georgiou (1990), τα αποτελέσματα του οποίου όμως έχουν αμφισβητηθεί καθώς χρησιμοποιήθηκαν ως βασική μεταβλητή οι αμυντικές δαπάνες ως ποσοστό του Α.Ε.Π. (Kollias 1994). Τέλος, οι Dunne *et al.* (2001) βρήκαν ενδείξεις εξοπλιστικού ανταγωνισμού, αλλά όχι επαρκώς ισχυρές. Τέλος, μία πιο πρόσφατη μελέτη των Κόλλια και Παλαιολόγου (2004) ανέδειξαν τη ύπαρξη ανταγωνισμού και οριοθέτησαν μάλιστα ότι οι ελληνικές αμυντικές δαπάνες εξαρτώνται περισσότερο από τις τουρκικές, παρά το αντίστροφο.

Αδιαμφισβήτητο πάντως γεγονός παραμένει πως οι δύο χώρες ξοδεύουν μεγαλύτερο ποσοστό του Α.Ε.Π. τους σε αμυντικές δαπάνες από τους περισσότερους ομολόγους τους στο ΝΑΤΟ και μάλιστα σε διαχρονικό επίπεδο (Παράρτημα Α, Πίνακας ΠΑ.3). Συγκεκριμένα, όπως φαίνεται στο Γράφημα 3.5, Ελλάδα και Τουρκία υπερβαίνουν σε δαπάνες τις υπόλοιπες χώρες του ΝΑΤΟ στην Ευρώπη για όλη τη χρονική περίοδο που εξετάζεται. Το ΝΑΤΟ Συνολικά στο οποίο έχουν ενσωματωθεί οι αμυντικές

δαπάνες των Η.Π.Α. έχει μεγαλύτερους προϋπολογισμούς από Ελλάδα-Τουρκία μόνο μετά την περίοδο 2000-2004.

Γράφημα 3.5 Αμυντικές Δαπάνες ως Ποσοστό του Α.Ε.Π.

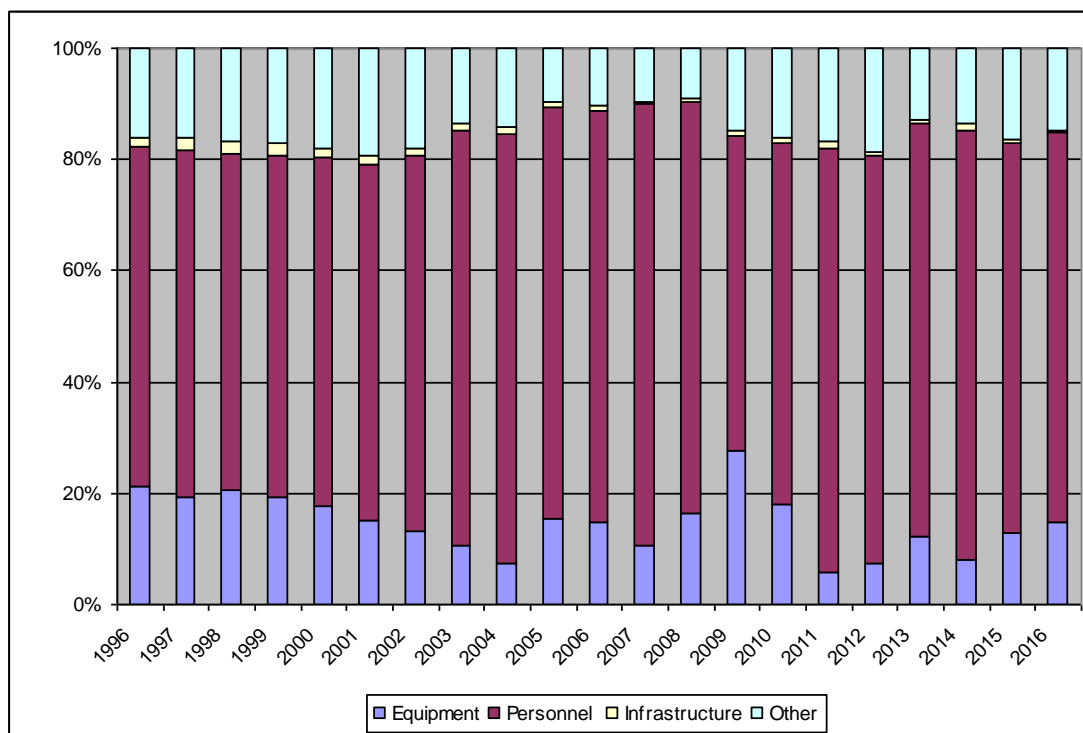

Ακολουθώντας την κατηγοριοποίηση των αμυντικών δαπανών κατά NATO που παρουσιάστηκε ανωτέρω, έχει ενδιαφέρον να αποτυπωθούν οι διαφορές μεταξύ ελληνικών και τουρκικών αμυντικών δαπανών. Το NATO (2016) που διαφοροποιεί τις αμυντικές δαπάνες σε τέσσερις διακριτές κατηγορίες:

1. **εξοπλιστικές δαπάνες, που περιλαμβάνουν** και τις δαπάνες έρευνας και ανάπτυξης για οπλικά συστήματα,
2. **δαπάνες προσωπικού, που περιλαμβάνουν** μισθούς και συντάξεις του στρατιωτικού και πολιτικού προσωπικού του στρατού,
3. **δαπάνες υποδομών, που αφορούν** τις κατασκευαστικές δαπάνες για την ενίσχυση της εθνικής άμυνας,
4. **λοιπές δαπάνες, που περιλαμβάνουν** δαπάνες συντήρησης και επιχειρησιακής λειτουργίας, καθώς και πάσα άλλη δαπάνη που δεν εντάσσεται στις ανωτέρω κατηγορίες.

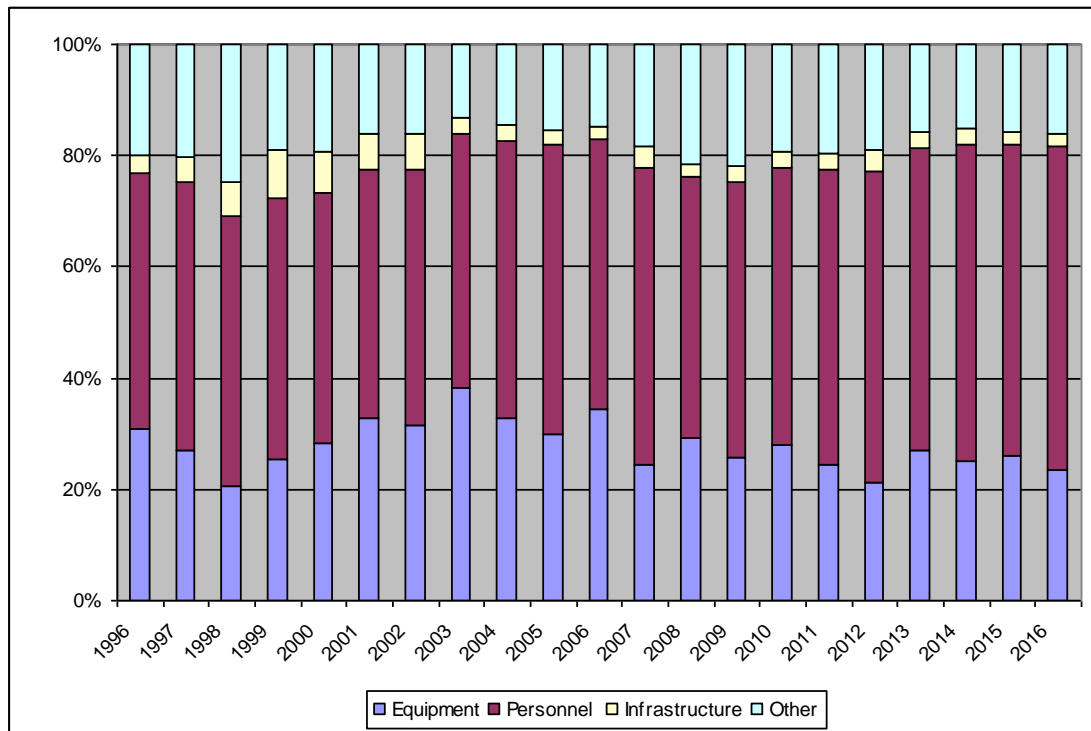
Το Γράφημα 3.6 παρουσιάζει τις ελληνικές αμυντικές δαπάνες και αναδεικνύει πως άνω του 60% περίπου του μεγέθους πηγαίνει στο προσωπικό, ενώ λιγότερο του 20% αφορά εξοπλιστικά προγράμματα. Μετά το 2010, εξαιτίας της οικονομικής κρίσης τα εξοπλιστικά προγράμματα μειώνονται ακόμα περισσότερο.

Γράφημα 3.6 Κατηγοριοποίηση Ελληνικών Αμυντικών Δαπανών

Οι τουρκικές αμυντικές δαπάνες από την άλλη πλευρά είναι πιο ισορροπημένες, καθώς οι δαπάνες προσωπικού ανέρχονται στο 50% περίπου και οι δαπάνες εξοπλισμών στο 30% για την περίοδο μελέτης (Γράφημα 3.7). Επιπροσθέτως, οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις δίνουν μεγαλύτερα ποσοστά έναντι των ελληνικών στις κατηγορίες υποδομών και «λοιπών» (συντηρήσεις).

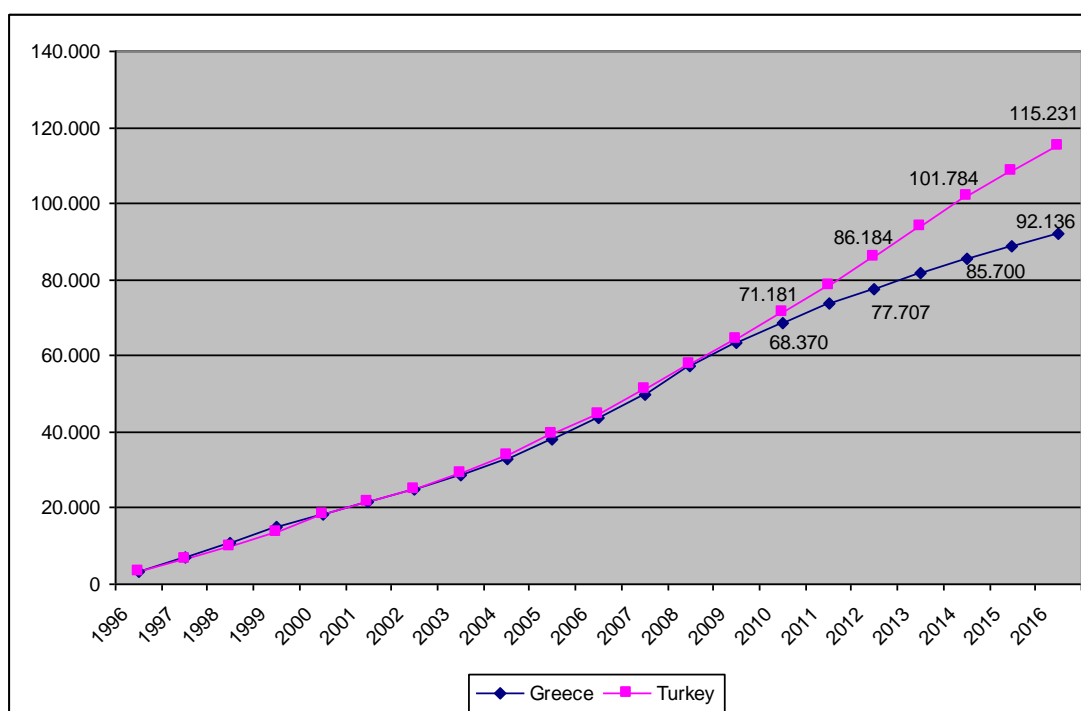
Γράφημα 3.7 Κατηγοριοποίηση Τουρκικών Αμυντικών Δαπανών

Ακολουθώντας τη λογική των αθροιστικών αμυντικών δαπανών που αναλύθηκε ανωτέρω, έχει αξία να παρουσιαστεί η απόκλιση ελληνικών – τουρκικών αμυντικών δαπανών.

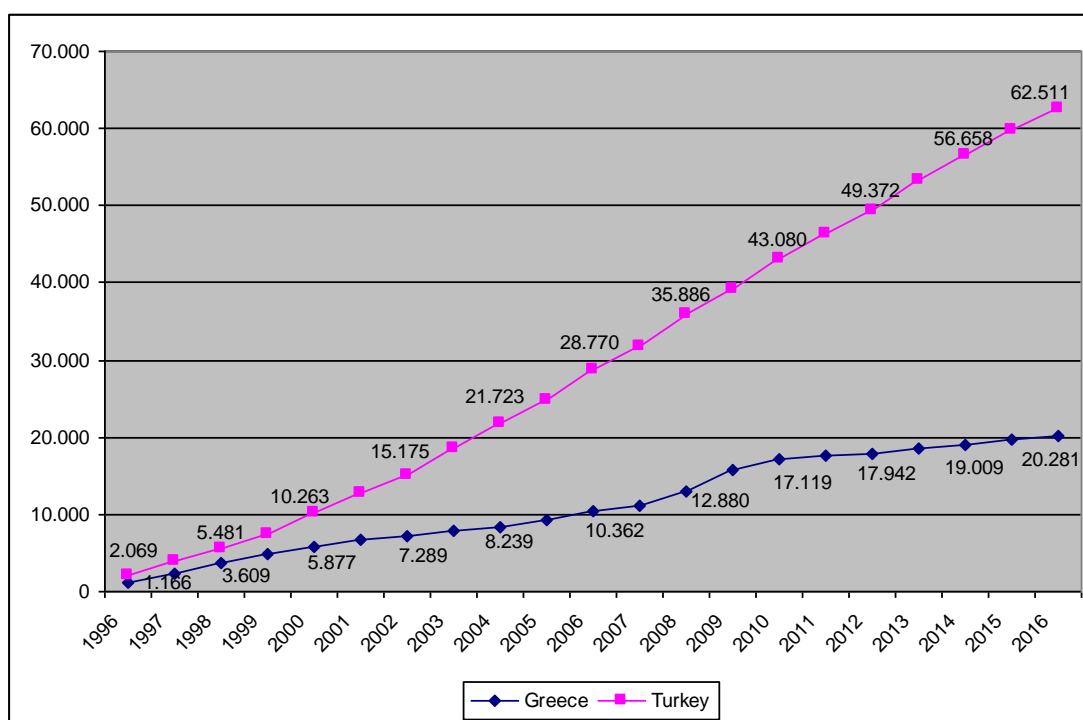
Όσον αφορά το προσωπικό, οι δύο χώρες, όπως είδαμε, διατηρούν σταθερές αναλογίες (1:4) σε διαχρονικό επίπεδο. Αν μελετήσει κανείς μάλιστα τις αθροιστικές δαπάνες προσωπικού (Γράφημα 3.8), γίνεται σαφές ότι η Τουρκία με μεγαλύτερο αριθμό προσωπικού, χαμηλότερων αμοιβών, και η Ελλάδα με χαμηλότερο αριθμό προσωπικού, υψηλότερων αμοιβών όμως, δαπανούν μέχρι το 2010 ίδια ποσά στην κατηγορία αυτή. Μετά το 2010, η οικονομική κρίση και η μείωση των αμοιβών προσωπικού (ο αριθμός προσωπικού δεν μειώθηκε δραστικά) διαφοροποιεί τις δύο καμπύλες. Εξακολουθούμε να υποστηρίζουμε ότι **το μέγεθος του στρατεύματος δεν είναι ο καθοριστικός παράγοντας ισχύος** μεταξύ των ενόπλων δυνάμεων των δύο χωρών.

Γράφημα 3.8 Αθροιστικές Δαπάνες Προσωπικού

Αντίθετα, για τους εξοπλισμούς, η μεταξύ των δύο χωρών διαφορά αυξάνεται με εκθετικούς ρυθμούς **μετατρέποντας μία αναλογία 1:2 στις αρχές του 21^{ου} αιώνα, σε πάνω από 1:3** με τα πλέον πρόσφατα στοιχεία. Το στοιχείο αυτό αναδεικνύει μία διατάραξη ισορροπιών μεταξύ των δύο χωρών, καθώς **η τεχνολογία λειτουργεί ως πολλαπλασιαστής ισχύος**, γεγονός που σημαίνει ότι οι πραγματικές στρατιωτικές δυνατότητες της χώρας με υπεροπλία δυνάμεων στον συγκεκριμένο τομέα μπορεί σε επιχειρησιακό επίπεδο να είναι κατά πολύ μεγαλύτερες από ότι μία απλή αναλογία αναδεικνύει. Για τον λόγο αυτό, οι δαπάνες εξοπλισμών είναι εν δυνάμει επιθετικές, καθώς δημιουργούν στη μεταξύ Ελλάδος – Τουρκίας σχέση, την αίσθηση της «απειλής» που πυροδοτεί με τη σειρά της το δίλημμα ασφαλείας.

Γράφημα 3.9 Αθροιστικές Δαπάνες Εξοπλισμών

Όσον αφορά τις άλλες δύο κατηγορίες δαπανών (υποδομών και λοιπές), τα αθροιστικά γραφήματά τους δίνονται στο Παράρτημα Β (Γραφήματα ΠΒ.1 και ΠΒ.2).

3.3.2 Οικονομική Συνεργασία και Ανταγωνισμός

Η υιοθέτηση και ανάπτυξη φιλελεύθερων οικονομιών που δίνουν βάρος στην αλληλεξάρτηση με άλλες οικονομίες, αποτελεί μία επιπρόσθετη παράμετρο ασφαλείας για τα κράτη καθώς η οικονομική μεγέθυνση και η ισορροπημένη ανάπτυξη έχουν συνδεθεί θετικά με την ειρηνική επίλυση διαφορών και τη διαμόρφωση σταθερών δημοκρατικών θεσμών (Przeworski *et al.*, 2000). Θα πρέπει όμως να ληφθεί υπόψη ότι η οικονομική ανάπτυξη δεν συνεπάγεται μόνο θέματα συνεργασίας και αλληλεξάρτησης μεταξύ των οικονομιών, αλλά και ζητήματα ανταγωνισμού.

Καθώς το σύγχρονο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον επιτρέπει την ελεύθερη μεταφορά πόρων (χρηματοοικονομικών – τεχνογνωσίας – ανθρώπινων), τα κράτη «διαγωνίζονται» μεταξύ τους για την απόκτηση των απαραίτητων πόρων που θα τους

εξασφαλίσει οικονομική μεγέθυνση. Η σημασία της οικονομικής μεγέθυνσης είναι τρισυπόστατη καθώς διασφαλίζει: α) κοινωνική ευημερία και χρηματοοικονομικούς πόρους που μπορούν να αφιερωθούν σε μεταρρυθμίσεις, β) διαπραγματευτική ισχύ καθώς επιτρέπουν τη συμμετοχή σε υπερεθνικούς οργανισμούς και «κλειστές» ομάδες επιρροής (π.χ. G7 και G20) και γ) χρηματοοικονομικούς πόρους για την πραγματοποίηση επενδύσεων στον τομέα της άμυνας και της ασφάλειας.

Τα ανωτέρω εξηγούν τους λόγους που η οικονομία διαδραματίζει τόσο σημαντικό ρόλο στο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον. Για τους σκοπούς της παρούσας εργασίας θα αποτυπωθούν και θα μελετηθούν μεγέθη όπως:

1. **μακροοικονομικά μεγέθη** που αφορούν τη δυναμική των οικονομιών των δύο χωρών όπως: συνολικός πληθυσμός και ανεργία, πληθωρισμός, κατά κεφαλήν Α.Ε.Π., ετήσια αύξηση του Α.Ε.Π., εξαγωγές και εισαγωγές προϊόντων και υπηρεσιών, εμπορικό ισοζύγιο, εμπόριο ως ποσοστό του Α.Ε.Π., βιομηχανικό εμπόριο ως ποσοστό του Α.Ε.Π., ξένες άμεσες επενδύσεις, διεθνείς αφίξεις τουριστών και έσοδα από τον διεθνή τουρισμό.
2. **δείκτες** της Παγκόσμιας Τράπεζας που αφορούν τη λειτουργία και το κανονιστικό πλαίσιο των οικονομιών σε μία σειρά τομείς όπως: έναρξη επιχειρηματικότητας, έκδοση κατασκευαστικών αδειών, κατοχύρωση περιουσίας, εύρεση χρηματοδότησης, προστασία των μετόχων μειοψηφίας, πληρωμή φορολογίας, διακρατικό εμπόριο, επίλυση εμπορικών διαφωνιών και επίλυση ζητημάτων αφερεγγυότητας.
3. στοιχεία που αφορούν την **αλληλεξάρτηση των οικονομιών των δύο χωρών** μεταξύ τους και με την παγκόσμια οικονομία, όπως εμπορικές συναλλαγές, διακρατικές άμεσες επενδύσεις και τουριστικές ροές.

Τα πρώτα μεγέθη θα αξιολογηθούν για να **αναδειχθούν τα σχετικά μεγέθη μεταξύ των δύο χωρών, άρα και η ισχύς και οι δυνατότητές τους**. Τα δεύτερα μεγέθη θα χρησιμοποιηθούν για να καταστεί εμφανές το **πώς βλέπει το παγκόσμιο οικονομικό σύστημα τις δύο οικονομίες**, ενώ τα τελευταία μεγέθη θα αποτυπώσουν τα **πιθανά κέρδη / απώλειες από την επιλογή της ειρήνευσης / πολεμικής εμπλοκής**.

Για να κατανοήσουμε την εξέλιξη όλων των ανωτέρω μεγεθών θα πρέπει πρώτα να γίνει μία σύντομη αναφορά στο πλαίσιο ανάπτυξης των οικονομιών των δύο χωρών. Για την ελληνική οικονομία, τη σημαντικότερη μεταβολή των τελευταίων δεκαετιών αποτελεί αναμφίβολα η είσοδος στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) το 1981. Η αρχική εισδοχή όμως και τα περιφερειακά και διαρθρωτικά κονδύλια που εισέρευσαν στη χώρα δεν οδήγησαν σε άμεση οικονομική ανάπτυξη, εξαιτίας των πολιτικών που ακολουθήθηκαν σε εγχώριο επίπεδο. Τη δεκαετία του 1990 πραγματοποιήθηκαν οι μεταρρυθμίσεις εκείνες που κατέστησαν εφικτή την ένταξη της χώρας στην Ευρωζώνη (Kollias, 2003).

Η τουρκική οικονομία από την πλευρά της βασίστηκε σε τρεις άξονες που έχουν τις ρίζες τους στην εποχή του Mustafa Kemal: α) μικτό οικονομικό πλαίσιο (με τη δημιουργία κρατικών επιχειρήσεων), β) έμφαση στη βιομηχανοποίηση και γ) οικονομικός εθνικισμός (Okyar, 1979). Η χώρα αντιμετώπιζε με δυσπιστία τα «ξένα κεφάλαια» εξαιτίας του φόβου παρέμβασης των «ξένων» στο εσωτερικό της, ενώ σε συνδυασμό με την πολιτική της οικονομία που βασιζόταν στις αρχές της αυτάρκειας και της εθνικής περηφάνειας, διαμόρφωσαν έναν ιδιότυπο οικονομικό εθνικισμό που για δεκαετίες δρούσε αποτρεπτικά στις διεθνείς επενδύσεις (Okyar, 1979). Η φιλελευθεροποίηση της οικονομίας της χώρας ξεκίνησε σταδιακά τη δεκαετία του 1980, με την παρέμβαση της Παγκόσμιας Τράπεζας και του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου που εφάρμοσαν μία σειρά δομικών προγραμμάτων προσαρμογής της τουρκικής οικονομίας στις νέες συνθήκες. Παρά την προσαρμογή αυτή, η είσοδος στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα δεν κατέστη δυνατή για πολιτικούς και οικονομικούς λόγους, μόνο μετά το 2005 όταν και ξεκίνησαν οι ενταξιακές διαπραγματεύσεις.

3.3.2.1 Μακροοικονομικά Μεγέθη

Στα Παράρτημα Α (Πίνακες ΠΑ.4 – ΠΑ.5 – ΠΑ.6 – ΠΑ.7) παρουσιάζονται αναλυτικά τα μακροοικονομικά μεγέθη των δύο οικονομιών. Για την καλύτερη ανάλυση των δεδομένων, παρατίθενται κάποια συνοπτικά δεδομένα στην παρούσα ενότητα. **Με μπλε γράμματα παρουσιάζονται τα δεδομένα για την ελληνική οικονομία και με κόκκινα τα δεδομένα για την τουρκική.** Η αναλογία πληθυσμού 1:6 που υπήρχε στα μέσα της δεκαετίας του 1990 έχει μεταβληθεί σε 1:8 περίπου, με

σημαντικό στοιχείο τη γήρανση του πληθυσμού στην Ελλάδα, την ώρα που στην Τουρκία ένα σημαντικό ποσοστό πληθυσμού είναι κάτω των 24 ετών. Η Ελλάδα αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα ανεργίας, ενώ ένα από τα βασικά προβλήματα της τουρκικής οικονομίας είναι ο πληθωρισμός, ο οποίος «τιθασεύτηκε» εν μέρει μετά το 2003, αλλά παραμένει αρκετά υψηλός. Η ελληνική οικονομία τα τελευταία χρόνια της κρίσης παρουσιάζει αποπληθωριστικές τάσεις.

Πίνακας 3.1 Βασικά Μεγέθη των 2 Οικονομιών

	1996	2001	2006	2011	2015
Population, total (billion)	10,7	10,9	11,1	11,1	10,9
	59,4	64,1	68,7	73,1	76,0
Unemployment, total (% of total labor force)	9,70	10,20	8,90	17,70	27,40
	6,60	8,40	10,20	9,80	9,03
Inflation, consumer prices (annual %)	8,2	3,37	3,2	3,33	-0,1
	80,4	54,5	9,6	6,5	8,4

Η τουρκική οικονομία παρουσιάζει σημαντικές αστάθειες όσον αφορά τον ρυθμό ανάπτυξης της, αλλά και υψηλά επίπεδα μεγέθυνσης (Πίνακας 3.2). Από το 2011 και μετά όμως, εμφανίζονται επιβραδύνσεις, γεγονός που έχει δημιουργήσει προβληματισμό στους διεθνείς επενδυτές, αλλά και στο εσωτερικό της χώρας. Από την άλλη πλευρά, η Ελλάδα παρουσίασε ιστορικά χαμηλότερους ρυθμούς ανάπτυξης, αλλά μετά το ξέσπασμα της παγκόσμιας χρηματοοικονομικής κρίσης παρουσίασε ύφεση. Το κατά κεφαλήν Α.Ε.Π. των δύο χωρών αναδεικνύει τις ανισότητες που επικρατούν στο εσωτερικό της Τουρκίας, αλλά και το υψηλό ελληνικό επίπεδο παρά τα δεδομένα της κρίσης.

Πίνακας 3.2 Μεγέθη ΑΕΠ των 2 Οικονομιών

	1996	2001	2006	2011	2015
GDP per capita (constant 2005 US\$)	16.445	19.470	23.525	19.911	18.009
	5.725	5.679	7.514	8.397	9.078
GDP growth (annual %)	2,86	3,84	5,65	-9,13	-0,20
	7,38	-5,70	6,89	8,77	4,00

Όσον αφορά τα εμπορικά μεγέθη των δύο χωρών (Πίνακας 3.3), καθίσταται σαφές ότι οι εμπορικές συναλλαγές αποτελούν διαχρονικά ένα ιδιαίτερο σημαντικό κομμάτι του Α.Ε.Π. τους. Η σημαντικότητα του εμπορίου και η αλληλεξάρτηση των δύο

οικονομιών από το παγκόσμιο περιβάλλον ανέρχεται στο 70% για την ελληνική οικονομία και περίπου 60% για την τουρκική. Το εμπορευματικό εμπόριο ανέρχεται στο 43% περίπου του Α.Ε.Π. για την ελληνική οικονομία και περίπου 50% για την τουρκική. Το υπόλοιπο ποσοστό είναι παροχή υπηρεσιών.

Η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας φαίνεται από την αύξηση του όγκου εισαγωγών και εξαγωγών, από το 1996 έως το 2015, παρά την κρίση που έχει αποδυναμώσει την ελληνική οικονομία. Και οι δύο χώρες εμφανίζουν σημαντική εξάρτηση από τις εισαγωγές και ως εκ τούτου εμφανίζουν ελλειμματικό εμπορικό ισοζύγιο. Η χρηματοοικονομική κρίση έχει βελτιώσει λίγο τα επίπεδα της ελληνικής οικονομίας όχι τόσο σε επίπεδο εξαγωγών, όσο σε επίπεδο εισαγωγών, που λόγω της μείωσης της ζήτησης οδήγησε σε περιορισμό των εισαγόμενων προϊόντων.

Πίνακας 3.3 Εμπορικά Μεγέθη των 2 Οικονομιών

	1996	2001	2006	2011	2015
Exports of goods and services (billion constant 2005 US\$)	23,90	46,80	55,50	54,30	60,50
	53,60	77,00	112,50	131,40	166,20
Imports of goods and services (billion constant 2005 US\$)	37,70	67,10	83,10	67,70	65,80
	54,70	60,50	130,80	158,90	181,70
External balance on goods and services (billion current US\$)	-13,01	-14,38	-28,70	-19,49	5,31
	-11,40	8,08	-26,07	-67,17	-10,53
Trade (% of GDP)	37,50	56,14	52,85	57,84	70,69
	49,37	50,76	50,25	56,62	60,66
Merchandise trade (% of GDP)	27,39	32,69	30,87	35,20	43,18
	36,8	37,11	42,40	48,50	50,23

Η εξωστρέφεια των δύο οικονομιών δίνεται στον ακόλουθο Πίνακα 3.4. Οι ξένες άμεσες επενδύσεις ακολουθούν μικτές τάσεις και στις δύο χώρες. Για την Ελλάδα αυτό σηματοδοτεί την αδυναμία της οικονομίας να προσελκύσει σταθερή ροή ξένων επενδύσεων στην μετά – Ολυμπιακή εποχή, αλλά χωρίς να εμφανίζει και σταθερή δυναμική παρουσία εγχώριων επενδύσεων σε χώρες του εξωτερικού. Για την Τουρκία, που η ροή κεφαλαίων είναι κυρίως από το εσωτερικό προς το εξωτερικό, το στοιχείο αυτό αναδεικνύει τον οικονομικό εθνικισμό που περιγράφηκε σε προηγούμενη ενότητα, αλλά και την εγχώρια δυναμική που επιτρέπει τη ροή κεφαλαίων προς άλλες οικονομίες.

Όσον αφορά τα μεγέθη που σχετίζονται με τον τουρισμό μέχρι το 2003, η Ελλάδα είχε μεγαλύτερο αριθμό επισκεπτών από την Τουρκία, αλλά μικρότερο αριθμό εισπράξεων από τουριστικά έσοδα. Έκτοτε ο τουρκικός τουρισμός εκτοξεύεται τόσο σε επίπεδο επισκεπτών, όσο και σε επίπεδο εισπράξεων. Μόλις το 2015 εμφανίζεται κάμψη του μεγέθους αυτού, με παράλληλη ανοδική πορεία πάνω του συνηθισμένου για τον ελληνικό τουρισμό.

Πίνακας 3.4 Μεγέθη Εξωστρέφειας των 2 Οικονομιών

	1996	2001	2006	2011	2015
Foreign direct investment, net (million current US\$)	-	-	-1,18	0,72	-2,33
	-	-	-19,26	-13,80	-4,14
International tourism, number of arrivals (million)	9,23	14,05	16,03	16,42	23,56
	7,96	10,78	18,91	34,65	36,24
International tourism, receipts (million current US\$)	3.759	9.216	14.495	14.984	16.032
	5.650	10.067	19.137	30.093	31.460

Συνοψίζοντας την αποτύπωση των μακροοικονομικών μεγεθών των δύο οικονομιών, κατανοούμε ότι η τουρκική οικονομία λόγω μεγέθους και συνθηκών, έχει αναπτύξει μεγάλη δυναμική. Δεν έχει λύσει όμως μία σειρά σημαντικών, δομικών προβλημάτων που σχετίζονται με το χαμηλό κατά κεφαλήν Α.Ε.Π., τις περιφερειακές ανισότητες, τον πληθωρισμό και την έλλειψη επαρκούς εξωστρέφειας. Ο περιορισμός των ρυθμών ανάπτυξης που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια, έχει προκαλέσει κλυδωνισμούς και αστάθειες οι οποίες δεν ξέρουμε πού θα οδηγήσουν.

Από την άλλη πλευρά, η ελληνική οικονομία βρίσκεται σε υφεσιακή τάση για πάνω από μία πενταετία, γεγονός που έχει οδηγήσει σε απορρύθμιση πολλών παραμέτρων. Παρόλα τα σημαντικά προβλήματα που αντιμετωπίζει, η de facto μεταβολή των οικονομικών συνθηκών έχει βελτιώσει κάποια μεγέθη (π.χ. μείωση εισαγωγών και αύξηση εξαγωγών), χωρίς να έχει καταστεί δυνατή όμως η σταθεροποίηση άλλων (π.χ. ανεργία).

3.3.2.2 Δυναμική της Οικονομίας

Πέρα από τα επίσημα καταγεγραμμένα μακροοικονομικά μεγέθη, για την ανάδειξη της φιλελευθεροποίησης των δομών των οικονομιών των δύο χωρών εξετάζονται και μία σειρά δείκτες που η **Παγκόσμια Τράπεζα** θέσπισε. Η σημασία των εν λόγω

δεικτών είναι πως διαμορφώνονται σε παγκόσμιο επίπεδο, με κοινά αποδεκτή μεθοδολογία, από σειρά μετεχόντων στην οικονομική δραστηριότητα των χωρών. Το γεγονός αυτό προσδίδει αξιοπιστία στα δεδομένα, σταθερότητα και ομοιογένεια στον τρόπο μέτρησης των δεικτών, καθώς και διαχρονικότητα.

Οι δείκτες με την ονομασία “**Doing Business**” διαμορφώνονται από 39.000 επαγγελματίες σε πάνω από 190 χώρες του κόσμου τα τελευταία 12 χρόνια (αναλυτικά τα δεδομένα στο Παράρτημα Α, Πίνακες: ΠΑ.8 – ΠΑ.9). Οι πληροφορίες που διαμορφώνουν τους δείκτες βασίζονται σε 4 βασικές πηγές πληροφόρησης: α) τους σχετικούς με κάθε αντικείμενο νόμους και κανονισμούς, β) τους μετέχοντες στην εν λόγω αγορά επαγγελματίες, γ) κυβερνητικά στελέχη και ασκούντες δημόσια διοίκηση στις υπό εξέταση οικονομίες και δ) τα κατά τόπους τοπικά στελέχη της Παγκόσμιας Τράπεζας.

Οι δείκτες αυτοί περιλαμβάνουν για τις δύο χώρες:

1. **Starting a Business**: διαμορφώνεται από τις διαδικασίες, τον απαιτούμενο χρόνο, τα κόστη και το ελάχιστο κεφάλαιο για την έναρξη μία εταιρείας περιορισμένης ευθύνης. Από το 2003 η Τουρκία συγκεντρώνει μεγαλύτερη βαθμολογία έναντι της Ελλάδας. **Η κατάσταση ανατρέπεται μετά το 2012** όταν τα τουρκικά μεγέθη διολισθαίνουν, ενώ τα ελληνικά συνεχίζουν να αυξάνονται.
2. **Dealing with Constructions Permits**: διαμορφώνεται από τις διαδικασίες, τον απαιτούμενο χρόνο και τα κόστη για την κατασκευή μίας βιομηχανικής μονάδας. Από το 2005 που η Παγκόσμια Τράπεζα συλλέγει στοιχεία για τον εν λόγω δείκτη, **η ελληνική οικονομία έχει σταθερά καλύτερες επιδόσεις** της τουρκικής, ενώ και οι δύο χώρες αυξάνουν τα μεγέθη τους.
3. **Registering Property**: διαμορφώνεται από τις διαδικασίες, τον απαιτούμενο χρόνο και τα κόστη για τη μεταβίβαση ιδιοκτησίας, καθώς και από την ποιότητα των δημοσίων παρεχόμενων υπηρεσιών στο αντικείμενο. Στον εν λόγω δείκτη **η τουρκική οικονομία έχει διαχρονικά καλύτερες επιδόσεις** από την ελληνική.

4. **Getting Credit:** διαμορφώνεται από τη νομοθεσία που διέπει την εύρεση κεφαλαίων, καθώς και από την ωριμότητα του συστήματος παροχής πληροφοριών στο αντικείμενο. Μέχρι το 2013 η τουρκική οικονομία είχε καλύτερες επιδόσεις από την ελληνική, ενώ έκτοτε **βρίσκονται στα ίδια επίπεδα.**
5. **Protecting Minority Investors:** διαμορφώνεται από τα προβλεπόμενα δικαιώματα που απολαμβάνουν οι μικρό – μέτοχοι εταιρειών. Και οι δύο χώρες αυξάνουν τις επιδόσεις τους, αλλά **η τουρκική οικονομία έχει διαχρονικά καλύτερες επιδόσεις** από την ελληνική.
6. **Paying Taxes:** διαμορφώνεται από τις πληρωμές, τον χρόνο και το επίπεδο φορολόγησης που ισχύουν σε κάθε χώρα. Η τουρκική οικονομία υπερέχει της ελληνικής μέχρι το 2007, ενώ η κατάσταση ισορροπεί έκτοτε μέχρι το 2014. Τα τελευταία δύο χρόνια **η ελληνική οικονομία έχει καλύτερες επιδόσεις** από την τουρκική η οποία διολισθαίνει.
7. **Trading Across Borders:** διαμορφώνεται από τον χρόνο και το κόστος που απαιτείται για την εξαγωγή προϊόντων / υπηρεσιών και την εισαγωγή πρώτων υλών. Από το 2005 που η Παγκόσμια Τράπεζα συλλέγει στοιχεία για τον εν λόγω δείκτη, **η ελληνική οικονομία έχει σταθερά καλύτερες επιδόσεις** της τουρκικής, ενώ και οι δύο χώρες αυξάνουν τα μεγέθη τους.
8. **Enforcing Contracts:** διαμορφώνεται από τον χρόνο και το κόστος για την επίλυση εμπορικών διαφωνιών, καθώς και από την ποιότητα των δικαστικών διαδικασιών. **Η τουρκική οικονομία έχει διαχρονικά καλύτερες επιδόσεις** από την ελληνική, η οποία παρουσιάζει ιδιαίτερα χαμηλές επιδόσεις.
9. **Resolving Insolvency:** διαμορφώνεται από τον χρόνο, το κόστος και το αποτέλεσμα για την επίλυση θεμάτων αφερεγγυότητας, καθώς και το νομοθετικό πλαίσιο που καθορίζει τα θέματα αυτά. Και οι δύο χώρες παρουσιάζουν ιδιαίτερα χαμηλές επιδόσεις, ενώ **η ελληνική οικονομία έχει σταθερά καλύτερες επιδόσεις** της τουρκικής.

Συνοπτικά, η ελληνική οικονομία παρουσιάζει συνολικά καλύτερη εικόνα από την τουρκική, ενώ και στις περισσότερες των περιπτώσεων που η τουρκική οικονομία

παρουσιάζει καλύτερες επιδόσεις, η «ψαλίδα» έχει κλείσει. Ειδικά μετά το 2012 η **τουρκική οικονομία παρουσιάζει σημάδια «κόπωσης»** που αφορούν τη λειτουργία της, ενώ παρά την οικονομική κρίση η **ελληνική οικονομία παρουσιάζει σταθεροποιητικές ή και αυξητικές τάσεις** στην πλειοψηφία των δεικτών.

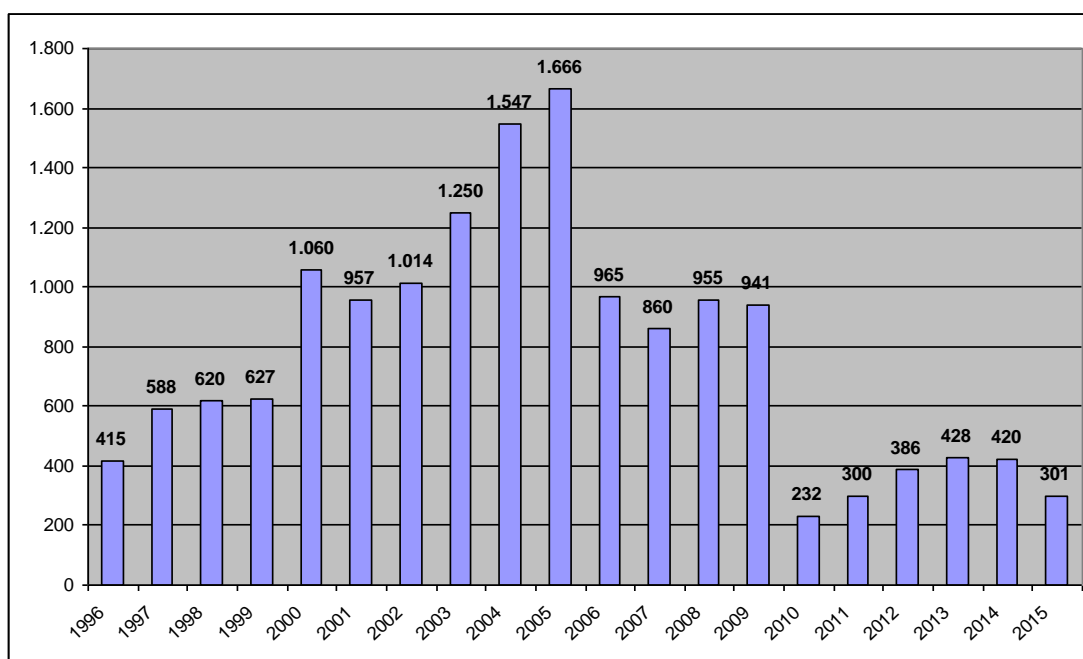
3.3.2.3 Αλληλεξάρτηση των 2 Οικονομιών

Μετά την ανάλυση των προηγούμενων ενοτήτων, μένει να εξετάσουμε αν η καθαυτή οικονομική συνεργασία μεταξύ των χωρών δημιουργεί ένα πλαίσιο συνεργασίας, τόσο ισχυρό που να λειτουργεί ως «ανάχωμα» για τη δημιουργία συνθηκών ανασφάλειας. Τα συνολικά στοιχεία για τις σχέσεις αλληλεξάρτησης των δύο χωρών παρουσιάζονται στο Παράρτημα Α (Πίνακες: ΠΑ.10 και ΠΑ.11) και αφορούν: α) τις **εμπορικές συναλλαγές** των δύο χωρών, β) τις **ξένες άμεσες επενδύσεις** μεταξύ των δύο οικονομιών και γ) τον **τουρισμό** που αναπτύσσεται μεταξύ των δύο χωρών.

Αρχικά εξετάστηκαν οι εμπορικές συναλλαγές μεταξύ των δύο χωρών. Τα στοιχεία προέρχονται από τον Διεθνή Οργανισμό “International Trade Center” και αφορούν την περίοδο 1996-2015. Το Γράφημα 3.10 παρουσιάζει τον συνολικό όγκο εμπορικών συναλλαγών μεταξύ των δύο χωρών. Θα μπορούσαμε να χωρίσουμε την περίοδο αυτή σε τέσσερις υποπεριόδους. Οι **αρχικά περιορισμένες εμπορικές σχέσεις** της περιόδου 1996-1999 δίνουν τη θέση τους σε **αναπτυσσόμενες εμπορικές συναλλαγές** (περίοδος 2000-2002). Η αύξηση των εμπορικών συναλλαγών ήταν αποτέλεσμα της 65% περίπου αύξησης των εξαγωγών από πλευράς Ελλάδος. Να σημειωθεί πως η αύξηση αυτή έλαβε χώρα τέσσερα χρόνια μετά την τελωνειακή ένωση της Τουρκίας με την Ε.Ε. και έναν χρόνο μετά το Helsinki.

Από το σημείο εκείνο (2003) και μέχρι το 2006 οι δύο χώρες εμφανίζουν τη **μεγαλύτερη αλληλεξάρτηση** στην εμπορική τους ιστορία, αλλά μετά το 2006 (μέχρι και το 2009) οι συναλλαγές **περιορίζονται εκ νέου**. Στην μετά 2010 εποχή οι **εμπορικές συναλλαγές φθάνουν σε ιστορικό χαμηλό**, συγκριτικά ακόμα και με την περίοδο του 1996.

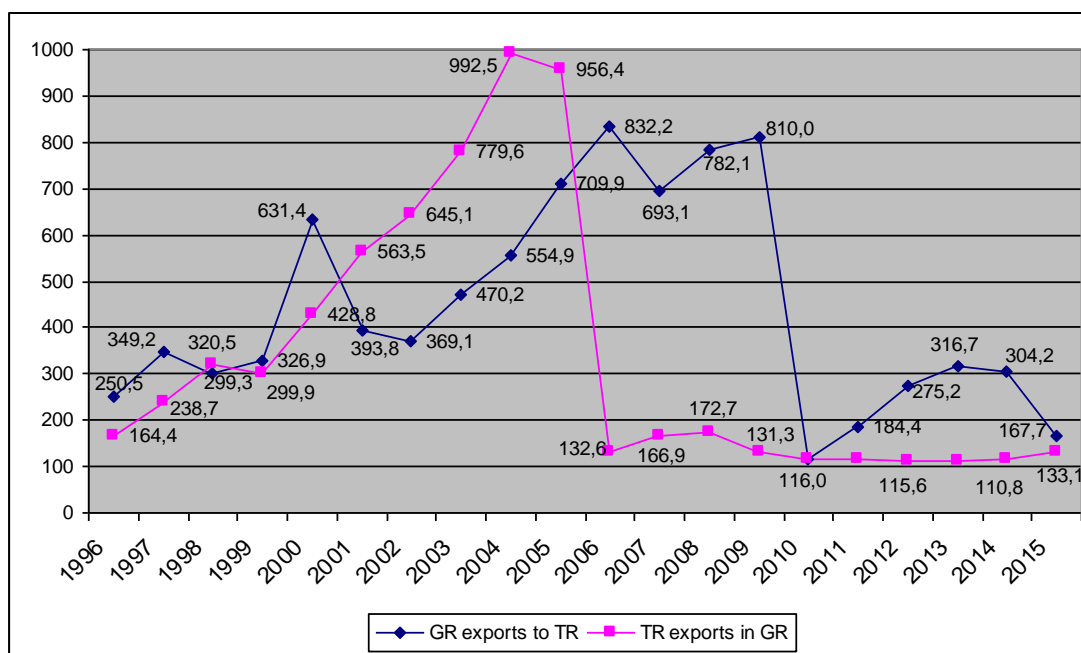
Γράφημα 3.10 Συνολικός Όγκος Εμπορικών Συναλλαγών (mil.€)

Εύλογα θα μπορούσε να υποθέσει κανείς ότι η μείωση του όγκου συναλλαγών οφείλεται στην χρηματοοικονομική κρίση και στην μείωση των ελληνικών εξαγωγών – εισαγωγών. Η αλήθεια μόνο εν μέρει βρίσκεται στην υπόθεση αυτή. Το 2010 πράγματι οι ελληνικές εξαγωγές μειώνονται από 810 εκατομμύρια ευρώ στα 116 εκατομμύρια ευρώ. Η μείωση αυτή ήρθε ως «αργοπορημένη αντίδραση» στην δραστική μείωση των τουρκικών εξαγωγών προς την Ελλάδα που είχε λάβει χώρα ήδη από το 2006 (από 956 εκατομμύρια ευρώ, στα 132 εκατομμύρια ευρώ).

Στην πραγματικότητα η μείωση των ελληνικών εξαγωγών ήταν αποτέλεσμα της ίδιας της φύσης των προϊόντων που εξήγαγε: α) πετρελαϊκά προϊόντα, ενώ η Τουρκία πραγματοποιούσε επενδύσεις ανάπτυξης των διυλιστηρίων της ώστε να μπορεί να τα παράγει εσωτερικά και β) ακατέργαστο βαμβάκι, το οποίο όμως εξαιτίας της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής βρισκόταν σε διαδικασία περιορισμού της παραγωγής του.

Γράφημα 3.11 Εμπορικές Συναλλαγές των δύο Χωρών (mil.€)

Είναι χαρακτηριστικό πως ενώ η Ελλάδα μέχρι το 2006 ήταν μέσα στους δεκαπέντε σημαντικότερους εμπορικούς εταίρους της Τουρκίας σε όρους εξαγωγών, το 2015 δεν βρίσκεται καν μέσα στην πρώτη εικοσάδα. Από πλευράς εισαγωγών, ακόμα και το 2006 η Ελλάδα βρισκόταν στην 32^η θέση, πίσω ακόμα και από χώρες όπως η Βουλγαρία και η Ρουμανία που αντιπροσώπευαν το 11% και 31% του ελληνικού ΑΕΠ.

Σε εμπορικούς όρους ακόμα και το 2006 (πριν την μείωση των τουρκικών εξαγωγών) η Τουρκία ήταν πιο σημαντική για την Ελλάδα ως εξαγωγικός προορισμός, από ότι ήταν η Ελλάδα για αυτήν. Συγκεκριμένα σε όρους εξαγωγών η Τουρκία ήταν ο 5^{ος} σημαντικότερος εμπορικός εταίρος, ενώ για παράδειγμα η Βουλγαρία (με το 1/12 του τουρκικού Α.Ε.Π.) ήταν στην 3^η θέση. Αντίστοιχα σε όρους εισαγωγών η Τουρκία κατείχε την 13^η θέση. **Παρά τους υψηλούς ρυθμούς μεγέθυνσης που εμφάνιζαν οι οικονομίες των δύο χωρών την εποχή εκείνη, είναι εμφανές ότι οι μεταξύ τους εμπορικές συναλλαγές κινούνταν σε χαμηλό επίπεδο συγκριτικά με τις αντίστοιχες που είχαν με άλλες χώρες, μικρότερης δυναμικής.**

Η περαιτέρω διολίσθηση των εμπορικών σχέσεων των δύο χωρών έρχεται να προστεθεί στις αποχωρήσεις (λόγω οικονομικής κρίσης) των ελληνικών τραπεζών από την τουρκική τραπεζική αγορά (π.χ. Εθνική - Finansbank) και το γενικότερο

πέραςμα των ελληνοτουρκικών οικονομικών σχέσεων από τη συνεργασία, στον ανταγωνισμό. Οι **άμεσες ξένες επενδύσεις** αποτελούν διεθνώς την ουσιαστικότερη μορφή οικονομικής συνεργασίας και αλληλεξάρτησης μεταξύ δύο οικονομιών (Papadopoulos, 2008). Αυτό γιατί η επένδυση σε μία ξένη χώρα δεν σημαίνει μόνο εμπιστοσύνη στις προοπτικές της, αλλά ακόμα περισσότερο εμπιστοσύνη στους πολιτικούς και νομικούς θεσμούς μίας χώρας, καθώς και διάθεση κατανόησης της κουλτούρας της (Bénassy-Quéré *et al.*, 2007).

Παραδοσιακά οι ξένες άμεσες επενδύσεις μεταξύ των δύο χωρών ήταν περιορισμένες, καθώς αν και οι πολιτικές ηγεσίες ενθάρρυναν τις επενδύσεις σε άλλες χώρες της περιοχής, δεν έδειχναν προτίμηση η μία για την άλλη (Papadopoulos, 2008). Ενδεικτικά αναφέρεται πως το 2006, την περίοδο της ακμής ακόμα της ελληνοτουρκικής οικονομικής συνεργασίας, από τα 9 δις. δολάρια των τουρκικών επενδύσεων στο εξωτερικό, μόλις 2,5 εκατ. είχαν επενδυθεί στην ελληνική αγορά (UNCTAD, 2007). Πρέπει να επισημανθεί όμως ότι αυτό μπορεί να αποτελεί και σύμπτωση, καθώς όπως είδαμε στις προηγούμενες ενότητες η ελληνική οικονομία παρουσίαζε προβλήματα προσέλκυσης ξένων άμεσων επενδύσεων ως αποτέλεσμα αντικειμενικών λόγων (π.χ. μικρό μέγεθος αγοράς, ευμετάβλητη φορολογία), αλλά και των γραφειοκρατικών δομών της.

Την ίδια περίοδο οι ελληνικές επενδύσεις στην γειτονική της χώρα έφταναν τα 60 εκατομμύρια δολάρια (σε σύνολο περίπου 13,5 δις.) (UNCTAD, 2007), την ώρα που οι άμεσες ξένες επενδύσεις στη Βουλγαρία ήταν 1,2 δις. δολάρια, στη Σερβία 1,3 δις. δολάρια και στη Ρουμανία 3 δις. δολάρια. Ως εκ τούτου, **οι ξένες άμεσες επενδύσεις δεν αποτελούν για τις δύο χώρες έναν βασικό παράγοντα αλληλεξάρτησης** και εκβάθυνσης της οικονομικής συνεργασίας. Όπως και στην περίπτωση των εμπορικών συναλλαγών, η **ελληνική οικονομία μάλλον εμφανίζεται να έχει μεγαλύτερο βαθμό εξάρτησης από την τουρκική**, παρά το αντίθετο. Βάσει των στοιχείων του UNCTAD (United Nations Conference on Trade And Development), η σχέση μεταξύ των δύο χωρών έχει επιδεινωθεί μετά το 2012, αποδυναμώνοντας ακόμα περισσότερο την αλληλεξάρτηση των δύο χωρών.

Τελευταία παράμετρος που εξετάζεται είναι ο **τουρισμός**. Η σημασία του έγκειται στο γεγονός πως εκτός από το οικονομικό σκέλος που υπάρχει πίσω από τις τουριστικές ροές, αυτός ευνοεί τις διαπροσωπικές εμπειρίες και την κατανόηση σε

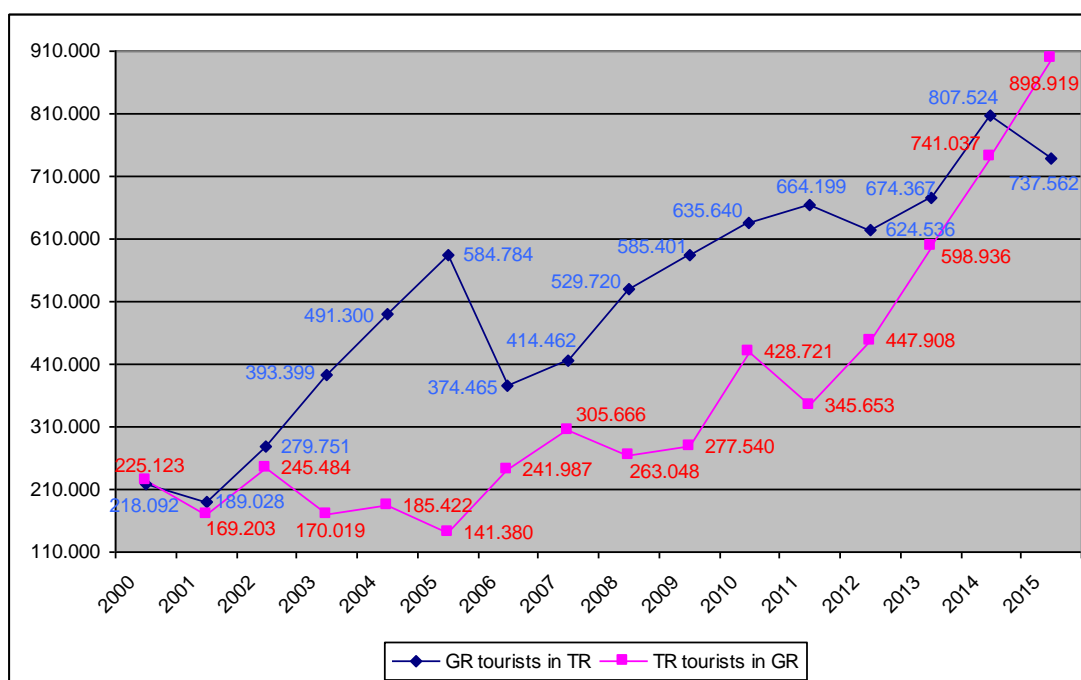
επίπεδο κουλτούρας και πολιτισμού, ιστορίας και πολιτικής. Ο τουρισμός βεβαίως ως πεδίο στρατηγικής συνεργασίας έχει και σημαντικά μειονεκτήματα, καθώς είναι ιδιαίτερα ευαίσθητος σε τοπικές και περιφερειακές κρίσεις ή φαινόμενα αστάθειας.

Αυτή εξάλλου είναι και η αιτία που οι κυβερνήσεις των δύο χωρών έχουν επίσημα και άτυπα επιχειρήσει να περιορίσουν τις μεταξύ τους «εντάσεις» τους καλοκαιρινούς μήνες που τα παράλια τους αποτελούν πόλο έλξης εκατομμυρίων ξένων τουριστών. Είναι αμφίβολο βέβαια το κατά πόσο ο τουρισμός μπορεί να «σταματήσει» μία πολεμική εμπλοκή αν αισθανθούν οι δύο χώρες ότι διακυβεύονται κυριαρχικά τους συμφέροντα. Εξάλλου, ακόμα και στο επίπεδο του τουρισμού οι δύο χώρες «ανταγωνίζονται» μεταξύ τους και για την προσέλκυση του ίδιο τουριστικού κοινού.

Βάσει των στοιχείων της Τουρκικής Στατιστικής Υπηρεσίας (Turkish Statistical Institute), οι τουριστικές ανταλλαγές μεταξύ των δύο χωρών βρίσκονται στην καλύτερη φάση της σύγχρονης ιστορίας τους (Γράφημα 3.12). Μέχρι το 2001 ο τουρισμός μεταξύ των δύο χωρών κινούνταν σε χαμηλά επίπεδα. Ακολουθεί μία περίοδος μέχρι το 2005 που οι επισκέψεις Ελλήνων στην Τουρκία αυξάνονται σημαντικά (χωρίς αντίστοιχη αύξηση των επισκέψεων Τούρκων στην Ελλάδα), ενώ έκτοτε μέχρι το 2014 ο συνολικός τουριστικός όγκος αυξάνεται εκατέρωθεν.

Παρόλα αυτά, όπως και στις προηγούμενες κατηγορίες αλληλεξάρτησης, ο τουρισμός μεταξύ των δύο χωρών αντιπροσωπεύει μόνο ένα μικρό ποσοστό (κάτω του 2,5%) του συνολικού τουρισμού που υποδέχονται οι δύο χώρες (Παράρτημα Α, Πίνακας ΠΑ.11). Ως εκ τούτου, ο **τουρισμός δεν αποτελεί ισχυρή σχέση αλληλεξάρτησης** μεταξύ των δύο οικονομιών.

Γράφημα 3.12 Ροές Τουριστών μεταξύ των Δύο Χωρών

Συνοψίζοντας, πρέπει να επισημανθεί ότι **παρά τα σημαντικά βήματα** που έχουν γίνει μεταξύ των δύο οικονομιών, ο βαθμός αλληλεξάρτησης τους δεν είναι τέτοιος που διαμορφώνεται μία μη – αναστρέψιμη σχέση συνεργασίας και αμοιβαίας οικονομικής ανάπτυξης. Η παρουσία της Ελλάδας στην Τουρκία είναι πολύ ισχυρότερη από την αντίστροφη σχέση, ενώ έχουν σημειωθεί και βήματα οπισθοδρόμησης στην παρουσία αυτή ως αποτέλεσμα της χρηματοοικονομικής κρίσης.

3.3.3 Εκδημοκρατισμός και Συμμετοχή σε Διεθνείς Οργανισμούς

Με βάση τη διεθνή βιβλιογραφία, η ειρηνική συνύπαρξη ή η πολεμική εμπλοκή δεν οριοθετείται μόνο μέσα από τις δαπάνες άμυνας και ασφάλειας και την ανάπτυξη οικονομικής δύναμης, αλλά μπορεί να αποτελέσει και αποτέλεσμα της οικονομικής πολιτικής – κοινωνικής υπανάπτυξης (Holbrooke, 1999). Στην περίπτωση αυτή, η ασφάλεια οριοθετείται μέσα από τη διαμόρφωση και διαφύλαξη δημοκρατικών θεσμών (εκδημοκρατισμός), τη συμμετοχή των χωρών σε διεθνείς οργανισμούς, αλλά και την τήρηση των διεθνώς αποδεκτών προτύπων λειτουργίας των κρατών.

Οι υποστηρικτές της θεώρησης αυτής έχουν χρησιμοποιήσει τα κεντρικά θεωρήματα του Bruce Russett (Democratic Peace Theory) για να αποδείξουν με στατιστικές μεθοδολογίες ότι τα δημοκρατικά κράτη έχουν πολύ μικρότερες πιθανότητες να εμπλακούν σε σύγκρουση, έναντι ενός αυταρχικού κράτους ενάντια σε ένα δημοκρατικό. Στο βιβλίο “*Triangulating Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations*” (Russett & Oneal, 2001) αναδείχθηκαν τρεις παράμετροι τους οποίους όταν τα κράτη **αμοιβαία** τηρούν μειώνονται σημαντικά οι πιθανότητες να οδηγηθούν σε ένοπλη σύγκρουση. Οι παράμετροι αυτοί είναι να διαθέτουν τα κράτη:

1. **ανεπτυγμένες και φιλελεύθερες οικονομίες με οικονομική αλληλεξάρτηση** (αναλύθηκε στην προηγούμενη ενότητα),
2. **παγιωμένους δημοκρατικούς θεσμούς,**
3. **συμμετοχή σε διεθνείς, περιφερειακούς οργανισμούς.**

3.3.3.1 Εκδημοκρατισμός

Όσον αφορά τους παγιωμένους δημοκρατικούς θεσμούς επιλέχτηκε να αποφευχθούν οι αποκλειστικά ποιοτικές παράμετροι (αν και δίνονται περιγραφικά στοιχεία) και αξιοποιήθηκαν μετρήσιμα, ποσοτικά στοιχεία της Παγκόσμιας Τράπεζας (World Bank). Τα στοιχεία που χρησιμοποιήθηκαν αποτελούνται από τις ακόλουθες παραμέτρους:

1. **Voice and Accountability:** αντικατοπτρίζει την αντίληψη των πολιτών μίας χώρας ότι μπορούν να συμμετέχουν ελεύθερα στην εκλογή της κυβέρνησης τους, να εκφράζονται ελεύθερα και να απολαμβάνουν των υπηρεσιών ανεξάρτητων μέσων μαζικής ενημέρωσης.
2. **Political Stability and Absence of Violence:** αντικατοπτρίζει την πιθανότητα μίας κυβέρνησης να αποσταθεροποιηθεί ή να ανατραπεί με αντισυνταγματικό ή βίαιο τρόπο (περιλαμβάνει πραξικοπήματα, τρομοκρατία ή πολιτικά υποκινούμενη βία).

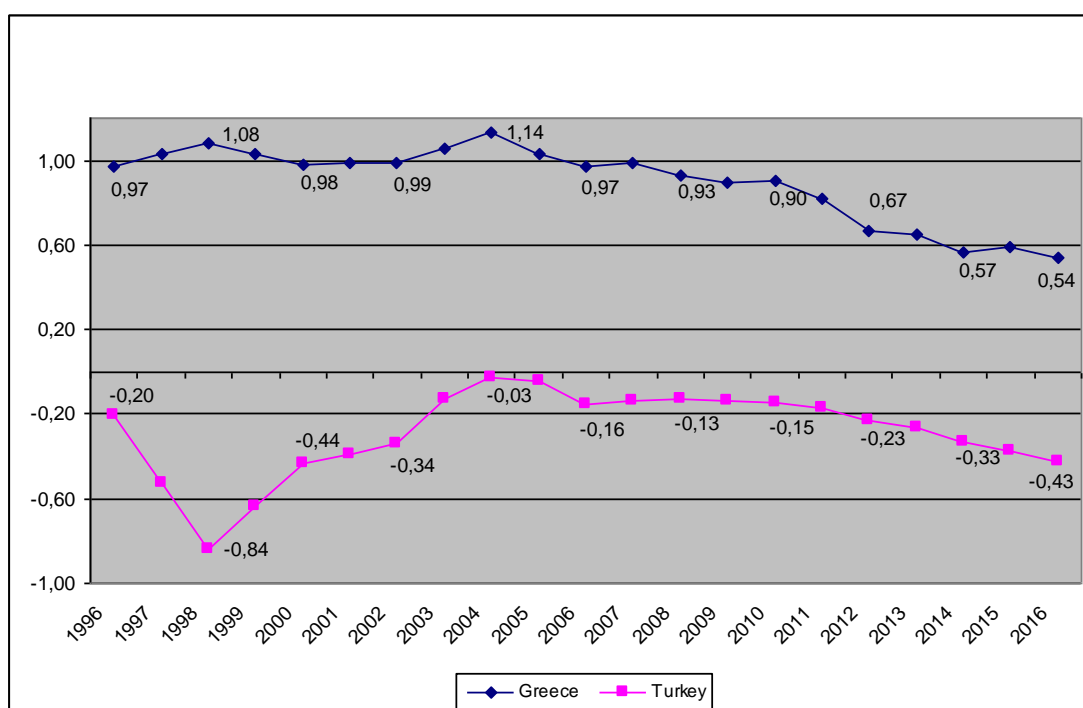
3. **Government Effectiveness:** αντικατοπτρίζει την αντίληψη ποιότητας των δημόσιων υπηρεσιών, τον βαθμό ανεξαρτησίας των δημόσιων υπηρεσιών από πολιτικές παρεμβάσεις, τον τρόπο διαμόρφωσης και εφαρμογής πολιτικών και την αξιοπιστία της κυβέρνησης για την εφαρμογή των πολιτικών της.
4. **Regulatory Quality:** αντικατοπτρίζει την αντίληψη της ικανότητας της κυβέρνησης να διαμορφώνει και να εφαρμόζει αξιόπιστες πολιτικές και νομοθεσίες που επιτρέπουν και προωθούν την ανάπτυξη του ιδιωτικού τομέα.
5. **Rule of Law:** αντικατοπτρίζει την αντίληψη πολιτών – φορέων – επιχειρήσεων για την ποιότητα της νομοθεσίας που καθορίζει τη λειτουργία της χώρας, την εφαρμογή από αστυνομία και δικαιοσύνη, καθώς και την αίσθηση περί εγκληματικότητας και βίας.
6. **Control of Corruption:** αντικατοπτρίζει την αντίληψη περί του βαθμού στον οποίο η επιρροή των δημόσιων λειτουργών αξιοποιείται για ιδιωτικό όφελος (τόσο σε ατομικό επίπεδο, όσο και σε επίπεδο ευρύτερων ιδιωτικών συμφερόντων και ελίτ).

Τα δεδομένα που αξιοποιήθηκαν αφορούν τη χρονική περίοδο 1996 – 2016 (για το 2016 τα δεδομένα αποτελούν εκτίμηση) και αντικατοπτρίζουν τις διαφορές μεταξύ των δύο κρατών σε επίπεδο παγιωμένων δημοκρατικών θεσμών. Η πρόβλεψη του 2016 δεν θα μπορούσε να εμπεριέχει το αποτυχημένο πραξικόπημα στην Τουρκία, ούτε τις διώξεις και τις μεταβολές που ακολούθησαν σε επίπεδο λειτουργίας και διάρθρωσης του κράτους και του πολιτικού συστήματος. Τα δεδομένα κινούνται σε μία κλίμακα βαθμολόγησης από -2,5 έως 2,5 ενώ συνολικά παρουσιάζονται στο Παράρτημα Α (Πίνακες ΠΑ.12 και ΠΑ.13).

Το Γράφημα 3.13 (**Voice and Accountability**) αναλύει την αντίληψη των πολιτών ότι μπορούν να συμμετέχουν ελεύθερα στην εκλογή της κυβέρνησής τους, να εκφράζονται ελεύθερα και να απολαμβάνουν των υπηρεσιών ανεξάρτητων μέσω μαζικής ενημέρωσης. Είναι εμφανές ότι η Τουρκία κινείται σε αρνητικά επίπεδα όσον αφορά τον συγκεκριμένο δείκτη για όλο το χρονικό διάστημα που εξετάζεται, ενώ η Ελλάδα σταθερά πάνω από το 0,5. Το χρονικό διάστημα 2002 – 2006 κατά το οποίο η Τουρκία βρισκόταν σε προ – ενταξιακές διαπραγματεύσεις με την Ε.Ε., η χώρα παρουσίασε τα «καλύτερα» επίπεδά της. Από το 2011 και μετά παρατηρείται μία

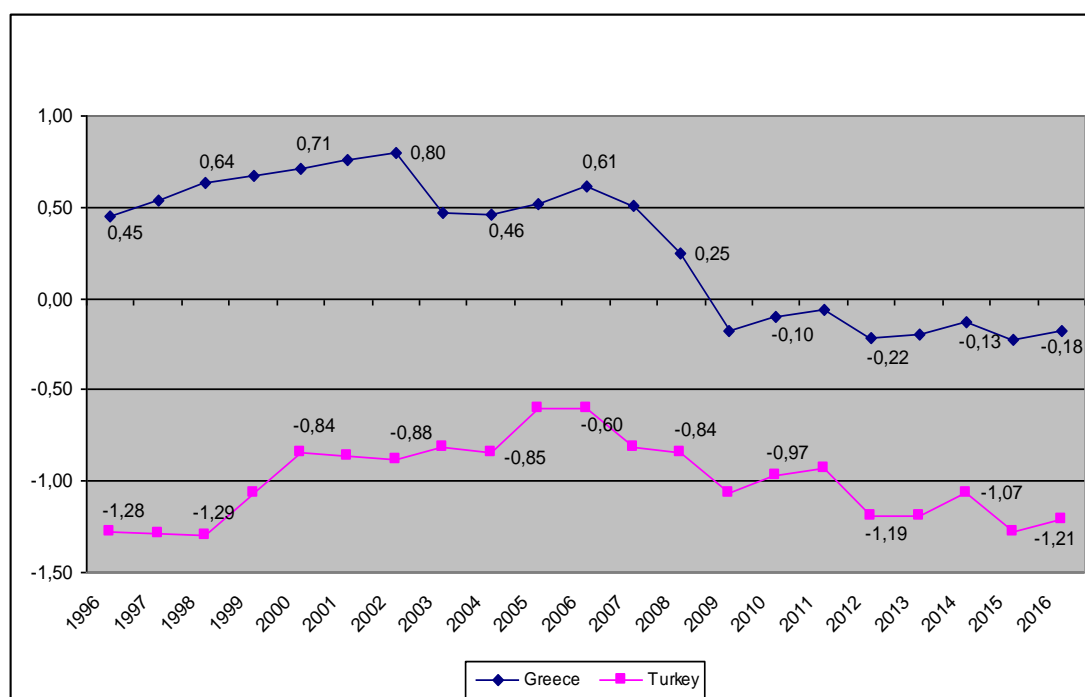
σταδιακή αλλά σταθερή επιδείνωση του εν λόγω μεγέθους ως αποτέλεσμα και της αλλαγής της εσωτερικής πολιτικής στην χώρα από πλευράς Erdogan. Ομοίως για την Ελλάδα μετά τα 2010, που οριοθετείται και επίσημα ως έτος έναρξης της κρίσης στη χώρα και έτος απαρχής του πρώτου μνημονίου, παρατηρείται σημαντική επιδείνωση. Λόγω του αποτυχημένου πραξικοπήματος και των διώξεων που έφερε στα μέσα ενημέρωσης, τα επίπεδα του εν λόγω μεγέθους ενδέχεται να κυμανθούν στα αντίστοιχα του 1997-1998 που ήταν το ιστορικό χαμηλό για την χώρα.

Γράφημα 3.13 Voice and Accountability

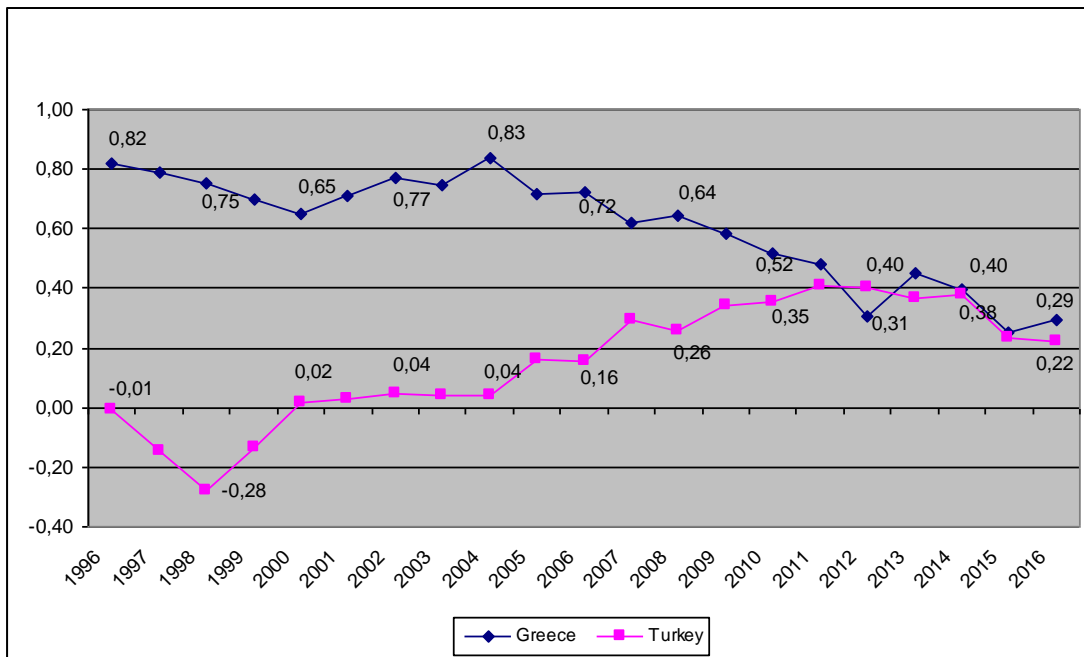
Το Γράφημα 3.14 (**Political Stability and Absence of Violence**) αντικατοπτρίζει την πιθανότητα μίας κυβέρνησης να αποσταθεροποιηθεί ή να ανατραπεί. Όπως και ανωτέρω η Τουρκία παρουσιάζει σταθερά αρνητικές τιμές, μία περίοδο βελτίωσης μέχρι το 2006 και επιδείνωση των μεγεθών μετά. Για την Ελλάδα τα μεγέθη της επιδεινώνονται μετά το 2008, ενώ λαμβάνουν αρνητικές τιμές μετά το 2010. Είναι χαρακτηριστικό πως τα μεγέθη για το τουρκικό κράτος κινούνται στα επίπεδα της προ-2000 εποχής.

Γράφημα 3.14 Political Stability and Absence of Violence

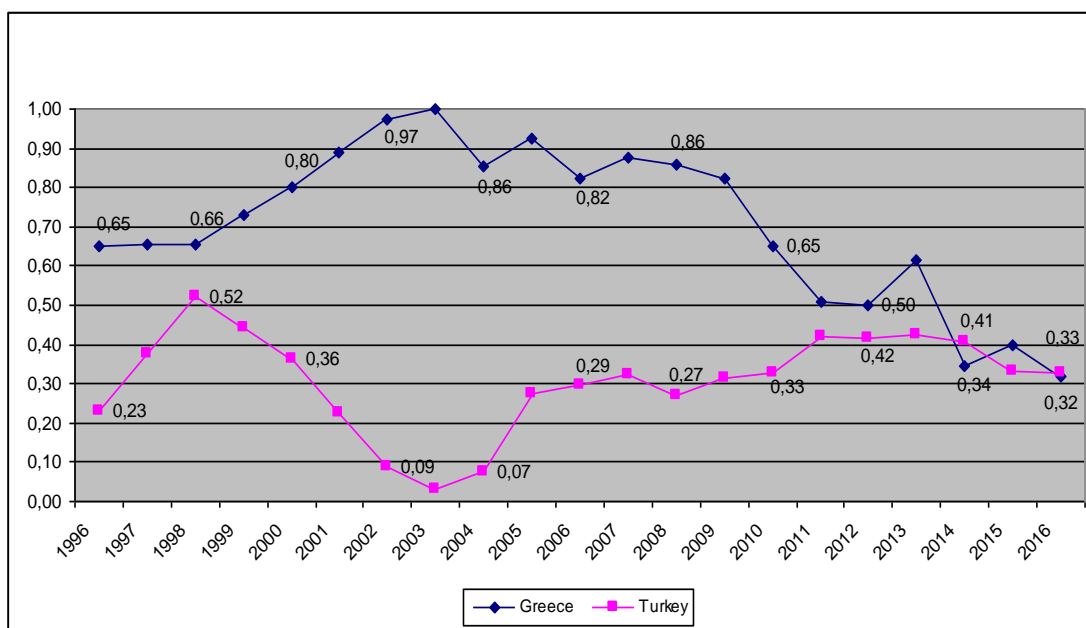
Το Γράφημα 3.15 (**Government Effectiveness**) αντικατοπτρίζει τον βαθμό ανεξαρτησίας των δημόσιων υπηρεσιών από πολιτικές παρεμβάσεις, τον τρόπο διαμόρφωσης και εφαρμογής πολιτικών και την αξιοπιστία της κυβέρνησης για την εφαρμογή των πολιτικών της. Στο πεδίο αυτό η Τουρκία παρουσιάζει σταθερά σημαντικές βελτιώσεις, ενώ το αντίστοιχο ελληνικό μέγεθος επιδεινώνεται από το 2004 και μετά. Το 2012 αποτελεί έτος ορόσημο καθώς για πρώτη φορά η Τουρκία περνάει την Ελλάδα στο εν λόγω πεδίο. Για την κατανόηση της σημαντικότητας του πεδίου αυτού πρέπει να αναλογιστούμε πως η Ελλάδα είναι κράτος – μέλος της Ε.Ε. που έχει υιοθετήσει κανόνες και οδηγίες, ενώ η Τουρκία λειτουργεί εκτός του εν λόγω πλαισίου. Μετά το 2014 τα μεγέθη της Τουρκίας αρχίζουν να επιδεινώνονται, ενώ η Ελλάδα το 2016 (εκτίμηση) εμφανίζει μία μικρή ανάκαμψη.

Γράφημα 3.15 Government Effectiveness

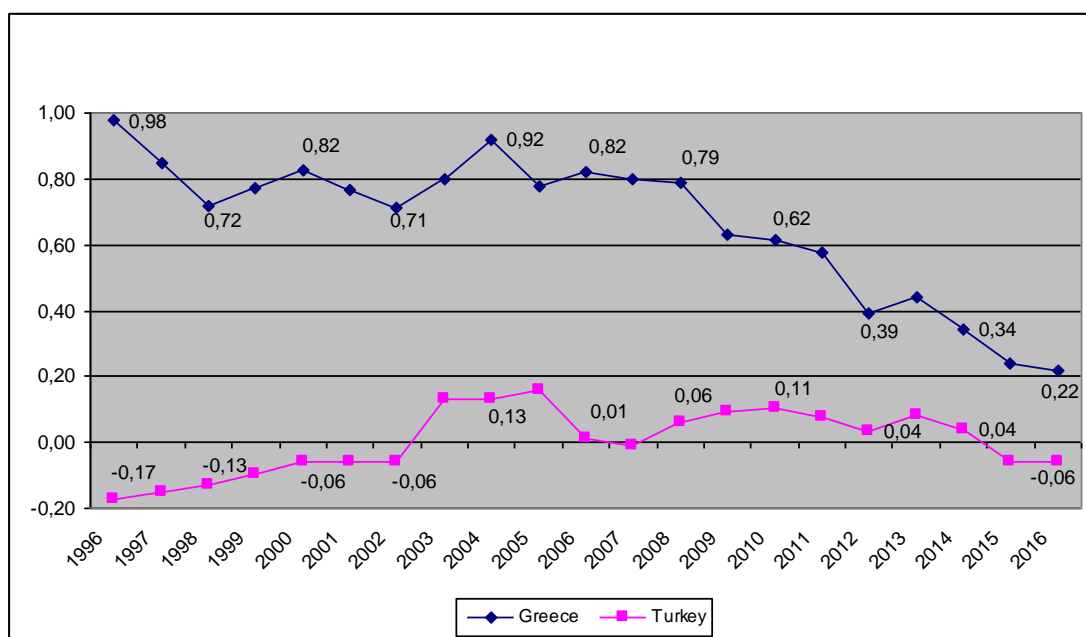
Το Γράφημα 3.16 (**Regulatory Quality**) παρουσιάζει την ικανότητα της κυβέρνησης να διαμορφώνει και να εφαρμόζει αξιόπιστες πολιτικές και νομοθεσίες που επιτρέπουν και προωθούν την ανάπτυξη του ιδιωτικού τομέα. Και οι δύο χώρες παρουσιάζουν θετικές τιμές, με την Ελλάδα να υπερέχει μέχρι το 2014, ενώ το 2016 οι δύο χώρες βρίσκονται στο ίδιο επίπεδο. Η Ελλάδα παρουσιάζει μία αύξηση μέχρι το 2002 ως αποτέλεσμα των πολιτικών ένταξης στην Ε.Ε., αυξομειώσεις μέχρι το 2008 και πτωτικές τάσεις έκτοτε. Η Τουρκία παρουσιάζει ένα τοπικό μέγιστο το 1997, έντονα πτωτική τάση μέχρι το 2003 βελτιώσεις μέχρι το 2011 και ελαφρά πτωτική τάση μετά.

Γράφημα 3.16 Regulatory Quality

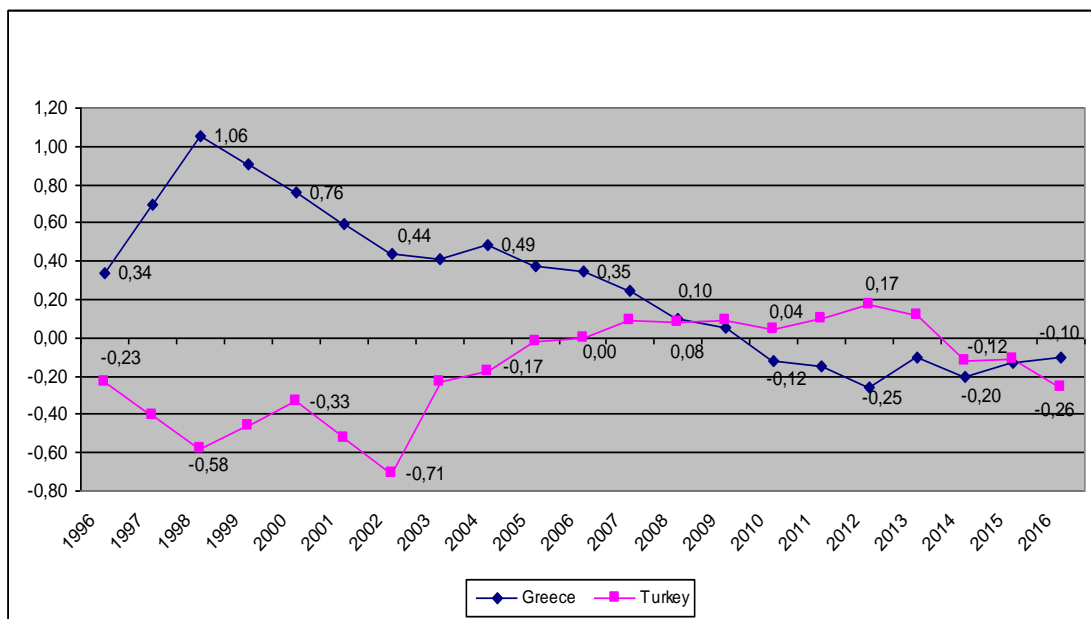
Το Γράφημα 3.17 (**Rule of Law**) αντικατοπτρίζει την ποιότητα της νομοθεσίας που καθορίζει τη λειτουργία της χώρας, την εφαρμογή της από αστυνομία και δικαιοσύνη, καθώς και την αίσθηση περί εγκληματικότητα και βίας. Η Τουρκία κινείται κοντά στη γραμμή του «μηδενός» καθ' όλη τη διάρκεια των υπό εξέταση ετών, με καλύτερη περίοδο αυτήν του 2002-2005. Η Ελλάδα κινείται σε υψηλά επίπεδα μέχρι και το 2008, με έντονη πτωτική τάση έκτοτε.

Γράφημα 3.17 Rule of Law

Το Γράφημα 3.18 (**Control of Corruption**) παρουσιάζει τον βαθμό στον οποίο η επιρροή των δημόσιων λειτουργιών αξιοποιείται για ιδιωτικό όφελος. Η Ελλάδα κινείται σε θετικά επίπεδα μέχρι το 2009. Εμφανίζει ένα τοπικό μέγιστο το 1998 με πτωτική τάση έκτοτε. Μετά το 2009 παρουσιάζει αρνητικές τιμές, ενώ υπολείπεται της Τουρκίας για όλα τα έτη, με εξαίρεση το 2016 (εκτίμηση). Η Τουρκία από την πλευρά της εμφανίζει αρνητικές τιμές από το 1996 έως το 2006, αν και έχει συνεχή αύξηση μετά το 2002. Από το 2006 έως το 2012 παρουσιάζει αύξηση, ενώ έκτοτε συστηματική μείωση για να πέσει σε αρνητικά επίπεδα το 2014.

Γράφημα 3.18 Control of Corruption

Συνοπτικά, η Τουρκία υπολείπεται της Ελλάδος σε σχεδόν όλους τους ποσοτικούς δείκτες εκδημοκρατισμού. Επίσης, παρουσιάζει βελτιώσεις την περίοδο που πραγματοποιούνται οι διαπραγματεύσεις για την ένταξη της στην Ε.Ε., ενώ εμφανίζονται επιδεινώσεις μετά το 2011-2012. Η χρηματοοικονομική κρίση φαίνεται να επιδεινώνει σχεδόν όλα τα μεγέθη της Ελλάδας σε βαθμό που μπορούμε μετά βεβαιότητας να πούμε ότι η «ψαλίδα» μεταξύ των δύο χωρών έχει μειωθεί σημαντικά.

Όσον αφορά τις ποιοτικές παραμέτρους, τα κυρίαρχα χαρακτηριστικά για την αναγνώριση των πραγματικά εδραιωμένων δημοκρατιών (Ball & Peters, 2000; Shapiro, 2003) περιλαμβάνουν:

1. τουλάχιστον δύο δημοκρατικά κόμματα,
2. περιοδικές και συνταγματικά προκαθορισμένες εκλογικές διαδικασίες οι οποίες σέβονται την αρχή της καθολικής συμμετοχής,
3. διάκριση των εξουσιών με αυθεντικά ανεξάρτητες εκτελεστική, νομοθετική και δικαστική εξουσία,
4. ελευθερία έκφρασης και ελευθεροτυπία,
5. απουσία πολιτικών κρατουμένων και
6. μία λειτουργική, πλουραλιστική και ανεξάρτητη (από την κυβέρνηση) κοινωνία πολιτών.

Τα δεδομένα παρουσιάζονται στον Πίνακα 3.5 και αναδεικνύουν μία σειρά ενδιαφέροντα συμπληρωματικά στοιχεία. **Πρώτα** από όλα η Ελλάδα πληροί το σύνολο των ποιοτικών χαρακτηριστικών που τίθενται και μπορεί να θεωρηθεί μία παγιωμένη δημοκρατία όσον αφορά τα βασικά χαρακτηριστικά της. Αντίθετα, αν και η Τουρκία θεωρείται δημοκρατικό κράτος (με την έννοια των συνταγματικά κατοχυρωμένων ελευθεριών και θεσμών), αλλά αυτό δεν σημαίνει πως ό,τι εμφανίζεται δημοκρατικό στα χαρτιά είναι και απαραίτητα δημοκρατικό» (Hoffmann, 2006). Αν και όπως είδαμε ανωτέρω η Τουρκία έχει κάνει σημαντικά βήματα για την ενίσχυση των δημοκρατικών της δομών, οι πρόσφατες εξελίξεις έχουν αναδείξει ακόμα περισσότερο την αδυναμία πλήρωσης των κριτηρίων εκείνων που θα την καθιστούσαν μία σταθερή δημοκρατία.

Δεύτερον, όσον αφορά τις δύο πρώτες παραμέτρους (**αριθμός δημοκρατικών κομμάτων και τρόπος διεξαγωγής εκλογών**) και οι δύο χώρες πληρούν τα επιθυμητά χαρακτηριστικά. **Τρίτον**, όσον αφορά την **ανεξαρτησία της δικαιοσύνης** παρά τις προσπάθειες που είχαν γίνει και τη συνταγματική κατοχύρωση της ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2006) είχε από το παρελθόν αναδείξει την ύπαρξη «μικτής εικόνας», όσον αφορά τις μεταρρυθμίσεις, καθώς υπήρχαν πολλαπλά επίπεδα πολιτικής παρέμβασης από το Υπουργείο Δικαιοσύνης. Οι πρόσφατες εξελίξεις και οι διώξεις / αντικαταστήσεις στελεχών της δικαιοσύνης

ως ύποπτοι για συμμετοχή στο αποτυχημένο πραξικόπημα, ανέδειξαν ακόμα περισσότερο τις αδυναμίες στην κατοχύρωση της ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης.

Πίνακας 3.5 Ποιοτικά Κριτήρια Εκδημοκρατισμού

Κριτήρια Δημοκρατίας	Ελλάδα	Τουρκία
Τουλάχιστον δύο πολιτικά κόμματα	Ικανοποιείται	Ικανοποιείται
Τρόπος διεξαγωγής εκλογών	Ικανοποιείται	Ικανοποιείται
Διάκριση των Εξουσιών	Ικανοποιείται	Δεν Ικανοποιείται
Ελευθεροτυπία και ελευθερία έκφρασης	Ικανοποιείται	Δεν Ικανοποιείται
Απουσία πολιτικών κρατουμένων	Ικανοποιείται	Δεν Ικανοποιείται
Πλουραλιστική και ανεξάρτητη κοινωνία πολιτών	Ικανοποιείται	Δεν Ικανοποιείται
Μη – παρέμβαση εξωθεσμικών παραγόντων στη λειτουργία του πολιτεύματος	Ικανοποιείται	Δεν Ικανοποιείται

Τέταρτο, όσον αφορά την **ελευθερία έκφρασης και την ελευθεροτυπία**, οι περιορισμοί, οι φυλακίσεις και η απαγόρευση λειτουργίας μέσω ενημέρωσης αποτελεί ιστορικό φαινόμενο στη λειτουργία της Τουρκικής Δημοκρατίας (π.χ. μετά το αποτυχημένο πραξικόπημα, αλλά και στο παρελθόν όσον αφορά φιλοκουρδικά μέσα και δημοσιογράφους). Η διεθνής οργάνωση “Reporters Without Borders” κατατάσσει σταθερά την Τουρκία κάτω του μέσου όρου όσον αφορά την ελευθερία των μέσων και των δημοσιογράφων (151^η θέση μεταξύ 180 κρατών το 2016, έναντι 113^{ης} θέσης μεταξύ 160 κρατών το 2006). Παράλληλα, η «Διεθνής Αμνησία» και το “Human Rights Watch” έχουν επανειλημμένα κατηγορήσει την Τουρκία για το νομοθετικό της πλαίσιο και για τις πρακτικές περιορισμού των ατομικών ελευθεριών στην χώρα.

Πέμπτο, η χώρα έχει κατηγορηθεί από το παρελθόν για την **ύπαρξη πολιτικών κρατουμένων** στην επικράτεια της (κουρδικής καταγωγής), ενώ και μετά το αποτυχημένο πραξικόπημα σειρά δημόσιων λειτουργών και στρατιωτικών έχουν φυλακιστεί, όχι απαραίτητα στο πλαίσιο της συμμετοχής στο πραξικόπημα, αλλά λόγω φερόμενης συμμετοχής στο Δίκτυο Γκιουλέν (εσωκομματικός αντίπαλος του Erdogan). **Έκτο**, η Τουρκία έχει και στο παρελθόν δεχτεί κριτική από την Ευρωπαϊκή Ένωση για την **έλλειψη πλουραλισμού στη λειτουργία της κοινωνίας των πολιτών** (European Commission, 2006). Παρά τις βελτιώσεις που καταγράφηκαν έκτοτε, παραμένει ζητούμενο το πώς θα διαμορφωθεί η ελευθερία και ο πλουραλισμός της κοινωνίας των πολιτών μετά το αποτυχημένο πραξικόπημα.

Έκτο και τελευταίο, είναι το κριτήριο τη **μη – παρέμβασης εξωθεσμικών παραγόντων** στη λειτουργία του κράτους. Οι παρεμβάσεις του στρατού και του «βαθέως κεμαλικού κράτους» δεν είναι κάτι άγνωστο στην τουρκική πολιτική ιστορία. Τη δεκαετία του 1990 ο τουρκικός στρατός οδήγησε στην απομάκρυνση του Πρωθυπουργού Necmettin Erbakan (1997), την πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα επενέβη με ανακοίνωση στην επίσημη ιστοσελίδα του ενάντια στην εκλογή του Abdullah Gul ως Προέδρου του AKP (2007), ενώ το 2016 επιχείρησε ανεπιτυχώς να ανατρέψει τον Erdogan. Ως εκ τούτου, το κριτήριο αυτό δεν εκπληρώνεται στην περίπτωση της Τουρκικής Δημοκρατίας.

Με βάση τα στοιχεία αυτά καθίσταται σαφές, ότι η Τουρκία υπολείπεται της Ελλάδος όσον αφορά τα ποσοτικά στοιχεία που περιγράφουν την παγίωση των δημοκρατικών θεσμών στη χώρα, ενώ όσον αφορά και τα ποιοτικά κριτήρια είναι εμφανής η μη – πλήρωση όλων των συνθηκών. Η διαφορά μεταξύ των δύο χωρών δεν είναι βέβαια τόσο μεγάλη, όσο πριν από μία ή δύο δεκαετίες. Η μείωση των διαφορών αυτών οφείλεται από πλευράς της Ελλάδος στην χρηματοοικονομική κρίση και τις κοινωνικές – πολιτικές επιπτώσεις της, ενώ στην περίπτωση της Τουρκίας σε παγιωμένες εσωτερικές αδυναμίες και αντιφάσεις που η χώρα παρουσιάζει.

3.3.3.2 Συμμετοχή σε Διεθνείς Οργανισμούς

Οι δύο χώρες συμμετέχουν σε μία σειρά Διεθνείς Οργανισμούς εκ των οποίων οι πιο σημαντικοί και οι περισσότερο πιθανοί να δράσουν ως αποτρεπτική παράμετρος μίας σύγκρουσης, είναι η Ευρωπαϊκή Ένωση και το NATO. Οι δύο χώρες συμμετέχουν στο NATO από το 1952, γεγονός όμως που δεν έχει οδηγήσει στην επίλυση των μεταξύ τους διαφορών. Η απουσία μηχανισμού επίλυσης διαφορών στα πλαίσια του NATO, οδήγησε στην κλιμάκωση των διαφορών των δύο χωρών. Η αποχώρηση της Ελλάδος από το στρατιωτικό σκέλος του NATO μετά την τουρκική εισβολή στην Κύπρο, μπορεί να οδήγησε σε διεθνοποίηση του θέματος και σε κάποια προσωρινά μέτρα ενάντια της Τουρκίας, αλλά στην πράξη δεν οδήγησε σε επίλυση του προβλήματος. Η επανεισδοχή της χώρας το 1980 χωρίς να έχει υπάρξει επίλυση του προβλήματος (που την οδήγησε σε αποχώρηση), κατέδειξε περίτρανα πως το NATO ούτε είχε, ούτε ενδιαφερόταν να αναπτύξει θεσμούς περιφερειακής ολοκλήρωσης για τα μέλη του σε επίπεδο πολιτικού εκδημοκρατισμού και επίλυσης διαφορών.

Τον ρόλο αυτό όμως έχει η Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία στα πλαίσια της διεύρυνσής της ξεκίνησε τις ενταξιακές διαπραγματεύσεις με την Τουρκία τον Οκτώβριο του 2005 (είχε προηγηθεί το 1999 στο Ελσίνκι η άρση του βέτο από ελληνικής πλευράς για την έναρξη των διαδικασιών). Για την ολοκλήρωση της ενταξιακής διαδικασίας απαιτούνται μία σειρά οικονομικές και πολιτικές μεταρρυθμίσεις, οι οποίες δεν είναι «υπό διαπραγμάτευση» από ευρωπαϊκής πλευράς. Η τουρκική πολιτική ηγεσία δεν εμφανίστηκε ιδιαίτερα ενθουσιώδης στο να υποστηρίξει τις μεταρρυθμίσεις αυτές, γεγονός που αποτυπώθηκε στις πρώτες εκθέσεις προόδου (European Commission, 2006). Η «αμετακίνητη» θέση της Ε.Ε. στην υλοποίηση των προ-απαιτούμενων, η αίσθηση από πλευράς τουρκικής πολιτικής ηγεσίας ότι οι μεταρρυθμίσεις εκδημοκρατισμού μπορεί να πλήξουν την εθνική ενότητα και κυριαρχία της χώρας (π.χ. θέματα μειονοτήτων), αλλά και η «κόπωση διεύρυνσης» από την ένταξη δώδεκα νέων κρατών μελών, δεν βοήθησαν καμία από τις δύο πλευρές να γίνουν ένθερμοι θιασώτες μίας πιθανής ένταξης της χώρας στην Ε.Ε.

Στην παρούσα χρονική συγκυρία, υπάρχει έντονος σκεπτικισμός για την ευρωπαϊκή πορεία της Τουρκίας, που αποτυπώνεται τόσο σε δηλώσεις ευρωπαίων και εθνικών αντιπροσώπων αναφορικά με το αν έχει θέση η χώρα στην Ε.Ε., αλλά και σε δηλώσεις Τούρκων αξιωματούχων που αντιμετωπίζουν σχεδόν εχθρικά μία τέτοια

προοπτική. Το πραξικόπημα του 2016 και οι περιορισμοί των ελευθεριών σε μέσα μαζικής ενημέρωσης, δημοσιογράφους και πολιτικά κόμματα, καθώς και οι διώξεις «αντιφρονούντων» δημόσιων λειτουργών μάλλον απομακρύνουν ακόμα περισσότερο το ενδεχόμενο μίας σύγκλισης των δύο πλευρών. Ακόμα και η συμφωνία μεταξύ Ε.Ε. – Τουρκίας για το μεταναστευτικό, φαίνεται να χρησιμοποιείται ως διαπραγματευτικό χαρτί (μία εν δυνάμει απειλή) από πλευράς Τουρκίας, παρά ως μία βάση βελτίωσης των σχέσεων. Αυτό που φαίνεται να ξενίζει περισσότερο είναι η πρόθεση του Προέδρου Erdogan να διαδραματίσει έναν ρόλο «Σουλτάνου», γεγονός που τον οδηγεί να συμπεριφέρεται περισσότερο όπως ο Ρώσος Πρόεδρος Πούτιν, παρά όπως οι ομόλογοι του στη Δυτική Ευρώπη.

Τα δεδομένα αυτά καθιστούν σαφές ότι η συμμετοχή της Τουρκίας σε διεθνείς, περιφερειακούς οργανισμούς γίνεται μόνο υπό τις συνθήκες εκείνες που δεν εγκυμονούν κινδύνους για τη δική της εσωτερική ασφάλεια και για τις δικές της επιδιώξεις στην περιοχή. Μία ενταξιακή διαδικασία που θα απαιτούσε σημαντικές μεταρρυθμίσεις, την επίλυση των προβλημάτων με την Ελλάδα και των αναγνώριση της Κυπριακής Δημοκρατίας μάλλον φαντάζει αδύνατη. Η υιοθέτηση των αρχών και των κανόνων της Ε.Ε. θα απαιτούσε μία σαφή δέσμευση από πλευράς θεσμικών και εξωθεσμικών παικτών για μεταρρυθμίσεις που θα οδηγούσαν σε μία παγιωμένη δημοκρατία, η οποία όμως θα μπορούσε να οδηγήσει σε απώλεια αυτών που η πολιτική ηγεσία της χώρας θεωρεί ως «κυριαρχικά δικαιώματα».

3.4 Η Offence – Defense Theory και η σύγκρουση Ελλάδας - Τουρκίας

Η **Offence-Defense Theory** αναπτύχθηκε ως θεωρία πρόβλεψης των πιθανοτήτων ύπαρξης «δυναδικού» (μεταξύ δύο κρατών) πολέμου. Για τον ορισμό της ισορροπίας μεταξύ επίθεσης – άμυνας έχουν διατυπωθεί πολλαπλοί ορισμοί. Μεταξύ αυτών οι επικρατέστεροι είναι ότι η επιθετικότητα έχει το πλεονέκτημα όταν:

1. είναι ευκολότερο να καταστραφεί ο αντίπαλος στρατός και να καταληφθεί μία περιοχή από το να υπερασπιστούμε τα δικά μας εδάφη (Jervis, 1978: σ.167-214),

2. όταν ο αμυνόμενος πρέπει να ξοδέψει παραπάνω από τον επιτιθέμενο για να αντισταθμίσει τις επιθετικές δυνάμεις (Jervis, 1978: σ.2),
3. όταν τα κόστη για την κατάκτηση μίας περιοχής είναι λιγότερα από την αξία της ίδιας της περιοχής (Gilpin, 1981: σ.62),
4. όταν υπάρχει κίνητρο να «χτυπήσεις πρώτος» είναι μεγαλύτερο έναντι του να αντιμετωπίσεις το «πρώτο χτύπημα» του αντιπάλου (Gilpin, 1981: σ.63),
5. όταν μεγάλο τμήμα της επικράτειας ενός κράτους είναι πιθανό να αλλάξει χέρια ως αποτέλεσμα πολέμου (Jervis, 1978: σ.178) και
6. όταν τα οπλικά συστήματα έχουν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά όπως μεγάλη εμβέλεια και μεγάλη κινητικότητα (Levy, 1984: σ.222-230).

Παράλληλα βάσει των Glaser & Kaufmann (1998) η ισορροπία ($I_{\epsilon\alpha}$) μπορεί να οριστεί ποσοτικά ως ο λόγος του κόστους των δυνάμεων που ο επιτιθέμενος πρέπει να χρησιμοποιήσει για να καταλάβει μία περιοχή (K_{ϵ}) προς το κόστος των δυνάμεων που ο υπερασπιστής έχει τοποθετήσει σε άμυνα (K_{α}).

$$I_{\epsilon\alpha} = K_{\epsilon} / K_{\alpha} \quad (3.1)$$

Όσο μεγαλύτερος ο λόγος, τόσο μεγαλύτερο το κόστος που πρέπει να καταβάλει ο επιτιθέμενος, άρα και τόσο προτιμότερη η άμυνα ως στρατηγική επιλογή. Οι βασικές προβλέψεις της θεωρίας όσον αφορά την ισορροπία μεταξύ επίθεσης – άμυνας είναι:

- καθώς το πλεονέκτημα της επίθεσης αυξάνεται, το δίλημμα ασφαλείας γίνεται οξύτερο, οι κούρσες εξοπλισμών εντείνονται και η πιθανότητα πολέμου έρχεται πιο κοντά (Jervis, 1978),
- όταν η επιθετικότητα έχει πλεονέκτημα τα κράτη διαπραγματεύονται λιγότερο και χρησιμοποιούν τα τετελεσμένα γεγονότα περισσότερο, ενώ η καχυποψία απέναντι στον «άλλο» πυροδοτούν λάθος υπολογισμούς όσον αφορά τις στρατιωτικές δυνατότητας και τις επιδιώξεις (Fearon, 1995),
- όταν η επιθετικότητα έχει πλεονέκτημα αυξάνονται οι πιθανότητες «προληπτικών» πολέμων (Van Evera, 1984).

Όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό, η θεωρία περιγράφει μία σειρά από «άυλα» μεγέθη που δύσκολα μπορούν να μετρηθούν και να ποσοτικοποιηθούν με ένα κοινό αποδεκτό τρόπο. Παρόλα αυτά, το θεωρητικό σκέλος της, καθώς και μερικές απόπειρες ποσοτικής εφαρμογής της, έχουν πραγματοποιηθεί σε μία σειρά από μελέτες. Ο Nilsson (2012) υιοθέτησε την θεωρία προκειμένου να μελετήσει το αν η επικράτηση της επιθετικότητας οδηγεί σε αύξηση του διλήμματος ασφαλείας, αλλά και σε αύξηση της διάρκειας πολέμου. Οι Kowert & Thies (2013) επιχείρησαν να συνδέσουν την θεωρία με τρεις διακριτές μορφές ανταγωνισμού και επιθετικότητας, όπως και ο Kastner (2016) για την περίπτωση Κίνας – Ταϊβάν.

Οι ανωτέρω μελέτες ακολουθούν διαφορετικές ποσοτικές μεθοδολογίες με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία, αλλά και τη γενικότερη θεώρηση επί των συγκεκριμένων ζητημάτων που εξετάζουν. Η παρούσα μελέτη θα επιχειρήσει να στηριχτεί σε δύο βασικές θεωρήσεις της offence – defense theory όπως αναπτύχθηκαν από τον Jervis (1978):

2. η **ισορροπία μεταξύ επίθεσης – άμυνας**, το αν δηλαδή είναι ευκολότερο να κατακτηθεί μία περιοχή από το να την υπερασπιστεί ένα κράτος,
3. η **ευκολία διάκρισης μεταξύ επιθετικών – αμυντικών δυνάμεων και εξοπλισμών**.

Από τις κατηγορίες αμυντικών δαπανών, όπως τις κατηγοριοποιεί το NATO και αναλύθηκαν σε προηγούμενη ενότητα:

- οι «λοιπές» **αμυντικές δαπάνες θεωρούνται στρατηγικά ουδέτερες** καθώς αφορούν κυρίως συντηρήσεις οι οποίες όμως είναι απαραίτητες τόσο για την άρτια αμυντική, όσο και για την επιθετική λειτουργία των ενόπλων δυνάμεων,
- οι **δαπάνες υποδομών θεωρούνται στρατηγικά αμυντικές**, καθώς αφορούν κατασκευές στο εσωτερικό της χώρας που σκοπό έχουν την ενίσχυση της άμυνας και της λειτουργίας των ενόπλων δυνάμεων, χωρίς να μπορούν να μεταφερθούν σε άλλες χώρες,
- οι **δαπάνες προσωπικού θεωρούνται στρατηγικά ουδέτερες**, καθώς το προσωπικό αυτό αξιοποιείται σε διάφορες θέσεις (μάχιμες και υποστήριξης),

και η φύση των δαπανών είναι διαφορούμενες (μισθοί και συντάξεις), ενώ όπως θα δείξουμε στην επόμενη ενότητα η αναλογία δυνάμεων μεταξύ των δύο χωρών δεν μεταβάλλεται σημαντικά στο διηνεκές του χρόνου,

- οι **δαπάνες εξοπλισμών είναι εν δυνάμει στρατηγικά επιθετικές** καθώς αν και μπορεί να αξιοποιηθούν και για αμυντικούς λόγους, τα σύγχρονα οπλικά συστήματα και ο φορητός οπλισμός έχουν ενσωματωμένο το στοιχείο της ευελιξίας που τους επιτρέπει να χρησιμοποιηθούν και σε επιθετικές ενέργειες.

Από τις ανωτέρω δηλαδή κατηγορίες μόνο **οι εξοπλιστικές δαπάνες αποτελούν από μόνες τους εν δυνάμει κίνδυνο** για την όποια «άλλη» πλευρά. Βάσει του Jervis (1998) το **επιθετικό δόγμα** δίνει έμφαση στο αποτελεσματικό πρώτο χτύπημα, που απαιτεί ταχύτητα και ισχύ, γεγονός που οδηγεί την χώρα που το εφαρμόζει στο να **αντιλαμβάνεται τις εξοπλιστικές δαπάνες** όχι ως αμυντική πρόληψη, αλλά ως **απειλή**. Ειδικά στην περίπτωση Ελλάδος-Τουρκίας που έχουν αμυντική / αποτρεπτική έναντι επιθετικής στρατηγικής (αντίστοιχα) γίνεται εμφανές ότι η Τουρκία είναι η χώρα που είναι περισσότερο πιθανό να εφαρμόσει ένα «πρώτο χτύπημα», ενώ η Ελλάδα στηριζόμενη στη διεθνή νομιμοφροσύνη (ή/και στην αδυναμία της) αντιλαμβάνεται ως απειλή της τουρκικές εξοπλιστικές δαπάνες.

Για να μελετηθεί **το δίλημμα ασφαλείας υπό το πρίσμα της offence – defense theory** θα αναζητηθεί η ύπαρξη **στατιστικά σημαντικής συσχέτισης** μεταξύ των **εξοπλιστικών δαπανών** των δύο χωρών. Ο έλεγχος θα πραγματοποιηθεί τόσο για τη συνολική περίοδο εξέτασης (1996-2016), όσο και για τις υποπεριόδους πριν (1996-2007) και μετά (2008-2016) την έναρξη της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα. Όπως και στην περίπτωση των συνολικών αμυντικών δαπανών, έτσι και για την περίπτωση των εξοπλιστικών δαπανών θα μελετηθούν οι στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις της μεταβλητής με τα μακροοικονομικά μεγέθη, τους οικονομικούς δείκτες και τους δείκτες εκδημοκρατισμού για το σύνολο των υπό εξέταση περιόδων.

3.5 Συνοψίζοντας τις Υποθέσεις Εργασίας

Με βάση τα όσα παρουσιάστηκαν στις προηγούμενες ενότητες καθίσταται σαφής μία σειρά κρίσιμων συμπερασμάτων. Πρώτα, από όλα παρουσιάστηκε το «πώς» και

«γιατί» η Ελλάδα αποτελεί απειλή για την Τουρκία (το αντίστροφο έχει ήδη αναδειχθεί στο Κεφάλαιο 2), όχι τόσο από στρατιωτικής πλευράς, όσο από πλευράς εν δυνάμει κινδύνων που αυτή θέτει για το εσωτερικό και γεωπολιτικά συμφέροντα της δεύτερης.

Οι δύο χώρες έχουν μειώσει τον αριθμό των στρατευμάτων τους, διατηρώντας σχεδόν σταθερή τη μεταξύ τους αναλογία, αλλά δεν έχουν περιορίσει το ίδιο τις αμυντικές τους δαπάνες. Παραμένουν στις χώρες με τη μεγαλύτερη αμυντική δαπάνη ως ποσοστό του Α.Ε.Π. μεταξύ των χωρών που συμμετέχουν στο ΝΑΤΟ, ειδικά σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Λόγω της οικονομικής κρίσης η Ελλάδα φαίνεται να έχει οδηγηθεί σε σημαντικές μειώσεις των αμυντικών της δαπανών, γεγονός που γεννά ερωτήματα σε σχέση με τις στρατιωτικές δυνατότητες και την ισχύ της στην περιοχή. Επιπροσθέτως, γεννάται το ερώτημα αν έχει μειωθεί ή αυξηθεί το δίλημμα ασφαλείας μεταξύ των δύο χωρών, πριν και μετά την οικονομική κρίση:

- **Ερευνητική Υπόθεση 1:** Υπάρχει στατιστικά σημαντικός βαθμός συσχέτισης μεταξύ των συνολικών αμυντικών δαπανών των δύο χωρών για το σύνολο της περιόδου μελέτης, γεγονός που επαληθεύει την ύπαρξη του διλήμματος ασφαλείας;
- **Ερευνητική Υπόθεση 2:** Υπάρχουν αποκλίσεις στη συσχέτιση των συνολικών αμυντικών δαπανών προ και μετά οικονομικής κρίσης;

Παράλληλα παρουσιάστηκε η κατάσταση των δύο οικονομιών και εξετάστηκε ο βαθμός αλληλεξάρτησης τους. χρησιμοποιήθηκαν μακροοικονομικά μεγέθη που αποτυπώνουν την υφιστάμενη κατάσταση και την προοπτική των δύο οικονομιών, δίκες της Παγκόσμιας Τράπεζας που αποτυπώνουν το «πώς» ο υπόλοιπος κόσμος βλέπει τις δύο οικονομίες και μεγέθη που αφορούν την αλληλεξάρτηση των δύο χωρών. Από τα μακροοικονομικά μεγέθη των δύο χωρών και τους δείκτες που μελετήθηκαν, προέκυψε το ερώτημα:

- **Ερευνητική Υπόθεση 3:** Υπάρχει στατιστικά σημαντικός βαθμός συσχέτισης των συνολικών αμυντικών δαπανών των δύο χωρών, με τα μακροοικονομικά μεγέθη και τους οικονομικούς δείκτες της χώρας τους;

- **Ερευνητική Υπόθεση 4:** Στην περίπτωση της Ελλάδας υπάρχουν αποκλίσεις στη συσχέτιση των συνολικών αμυντικών δαπανών με τα μακροοικονομικά μεγέθη και τους οικονομικούς δείκτες προ και μετά την οικονομική κρίση;

Όσον αφορά τον βαθμό αλληλεξάρτησης των δύο οικονομιών, παρατηρήθηκε πως δεν είναι τέτοιος που να διαμορφώνεται μία μη – αναστρέψιμη σχέση συνεργασίας και αμοιβαίας οικονομικής ανάπτυξης. Η Τουρκία εμφανίζεται να είναι πιο σημαντική για την Ελλάδα από ότι το αντίστροφο, γεγονός που γεννά το ερώτημα:

- **Ερευνητική Υπόθεση 5:** Υπάρχει στατιστικά σημαντικός βαθμός συσχέτισης των συνολικών αμυντικών δαπανών των δύο χωρών, με τα μεγέθη διακρατικού τουρισμού και με τις εμπορικές συναλλαγές με την «άλλη» χώρα;

Επίσης, μελετήθηκε η συμμετοχή των δύο χωρών σε διεθνείς οργανισμούς και ο βαθμός εκδημοκρατισμού τους. Για το μεν πρώτο, κατέστη σαφές ότι το ΝΑΤΟ και η Ε.Ε. με την υφιστάμενη μορφή και δομή λειτουργίας τους δεν αποτέλεσαν, ούτε αποτελούν ισχυρό αποτρεπτικό παράγοντα αποφυγής κρίσεων μεταξύ των δύο χωρών. Για τον βαθμό εκδημοκρατισμού καταγράφηκε μία αισθητή υποχώρηση της Ελλάδος ως αποτέλεσμα των συνθηκών που η οικονομική κρίση επέφερε, αλλά και μία αδυναμία της Τουρκίας να διαμορφώσει δυτικοευρωπαϊκού επιπέδου δείκτες παρά τα χρόνια της οικονομικής άνθησης και της ύφεσης των σχέσεων της με την Ελλάδα. Γεννάται λοιπόν το ερώτημα:

- **Ερευνητική Υπόθεση 6:** Υπάρχει στατιστικά σημαντικός βαθμός συσχέτισης των συνολικών αμυντικών δαπανών των δύο χωρών, με τους δείκτες εκδημοκρατισμού τους;

Με βάση την offence – defense theory και την χρήση αποκλειστικά των εξοπλιστικών δαπανών θα επιχειρηθεί επίσης να υπολογιστεί η ισορροπία επίθεσης – άμυνας μεταξύ Ελλάδος – Τουρκίας και να μελετηθεί η ισχύς του διλήμματος ασφαλείας.

- **Ερευνητική Υπόθεση 7:** Υπάρχει στατιστικά σημαντικός βαθμός συσχέτισης των εξοπλιστικών δαπανών των δύο χωρών, γεγονός που επαληθεύει την ύπαρξη του διλήμματος ασφαλείας;

Κεφάλαιο 4

Εμπειρική Τεκμηρίωση και Ερμηνεία

4.1 Εισαγωγή

Για την εμπειρική τεκμηρίωση χρησιμοποιήθηκαν τα δεδομένα που παρατίθενται στο Παράρτημα Γ του παρόντος. Χρησιμοποιήθηκε το στατιστικά εργαλείο SPSS 17.0, ενώ χρησιμοποιήθηκαν μη – παραμετρικοί έλεγχοι υποθέσεων. Βάσει στατιστικής μεθοδολογίας, τα δεδομένα, που σε πλήθος είναι λιγότερα των 100, δεν δύναται να αποδειχτεί πως ακολουθούν την κανονική κατανομή. Το στοιχείο αυτό καθιστά εν δυνάμει εσφαλμένη τη χρήση παραμετρικών ελέγχων υποθέσεων και προτιμώνται οι μη – παραμετρικοί.

Οι εν λόγω έλεγχοι μπορούν να εφαρμοστούν όταν τα **δείγματα είναι μικρά**, δεν απαιτούν εκτιμήσεις των παραμέτρων των κατανομών, δεν απαιτούν κανονικότητα στις κατανομές των μεταβλητών και η **κλίμακα μέτρησης των μεταβλητών μπορεί να είναι και διάταξης** (ordinal), γεγονός αναγκαίο στην περίπτωση της εν λόγω μελέτης, αφού εκτός από μεγέθη χρησιμοποιούνται και δείκτες.

Συγκεκριμένα, χρησιμοποιήθηκε ο **δείκτης συσχέτισης του Kendall** (Kendall's tau) που αξιολογεί βάση την τάξη μεγέθους των παρατηρήσεων (αντί των καθαυτών παρατηρήσεων), ενώ παράλληλα η κατανομή του δείκτη δεν εξαρτάται από την κατανομή των μεταβλητών. Πραγματοποιήθηκε **αμφίπλευρος έλεγχος συσχέτισης**, ούτως ώστε να διαφανούν τόσο οι θετικές, όσο και οι αρνητικές συσχετίσεις. Η ύπαρξη θετικών συσχετίσεων σηματοδοτεί την «παράλληλη» πορεία των δύο μεταβλητών (η αύξηση/μείωση του ενός μεγέθους οδηγεί σε αύξηση/μείωση και του άλλου), ενώ αντίθετα οι αρνητικές συσχετίσεις σηματοδοτούν αντίρροπες τάσεις (η αύξηση του ενός μεγέθους οδηγεί σε μείωση του άλλου). Τιμές μεταξύ 0,70-0,90 αναδεικνύουν την ύπαρξη ισχυρής συσχέτισης, τιμές μεταξύ 0,40-0,69 μέτρια συσχέτιση και τιμές μεταξύ 0,10-0,39 χαμηλή συσχέτιση.

Τέλος, χρησιμοποιήθηκε η «**Ανάλυση Διακύμανσης**» (Analysis of Variance – ANOVA) προκειμένου να εξεταστεί η επίδραση πάνω στις συνολικές αμυντικές δαπάνες και τις εξοπλιστικές δαπάνες, των μεταβλητών σε α) θέματα άμυνας, β) των μακροοικονομικών μεγεθών και των οικονομικών δεικτών και γ) των δεικτών εκδημοκρατισμού. Η διαφορά συγκριτικά με τις συσχετίσεις του Kendall έγκειται: α) στο γεγονός πως η ANOVA επιχειρεί να μετρήσει την συναθροιστική επίδραση πολλαπλών ανεξάρτητων μεταβλητών πάνω στην εξαρτημένη, ενώ οι συσχετίσεις μελετούν αποκλειστικά τις σχέσεις μεταξύ δύο μεταβλητών ενώ β) η χρήση της ANOVA μπορεί να παρέχει μόνο συμπληρωματική πληροφόρηση, καθώς μεθοδολογικά δεν ενδείκνυται η χρήση της σε περιπτώσεις που τα δεδομένα δεν ακολουθούν την κανονική κατανομή.

Στις ενότητες που ακολουθούν, θα μελετηθούν οι σχέσεις που προκύπτουν μεταξύ των συνολικών αμυντικών δαπανών Ελλάδας – Τουρκίας, ώστε να εξακριβωθεί η ένταση του διλήμματος ασφαλείας για τα έτη 1996-2016, αλλά και για τις υποπεριόδους 1996-2007 (προ κρίσης), 2008-2016 (μετά κρίσης). Επιπροσθέτως, θα μελετηθούν οι σχέσεις μεταξύ των αμυντικών δαπανών κάθε χώρας με τα μεγέθη Άμυνας - Οικονομίας - Εκδημοκρατισμού κλπ της άλλης (διευρυμένο δίλημμα ασφαλείας) για τις ίδιες χρονικές περιόδους. Τέλος θα ενσωματωθεί η Offence – Defense Theory με την αντικατάσταση των συνολικών αμυντικών δαπανών με τις εξοπλιστικές δαπάνες που αποτελούν το βασικό «σήμα» επιθετικότητας μεταξύ των δύο κρατών.

4.2 Το δίλημμα ασφαλείας πριν και μετά την οικονομική κρίση

Τα αποτελέσματα όσον αφορά το δίλημμα ασφαλείας παρουσιάζονται στο Παράρτημα Γ (Πίνακες ΠΓ.1 – ΠΓ.2 – ΠΓ.3). Αρχικά μελετήθηκαν τα αποτελέσματα για το σύνολο της χρονικής **περιόδου 1996-2016**. Όσον αφορά τις **ελληνικές αμυντικές δαπάνες** συνολικά, για την εν λόγω περίοδο, δεν βρέθηκε να επηρεάζονται στατιστικά σημαντικά από αντίστοιχα μεγέθη της τουρκικής πλευράς. Το αποτέλεσμα δεν αποτελεί έκπληξη καθώς η ελληνική πλευρά μετά την κρίση των Ιμίων το 1996, επικεντρώθηκε στην ένταξη στην ευρωζώνη και περιόρισε σημαντικά τις αμυντικές της δαπάνες. Αντίθετα, οι **τουρκικές αμυντικές δαπάνες** φαίνεται να

επηρεάζονται θετικά (0,686 με Sig.0,01) από τις ελληνικές αθροιστικές αμυντικές δαπάνες. Ως εκ τούτου, **για το σύνολο της χρονικής περιόδου 1996-2016 είναι η τουρκική πλευρά που φαίνεται να δίνει έμφαση στα ελληνικά πεπραγμένα στο θέμα της ασφάλειας.**

Εν συνεχεία, εξετάστηκαν τα ίδια δεδομένα, κατηγοριοποιημένα όμως σε δύο υποπεριόδους: α) 1996-2007 (προ κρίσης) και β) 2008-2016 (μετά κρίσης). Τα **προ οικονομικής κρίσης δεδομένα** δεν παρουσιάζουν σημαντικές διαφοροποιήσεις, με τις **ελληνικές αμυντικές δαπάνες** να μην παρουσιάζουν στατιστικά σημαντική αλληλεξάρτηση με κάποιο αντίστοιχο τουρκικό μέγεθος. Αντίθετα, κατά το χρονικό αυτό διάστημα, οι **τουρκικές αμυντικές δαπάνες** εμφανίζουν ισχυρή συσχέτιση (0,818 με Sig.0,01) με τις ελληνικές αθροιστικές αμυντικές δαπάνες.

Μετά την οικονομική κρίση τα δεδομένα διαφοροποιούνται. Οι τουρκικές αμυντικές δαπάνες παύουν να εμφανίζουν την όποια στατιστικά σημαντική αλληλεξάρτηση, ενώ αντίθετα οι ελληνικές αμυντικές δαπάνες εμφανίζουν αρνητική συσχέτιση με τις αθροιστικές τουρκικές αμυντικές δαπάνες. Αυτό μπορεί να σηματοδοτεί δύο ανεξάρτητα ή συνδυαστικά δεδομένα: α) την οικονομική αδυναμία παρακολούθησης των τουρκικών δαπανών σε θέματα άμυνας και ασφάλειας ή/και β) την προσπάθεια εφαρμογής μίας πολιτικής κατευνασμού. Σε κάθε περίπτωση **παρατηρείται μία στατιστικά σημαντική μεταβολή και στις δύο χώρες.**

Με βάση τα δεδομένα αυτά, απορρίπτεται η Ερευνητική Υπόθεση 1, ενώ γίνεται αποδεκτή η Ερευνητική Υπόθεση 2. Συγκεκριμένα:

- **Ερευνητική Υπόθεση 1:** Δεν υπάρχει στατιστικά σημαντικός βαθμός συσχέτισης μεταξύ των συνολικών αμυντικών δαπανών των δύο χωρών για το σύνολο της περιόδου μελέτης.

Υφίσταται μονόδρομη συσχέτιση από πλευράς Τουρκίας, ενώ οι ελληνικές αμυντικές δαπάνες δεν εμφανίζουν κάποια στατιστικά σημαντική σχέση. Ως εκ τούτου, **πρέπει να απορριφθεί και η ύπαρξη του διλήμματος ασφαλείας στις μεταξύ των δύο χωρών σχέσεις**, καθώς δεν υπάρχει στατιστικά ισχυρή και αμφίδρομη σχέση μεταβολής των αμυντικών δαπανών τους.

- **Ερευνητική Υπόθεση 2:** Αποδεικνύεται η ύπαρξη στατιστικά σημαντικών αποκλίσεων στη συσχέτιση των συνολικών αμυντικών δαπανών των δύο χωρών προ και μετά οικονομικής κρίσης.

Στις επόμενες δύο ενότητες που ακολουθούν εξετάζεται οι σχέση των αμυντικών δαπανών με την οικονομία και τους δείκτες εκδημοκρατισμού της κάθε υπό εξέτασης χώρας. Όπως αναλύθηκε ανωτέρω η μελέτη αυτή είναι σημαντική για την κατανόηση του τρόπου που οι αμυντικές δαπάνες επηρεάζονται από τις εξελίξεις στους δύο αυτούς τομείς. Μία πιθανή επίδραση πάνω στις αμυντικές δαπάνες θα οδηγούσε και σε μεταβολές επί του διλήμματος ασφαλείας, επί της συσχέτισης δηλαδή μεταξύ των αμυντικών δαπανών των δύο χωρών. Επιπροσθέτως, η κατανόηση του «αν» οι αμυντικές δαπάνες επηρεάζονται από τις οικονομικές εξελίξεις και την πορεία εκδημοκρατισμού των δύο χωρών, διαμορφώνει έναν «οδικό» χάρτη για το πως θα μπορούσαν οι δύο χώρες να «οδηγηθούν» σε περιορισμό ή κλιμάκωση του διλήμματος ασφαλείας στις σχέσεις τους.

4.2.1 Αμυντικές δαπάνες και οικονομία

Τα αποτελέσματα όσον αφορά τις αμυντικές δαπάνες και τη σχέση τους με τις εγχώριες οικονομίες παρουσιάζονται στο Παράρτημα Γ (Πίνακες ΠΓ.4 – ΠΓ.5 – ΠΓ.6 – ΠΓ.7). Αρχικά, μελετήθηκαν τα αποτελέσματα για το σύνολο της χρονικής **περιόδου 1996-2016**, για τους οικονομικούς δείκτες που περιγράφουν τις οικονομίες των δύο χωρών.

Τα αποτελέσματα κατέδειξαν το εξής παράδοξο: α) οι **ελληνικές αμυντικές δαπάνες** συνδέονται στατιστικά σημαντικά και **αρνητικά** με την προστασία των επενδυτών (-0,603 με Sig.0,010), το εξωτερικό εμπόριο (-0,688 με Sig.0,002) και την προστασία από φαινόμενα αφερεγγυότητας (-0,420 με Sig.0,037), ενώ β) οι **τουρκικές αμυντικές δαπάνες** συνδέονται στατιστικά σημαντικά και **θετικά** με την έναρξη επιχειρηματικότητας (0,626 με Sig.0,02), την πληρωμή φόρων (0,515 με Sig.0,02) και την προστασία από φαινόμενα αφερεγγυότητας (0,456 με Sig.0,024).

Επίσης, σε όρους μακροοικονομικών μεγεθών, οι ελληνικές αμυντικές δαπάνες συνδέονται στατιστικά σημαντικά και θετικά με τις εισαγωγές (0,421 με Sig.0,09),

αλλά το γεγονός αυτό μπορεί να συνδέεται και με το γεγονός πως η αγορά στρατιωτικού εξοπλισμού αποτελεί εισαγωγική δραστηριότητα για τα δημόσια λογιστικά. Επίσης, οι ελληνικές αμυντικές δαπάνες συνδέονται αρνητικά, αλλά μη στατιστικά σημαντικά με τις τουριστικές ροές και το διακρατικό εμπόριο.

Οι τουρκικές αμυντικές δαπάνες εμφανίζουν μεγαλύτερη διασύνδεση με τα μακροοικονομικά μεγέθη. Συγκεκριμένα, υπάρχει στατιστικά σημαντική και θετική διασύνδεση με τις εξαγωγές (0,737 με Sig.0,000), με τις εισαγωγές (0,716 με Sig.0,000), με το εμπόριο (0,326 με Sig.0,044), τον τουρισμό (0,716 με Sig.0,000) και τις εισπράξεις από αυτόν (0,747 με Sig.0,000). Επίσης, οι τουρκικές αμυντικές δαπάνες συνδέονται στατιστικά σημαντικά και αρνητικά με τις εισαγωγές από την Ελλάδα (-0,453 με Sig.0,005).

Τα στοιχεία αυτά τόσο σε επίπεδο δεικτών, όσο και σε επίπεδο μακροοικονομικών μεγεθών, αναδεικνύουν πως **οι δύο χώρες έχουν εντελώς διαφορετικό προσανατολισμό**, καθώς η Ελλάδα έχει «αποσυνδέσει» τις μεταρρυθμίσεις της σε επίπεδο οικονομίας με την περαιτέρω ανάπτυξη των αμυντικών της δυνατοτήτων, σε αντίθεση με την Τουρκία που πράττει το ακριβώς αντίστροφο. Το γεγονός αυτό οδηγεί σε απόρριψη της Ερευνητικής Υπόθεσης 3 για την Ελλάδα και την αποδοχή της για την Τουρκία.

- **Ερευνητική Υπόθεση 3:** Για την Τουρκία υφίσταται στατιστικά σημαντικός βαθμός συσχέτισης των συνολικών αμυντικών δαπανών της, με τα μακροοικονομικά μεγέθη και τους οικονομικούς δείκτες της, σε αντίθεση με την Ελλάδα που δεν υφίσταται επαρκής και στατιστικά σημαντική διασύνδεση.

Παράλληλα, η εξέταση της οικονομικής αλληλεξάρτησης μεταξύ των δύο χωρών σε επίπεδο διακρατικού εμπορίου και τουριστικών ροών, αναδεικνύει την έλλειψη ισχυρών δεσμών μεταξύ τους, που να δρουν στατιστικά σημαντικά στον περιορισμό των αμυντικών δαπανών. Ως εκ τούτου, απορρίπτεται η Ερευνητική Υπόθεση 5.

- **Ερευνητική Υπόθεση 5:** Δεν υπάρχει στατιστικά σημαντικός βαθμός συσχέτισης των συνολικών αμυντικών δαπανών των δύο χωρών, με τα μεγέθη διακρατικού τουρισμού και με τις μεταξύ τους εμπορικές συναλλαγές.

Όπως και ανωτέρω, εν συνεχεία, εξετάστηκαν τα ίδια δεδομένα, κατηγοριοποιημένα όμως σε δύο υποπεριόδους: α) **1996-2007** (προ κρίσης) και β) **2008-2016** (μετά κρίσης). Στην περίπτωση αυτή όμως, τα δεδομένα αυτά εξετάστηκαν μόνο για την περίπτωση της Ελλάδας, καθώς σε αυτήν ξέσπασε η οικονομική κρίση και μεταβλήθηκαν οι συνθήκες λειτουργίας και λήψης αποφάσεων. Δυστυχώς για την περίοδο προ κρίσης δεν υπήρχαν επαρκή διαθέσιμα στοιχεία όσον αφορά τους δείκτες και ως εκ τούτου πραγματοποιείται σύγκριση μεταβολών μόνο για τα μακροοικονομικά μεγέθη.

Προ κρίσης **κανένα μακροοικονομικό μέγεθος δεν φαίνεται να έχει στατιστικά σημαντική αλληλεπίδραση με τις ελληνικές αμυντικές δαπάνες**. Αντίθετα, μετά το ξέσπασμα της κρίσης μία σειρά μεγεθών εμφανίζουν στατιστικά σημαντική και **αρνητική συσχέτιση**. Συγκεκριμένα: α) οι εξαγωγές (-0,571 με Sig.0,048), το εμπόριο (-0,857 με Sig.0,003), ο τουρισμός (-0,786 με Sig.0,006), αλλά και η εισροή τουριστών από την γείτονα χώρα (-0,714 με Sig.0,013). Παρατηρείται λοιπόν ότι οι ελληνικές αμυντικές δαπάνες γίνονται περισσότερο ευαίσθητες στο οικονομικό περιβάλλον μετά το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης.

- **Ερευνητική Υπόθεση 4:** Στην περίπτωση της Ελλάδας υπάρχουν αποκλίσεις στη συσχέτιση των συνολικών αμυντικών δαπανών με τα μακροοικονομικά μεγέθη πριν και μετά την οικονομική κρίση. Λόγω έλλειψης στοιχείων δεν κατέστη δυνατή η εξέταση πιθανής διαφοροποίησης ως προς το επίπεδο των οικονομικών δεικτών.

4.2.2 Αμυντικές δαπάνες και εκδημοκρατισμός

Τα αποτελέσματα όσον αφορά το δίλημμα ασφαλείας παρουσιάζονται στο Παράρτημα Γ (Πίνακες ΠΓ.8 – ΠΓ.9 – ΠΓ.10). Αρχικά, μελετήθηκαν τα αποτελέσματα για το σύνολο της χρονικής **περιόδου 1996-2016**. Όπως για προηγούμενες συσχετίσεις, οι **ελληνικές αμυντικές δαπάνες** δεν εμφανίζουν κάποια στατιστικά σημαντική συσχέτιση για το σύνολο της περιόδου. Αντίθετα, οι **τουρκικές αμυντικές δαπάνες** φαίνονται να ενισχύονται στατιστικά σημαντικά και θετικά από: α) την **Κυβερνητική Αποτελεσματικότητα** (0,760 με Sig.0,000), β) την **Ισχύ της Νομοθεσίας** (0,477 με Sig.0,003) και γ) τον **Έλεγχο της Διαφθοράς**

(0,632 με Sig.0,000). Όπως καθίσταται σαφές ο δείκτης με την μεγαλύτερη επιρροή στις τουρκικές αμυντικές δαπάνες είναι η Κυβερνητική Αποτελεσματικότητα και ο Έλεγχος της Διαφθοράς. Η βελτίωση των συνθηκών στις εν λόγω κατηγορίες σχετίζεται ισχυρά με την επέκταση των αμυντικών δυνατοτήτων της γείτονος χώρας.

Εν συνεχεία, εξετάστηκαν τα ίδια δεδομένα, κατηγοριοποιημένα όμως σε δύο υποπεριόδους: α) **1996-2007** (προ κρίσης) και β) **2008-2016** (μετά κρίσης). Όσον αφορά τις **ελληνικές αμυντικές δαπάνες** για την προ κρίσης περίοδο, δεν εμφανίζουν κάποια στατιστικά σημαντική συσχέτιση, σε αντίθεση με την μετά την κρίση περίοδο που εμφανίζονται θετικές και στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις με: α) τον **Έλεγχο και τη Λογοδοσία** (0,873 με Sig.0,001), β) την **Κυβερνητική Αποτελεσματικότητα** (0,760 με Sig.0,000), γ) την **Ποιότητα της Νομοθεσίας** (0,778 με Sig.0,004) και δ) την **Ισχύ της Νομοθεσίας** (0,889 με Sig.0,001). Η μεταβολή αυτή πρέπει να αναζητηθεί δυστυχώς στην υποβάθμιση των εν λόγω δεικτών και όχι στην βελτίωση συνολικά της κατάστασης στη χώρα.

Στην **τουρκική πλευρά** για την περίοδο 1996-2007 ισχύουν οι θετικές συσχετίσεις που αναφέρθηκαν ανωτέρω με μία επιπλέον προσθήκη. Συγκεκριμένα εμφανίζονται στατιστικά σημαντικές και ισχυρές συσχετίσεις των αμυντικών δαπανών με: α) την **Κυβερνητική Αποτελεσματικότητα** (0,657 με Sig.0,004), β) την **Ισχύ της Νομοθεσίας** (0,624 με Sig.0,003), γ) τον **Έλεγχο της Διαφθοράς** (0,504 με Sig.0,000) και δ) την **Πολιτική Σταθερότητα και την Απουσία Βίας** (0,698 με Sig.0,002). Αντίθετα, για την περίοδο που ακολουθεί (2008-2016) κανένας δείκτης δεν εμφανίζει στατιστικά σημαντική συσχέτιση, γεγονός που οφείλεται και στην περίπτωση της Τουρκίας, στην υποβάθμιση των επιπέδων των δεικτών ως αποτέλεσμα των χειρισμών της Κυβέρνησης της εν λόγω χώρας.

Για την αποφυγή εσφαλμένων συμπερασμάτων, θα πρέπει να τονιστεί στο σημείο αυτό, πως η λειτουργία του πολιτεύματος στις δύο χώρες είναι τόσο διαφορετική που δεν επιτρέπει ασφαλείς συγκρίσεις μεταξύ των δύο χωρών. Η πτώση των δεικτών από ελληνικής πλευράς οφείλεται στην οικονομική κρίση, ενώ η αντίστοιχη στην τουρκική πλευρά οφείλεται σε πολιτικές επιλογές και στην απομάκρυνση από τις αξίες και της λογικές του Δυτικού Κόσμου. Σε κάθε περίπτωση όμως, αποδεικνύεται πως επαληθεύεται η Ερευνητική Υπόθεση 6, ενώ επιπλέον

υφίστανται σημαντικές διαφοροποιήσεις στις δύο χώρες, όσον αφορά τις μεταβολές για τις δύο υποπεριόδους μελέτης.

- **Ερευνητική Υπόθεση 6:** Υπάρχουν στατιστικά σημαντικοί βαθμοί συσχέτισης των συνολικών αμυντικών δαπανών των δύο χωρών, με συγκεκριμένους δείκτες εκδημοκρατισμού.

4.3 Το δίλημμα ασφαλείας από την οπτική της Offence – Defense Theory

Στους Πίνακες του Παραρτήματος Γ που προηγήθηκαν στο σύνολο του παρόντος Κεφαλαίου (Πίνακες ΠΓ.1 έως και ΠΓ.10), πέραν των δεδομένων που παρουσιάστηκαν και αναλύθηκαν, υπήρχε ενσωματωμένη και η ανάλυση του τι συμβαίνει όταν αντί της μεταβλητής των συνολικών αμυντικών δαπανών, εισάγουμε την μεταβλητή των εξοπλιστικών δαπανών.

Ο λόγος της αντικατάστασης αφορά το γεγονός πως οι εξοπλιστικές δαπάνες αποτελούν το βασικότερο «σήμα» επιθετικότητας καθώς αφορούν σύγχρονα οπικά συστήματα και εξοπλισμό που εν δυνάμει μπορεί να αποτελέσουν απειλή. Μία περισσότερο αναλυτική παρουσίαση του λόγου που επιλέχτηκε η συγκεκριμένη μεταβλητή βρίσκεται στο Κεφάλαιο 2.

Η σημασία της εν λόγω θεώρησης έγκειται στα εξής σημεία:

1. η ανάλυση με το σύνολο των αμυντικών δαπανών κατέδειξε την **απουσία του διλήμματος ασφαλείας** στις σχέσεις των δύο χωρών, γεγονός που έχει αξία να αποδειχτεί αν επαληθεύεται στατιστικά με την εισαγωγή των εξοπλιστικών δαπανών,
2. οι **ελληνικές αμυντικές δαπάνες δεν εμφανίζουν στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις** ούτε με τα οικονομικά μεγέθη, ούτε με τους δείκτες εκδημοκρατισμού ούτε συνολικά για την περίοδο 1996-2016, ούτε για την υποπερίοδο 1996-2007, γεγονός που έχει αξία να ελεγχθεί αν επαληθεύεται και για τις εξοπλιστικές δαπάνες,

3. οι τουρκικές αμυντικές δαπάνες εμφανίζουν μία σειρά στατιστικά σημαντικών συσχετίσεων τόσο συνολικά για την περίοδο 1996-2016, όσο και για την υποπερίοδο 1996-2007, γεγονός που έχει αξία να ελεγχθεί αν επαληθεύεται και για τις εξοπλιστικές δαπάνες.

Πρώτο αντικείμενο εξέτασης αποτέλεσε η μεταξύ των δύο χωρών σχέση των εξοπλιστικών δαπανών. Όσον αφορά την **περίοδο 1996-2016**, όπως και στην περίπτωση των συνολικών αμυντικών δαπανών, μόνο οι τουρκικές εξοπλιστικές δαπάνες εμφανίζουν στατιστικά σημαντική και θετική συσχέτιση (0,429 με Sig.0,007) με τις ελληνικές αθροιστικές δαπάνες άμυνας και ασφάλειας (Πίνακας ΠΓ.1). Ως εκ τούτου, υφίσταται **μονόδρομη συσχέτιση**, και όχι αμφίδρομη, που να αποδεικνύει την ύπαρξη του διλήμματος ασφαλείας.

Τα δεδομένα αλλάζουν ριζικά για την **υποπερίοδο 1996-2007** (Πίνακας ΠΓ.2), όπου υπάρχει **αμφίδρομη, στατιστικά σημαντική συσχέτιση** (0,455 με Sig.0,004). Όσον αφορά λοιπόν τις **εξοπλιστικές δαπάνες, υπάρχει αποτυπωμένη η ύπαρξη του διλήμματος ασφαλείας στις ελληνοτουρκικές σχέσεις για την περίοδο 1996-2007**. Η αμφίδρομη αυτή σχέση χάνει την στατιστική της σημαντικότητα για την υποπερίοδο 2008-2016 (Πίνακας ΠΓ.3), όπου καμία συσχέτιση δεν εμφανίζεται στατιστικά σημαντική.

Δεύτερο αντικείμενο εξέτασης αποτέλεσε η σχέση των εξοπλιστικών δαπανών με τα μακροοικονομικά μεγέθη και τους οικονομικούς δείκτες της κάθε χώρας. Για την **περίοδο 1996-2016**, καμία από τις δύο χώρες δεν εμφανίζει στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις των εξοπλιστικών δαπανών της με τους οικονομικούς δείκτες της Παγκόσμιας Τράπεζας, σε αντίθεση με τις συνολικές αμυντικές δαπάνες που για την ίδια περίοδο είχαν παρουσιάσει στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις (Πίνακας ΠΓ.4).

Όσον αφορά τα μακροοικονομικά μεγέθη (Πίνακες ΠΓ.5 – ΠΓ.6 – ΠΓ.7), η **ελληνική πλευρά** δεν εμφανίζει **καμία στατιστικά σημαντική συσχέτιση** με τις εξοπλιστικές της δαπάνες για καμία από τις περιόδους μελέτης, σε αντίθεση με τις συνολικές αμυντικές δαπάνες που για την υποπερίοδο 2008-2016 υπήρξαν συσχετίσεις (π.χ. εξαγωγές, εισαγωγές, εμπόριο, τουρισμός). Η έλλειψη στατιστικά σημαντικών συσχετίσεων στις εξοπλιστικές δαπάνες, ενώ την ίδια στιγμή υπάρχουν τέτοιες

συσχετίσεις με τις συνολικές αμυντικές δαπάνες, αναδεικνύει τον **όλο και λιγότερο σημαντικό ρόλο** που παίζουν οι πρώτες στο σύνολο των δευτέρων.

Η **τουρκική πλευρά** ακολουθεί για τις εξοπλιστικές της δαπάνες την ίδια στατιστική λογική που είχε για τις συνολικές αμυντικές δαπάνες. Συγκεκριμένα, **εμφανίζει σειρά στατιστικά σημαντικών συσχετίσεων για το σύνολο της περιόδου**, αλλά και για την **πρώτη υποπερίοδο**, ενώ αυτές ατονούν και παύουν να υφίστανται στην **δεύτερη υποπερίοδο**. Εξετάζοντας τα στοιχεία, γίνεται εμφανές ότι η πτώση των μακροοικονομικών δεικτών της χώρας είναι μεγαλύτερη από τον περιορισμό των εξοπλιστικών της δαπανών. Το στοιχείο αυτό σηματοδοτεί ότι **η Τουρκία μετά το 2008 έχει επιλέξει να αποσυνδέσει την στρατιωτική της ενδυνάμωση από τις πραγματικές οικονομικές της δυνατότητες**.

Τρίτο αντικείμενο εξέτασης αποτέλεσε η σχέση των εξοπλιστικών δαπανών με τους δείκτες εκδημοκρατισμού (Πίνακες ΠΓ.8 – ΠΓ.9 – ΠΓ.10). Η **ελληνική πλευρά** δεν εμφανίζει στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις για το σύνολο της περιόδου και για την υποπερίοδο προ κρίσης, ενώ για την υποπερίοδο 2008-2016 οι στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις της περιορίζονται αισθητά και αφορούν μόνο τον δείκτη Ελέγχου της Διαφθοράς (0,722 με Sig.0,007). Η τουρκική πλευρά εξακολουθεί να παρουσιάζει μία σειρά στατιστικά σημαντικών συσχετίσεων για το σύνολο της περιόδου και για την υποπερίοδο προ κρίσης, ενώ για την υποπερίοδο 2008-2016 εμφανίζει μία μόνο σχέση αυτή με την **Πολιτική Σταθερότητα και τον Περιορισμό της Βίας** (-0,535 με Sig.0,046). Υπενθυμίζεται ότι οι συνολικές τουρκικές αμυντικές δαπάνες δεν εμφάνιζαν καμία στατιστικά σημαντική συσχέτιση στην ίδια περίοδο. **Οι εξελίξεις στο εσωτερικό της χώρας δηλαδή τόσο σε πολιτικό επίπεδο, όσο και σε επίπεδο εσωτερικής ασφάλειας μπορεί να αποτελέσουν καταλύτη για τον περιορισμό των εξοπλιστικών δαπανών**.

4.4 Καταληκτικές επισημάνσεις υπό το πρίσμα της Regression Analysis

Για την περαιτέρω ανάλυση των δεδομένων που συγκεντρώθηκαν επιλέχτηκε να χρησιμοποιηθεί η «**Ανάλυση Διακύμανσης**» (Analysis of Variance – ANOVA). Η εν

λόγω μεθοδολογία επιτρέπει να εξεταστεί η επίδραση περισσότερων από μία μεταβλητές στους υπό εξέταση πληθυσμούς. Η μεθοδολογία εξετάζει τον βαθμό στον οποίο οι μεταβλητές είναι «διάσπαρτες», συγκρινόμενες ως προς τον συνολικό μέσο όρο όλων των τιμών. Επιλέχτηκε η χρήση της δυνατότητας “**Stepwise**” που επί της ουσίας εισάγει σταδιακά τις ανεξάρτητες μεταβλητές, ελέγχει τη στατιστική σημαντικότητα τους και «κρατά» αυτές που φαίνεται να λειτουργούν καλύτερα στην πρόβλεψη της εξέλιξης του μεγέθους.

Οι λόγοι που δεν επιλέχτηκε εξ αρχής η χρήση της εν λόγω μεθόδου για την εξέταση των σχέσεων που προκύπτουν έγκειται στο γεγονός πως τα δεδομένα δεν ακολουθούν την κανονική κατανομή και ως εκ τούτου δεν είναι δόκιμη η χρήση παραμετρικών ελέγχων υποθέσεων. Παρόλα, αυτά η χρήση της εν λόγω μεθοδολογίας μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την παροχή συμπληρωματικής πληροφόρησης, ως προς την κύρια που προηγήθηκε.

Στην πράξη πραγματοποιήθηκαν τέσσερις ανεξάρτητες μεταξύ τους αναλύσεις διακύμανσης για να αποτυπωθούν οι σχέσεις που προκύπτουν μεταξύ των στοιχείων του Παραρτήματος Α (ανεξάρτητες μεταβλητές) και των ακολούθων εξαρτημένων μεταβλητών:

1. τις **συνολικές τουρκικές αμυντικές δαπάνες**,
2. τις **συνολικές ελληνικές αμυντικές δαπάνες**,
3. τις **τουρκικές εξοπλιστικές δαπάνες** και
4. τις **ελληνικές εξοπλιστικές δαπάνες**.

Σκοπός είναι να πραγματοποιηθούν συγκρίσεις μεταξύ των δύο χωρών, τόσο σε επίπεδο συνολικών αμυντικών δαπανών, όσο και σε επίπεδο εξοπλιστικών δαπανών. Επιπροσθέτως όμως, δίνεται και η δυνατότητα πραγματοποίησης συγκρίσεων στο «εσωτερικό» της κάθε χώρας, μεταξύ των ίδιων μεταβλητών.

Στο Παράρτημα Γ, Πίνακες ΠΓ.11 και ΠΓ.12 παρουσιάζεται η σύνοψη του μοντέλου που αφορά τις **συνολικές τουρκικές αμυντικές δαπάνες**. Το σημαντικό στοιχείο που πρέπει να κρατηθεί από τους εν λόγω πίνακες είναι:

- υπάρχουν τέσσερα στατιστικά σημαντικά μοντέλα για τον υπολογισμό της εξαρτημένης μεταβλητής,
- το ισχυρότερο εξ' αυτών έχει βαθμό πρόβλεψης (R Square) 99,5%
- το ισχυρότερο εξ' αυτών περιλαμβάνει τέσσερις μεταβλητές: α) το στρατιωτικό προσωπικό, β) τις συνολικές ελληνικές αμυντικές δαπάνες, γ) τον πραγματικό βαθμό μεταβολής των τουρκικών αμυντικών δαπανών και δ) την αύξηση του Α.Ε.Π της χώρας.

Αντίστοιχα στους Πίνακες ΠΓ.13 και ΠΓ.14 παρουσιάζονται τα ίδια στοιχεία για τις **συνολικές ελληνικές αμυντικές δαπάνες**. Τα σημαντικότερα στοιχεία είναι:

- υπάρχουν τέσσερα στατιστικά σημαντικά μοντέλα για τον υπολογισμό της εξαρτημένης μεταβλητής,
- το ισχυρότερο εξ' αυτών έχει βαθμό πρόβλεψης (R Square) 99,8%
- το ισχυρότερο εξ' αυτών περιλαμβάνει τέσσερις μεταβλητές: α) το στρατιωτικό προσωπικό, β) το κατά κεφαλήν Α.Ε.Π., γ) τις λοιπές στρατιωτικές δαπάνες και δ) το εμπόριο.

Στο Παράρτημα Γ, Πίνακες ΠΓ.15 και ΠΓ.16, παρουσιάζεται η σύνοψη του μοντέλου που αφορά τις **τουρκικές εξοπλιστικές δαπάνες**. Τα σημαντικότερα στοιχεία είναι:

- υπάρχει ένα και μοναδικό στατιστικά σημαντικό μοντέλο για τον υπολογισμό της εξαρτημένης μεταβλητής,
- ο βαθμός πρόβλεψης του (R Square) φτάνει μόνο το 55,2% γεγονός που το καθιστά μη – αξιόπιστο καθώς υποδεικνύει την ύπαρξη ανεξάρτητων μεταβλητών που δεν έχουν ενσωματωθεί και που οδηγούν στη διαμόρφωση του τελικού μεγέθους της εξαρτημένης,
- η μόνη ανεξάρτητη μεταβλητή του δείγματος που επιδρά πάνω στην εξαρτημένη είναι ο πραγματικός βαθμός μεταβολής των συνολικών τουρκικών αμυντικών δαπανών.

Αντίστοιχα στους Πίνακες ΠΓ.17 και ΠΓ.18 παρουσιάζονται τα ίδια στοιχεία για τις **ελληνικές εξοπλιστικές δαπάνες**. Τα σημαντικότερα στοιχεία είναι:

- υπάρχουν δύο στατιστικά σημαντικά μοντέλα για τον υπολογισμό της εξαρτημένης μεταβλητής,
- το ισχυρότερο εξ' αυτών έχει βαθμό πρόβλεψης (R Square) 95,8%
- το ισχυρότερο εξ' αυτών περιλαμβάνει δύο μεταβλητές: α) το κατά κεφαλήν Α.Ε.Π. και β) την ποιότητα της νομοθεσίας.

Διαμορφώνονται συνολικά οι ακόλουθες τέσσερις σχέσεις:

- **TR Defense Expenditure** = $-1.612,80 + 1,68 * \text{Personnel} + 0,4 * \text{GR Defense Expenditure} + 67,79 * \text{Defense Expenditure Real Change} + 59,21 * \text{GDP Growth}$
- **GR Defense Expenditure** = $-10.623,38 + 2.823,18 * \text{Per Capita GDP} + 0,95 * \text{Personnel} + 1,71 * \text{Other Expenditure} + 47,59 * \text{Trading}$
- **TR Equipment Expenditure** = $3.415,37 + 63,50 * \text{Defense Expenditure Real Change}$
- **GR Equipment Expenditure** = $-7.130,99 + 3.591,33 * \text{Per Capita GDP} - 2.052,11 * \text{Regulatory Quality}$

Τα συμπεράσματα που προκύπτουν από τις εν λόγω σχέσεις αναδεικνύουν ότι ανά έτος η Ελλάδα ξεκινάει τις αμυντικές της δαπάνες σε χαμηλότερο επίπεδο από ό,τι η Τουρκία. Η Τουρκία, έστω και σε μικρό βαθμό, ενσωματώνει τις ελληνικές αμυντικές δαπάνες στη αμυντική της θεώρηση, ενώ οι αμυντικές δαπάνες και των δύο χωρών εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό και από το προσωπικό τους. Οι τουρκικές αμυντικές δαπάνες σχετίζονται στατιστικά σημαντικά με τη μεγέθυνση του Α.Ε.Π., ενώ οι αντίστοιχες ελληνικές κυρίως από το εμπόριο. Τέλος, όσον αφορά τις εξοπλιστικές δαπάνες για την τουρκική πλευρά δεν μπορούν να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα, ενώ για την ελληνική πλευρά, εντύπωση προκαλεί πως στην εξίσωση εισέρχεται ένας δείκτης, η Ποιότητα Νομοθεσίας, και μάλιστα με αρνητικό πρόσημο.

Κεφάλαιο 5

Συμπεράσματα

Τα αποτελέσματα που προέκυψαν από την προηγούμενη ενότητα, έχουν τη δική τους ερμηνευτική σημασία, όσον αφορά το δίλημμα ασφαλείας στις σχέσεις των δύο χωρών, αλλά όσον αφορά και τις βασικές παραμέτρους αυτού: τις συνολικές αμυντικές δαπάνες και τις επιμέρους εξοπλιστικές δαπάνες.

Όσον αφορά το **δίλημμα ασφαλείας, δεν τεκμηριώνεται εμπειρικά με τη χρήση των συνολικών αμυντικών δαπανών**, ούτε για το σύνολο της περιόδου (1996-2016), ούτε για τις υποπεριόδους προ (1996-2007) και μετά (2008-2016) το ξέσπασμα της κρίσης. Οι ελληνικές συνολικές αμυντικές δαπάνες μέχρι το 2008 δεν επηρεάζονται από τις αντίστοιχες τουρκικές, ενώ μετά εμφανίζουν αρνητική συσχέτιση είτε ως αποτέλεσμα της οικονομικής αδυναμίας παρακολούθησης των τουρκικών δαπανών, είτε ως προσπάθεια εφαρμογής μίας πολιτικής κατευνασμού. Αντίθετα, οι τουρκικές συνολικές αμυντικές δαπάνες λαμβάνουν υπόψιν τα συνολικά επίπεδα των αντίστοιχων ελληνικών δαπανών μέχρι το 2008, ενώ μετά η συσχέτιση αυτή παύει. Σε κανένα χρονικό επίπεδο πάντως δεν υπάρχει αμφίδρομη σχέση εξάρτησης.

Τα δεδομένα **μεταβάλλονται με την εφαρμογή της offence – defense theory** και την εξέταση των σχέσεων που διαμορφώνονται με την **εισαγωγή των εξοπλιστικών δαπανών** (έναντι των συνολικών αμυντικών). **Το δίλημμα ασφαλείας τεκμηριώνεται εμπειρικά για την περίοδο 1996-2007**, αν και παύει να υφίσταται για την περίοδο που ακολουθεί. Στο σύνολο της περιόδου 1996-2016 μόνο οι τουρκικές εξοπλιστικές δαπάνες λαμβάνουν υπόψη τους τις αντίστοιχες ελληνικές.

Όσον αφορά τον τρόπο που οι αμυντικές δαπάνες επηρεάζονται από την οικονομία:

1. οι **ελληνικές αμυντικές δαπάνες** συνδέονται στατιστικά σημαντικά και **αρνητικά** με:
 - a. την προστασία των επενδυτών,
 - b. το εξωτερικό εμπόριο,

- c. την προστασία από φαινόμενα αφερεγγυότητας και
 - d. τις εισαγωγές, αλλά με θετική συσχέτιση.
2. οι **τουρκικές αμυντικές δαπάνες** συνδέονται στατιστικά σημαντικά και **θετικά** με:
- a. την έναρξη επιχειρηματικότητας,
 - b. την πληρωμή φόρων,
 - c. την προστασία από φαινόμενα αφερεγγυότητας,
 - d. τις εξαγωγές,
 - e. με τις εισαγωγές,
 - f. με το εμπόριο,
 - g. τον τουρισμό και τις εισπράξεις από αυτόν.

Τα στοιχεία αυτά, τόσο σε επίπεδο δεικτών, όσο και σε επίπεδο μακροοικονομικών μεγεθών, αναδεικνύουν πως **οι δύο χώρες έχουν εντελώς διαφορετικό προσανατολισμό**. Η Τουρκία έχει συνδέσει τις αμυντικές της δαπάνες με πολλαπλές πτυχές της οικονομικής της δραστηριότητας, ενώ αξιοποιεί θετικά τα επιτεύγματα της οικονομίας της για περαιτέρω στρατιωτική ενίσχυση. Αντίθετα, η Ελλάδα φαίνεται να έχει «αποσυνδέσει» δαπάνες άμυνας και οικονομικά μεγέθη, με αποτέλεσμα να εμφανίζει αρνητικές συσχετίσεις, με μόνη εξαίρεση τις εισαγωγές.

Αξίζει επίσης να αναφερθεί πως οι μεταξύ των δύο χωρών οικονομικές σχέσεις, σε επίπεδο διακρατικού εμπορίου και τουρισμού, δεν εμφανίζουν καμία επίδραση στις αμυντικές τους δαπάνες. Το γεγονός αυτό καταδεικνύει την απουσία ουσιαστικής εμβάθυνσης στις μεταξύ τους οικονομικές σχέσεις και θέτει σε αμφισβήτηση όσους υποστηρίζουν πως μέσω της οικονομικής συνεργασίας οι σχέσεις των χωρών θα οδηγηθούν σε ύφεση.

Όσον αφορά τον τρόπο που οι αμυντικές δαπάνες επηρεάζονται από τους δείκτες εκδημοκρατισμού προκύπτει ότι:

1. οι **ελληνικές αμυντικές δαπάνες** μόνο για την περίοδο 2008-2016 επηρεάζονται στατιστικά σημαντικά και **θετικά** από:
 - a. τον Έλεγχο και τη Λογοδοσία,
 - b. την Κυβερνητική Αποτελεσματικότητα και
 - c. την Ποιότητα της Νομοθεσίας.

2. Οι **τουρκικές αμυντικές δαπάνες** για την περίοδο 1996-2016 επηρεάζονται στατιστικά σημαντικά και **θετικά** από:
 - a. την Κυβερνητική Αποτελεσματικότητα,
 - b. την Ισχύ της Νομοθεσίας,
 - c. το Έλεγχο της Διαφθοράς και
 - d. την Πολιτική Σταθερότητα και την Απουσία Βίας (μόνο για την περίοδο 1996-2007).

Τα δεδομένα καταδεικνύουν ότι η Ελλάδα μετά το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης βρίσκεται σε μία παράλληλη «οπισθοδρόμηση» δημοκρατικών θεσμών, αλλά και αμυντικών δαπανών (λόγω οικονομικής κρίσης). Αντίθετα, στην Τουρκία τα ζητήματα εκδημοκρατισμού και οι επιπτώσεις τους πάνω στις αμυντικές δαπάνες είναι διαρκές φαινόμενο μετά το 1996. Επίσης, οι τουρκικές αμυντικές δαπάνες εμφανίζονται «ευάλωτες» σε φαινόμενα πολιτικής αστάθειας και στην ύπαρξη βίας στο εσωτερικό της χώρας. Ως εκ τούτου, το πρόσφατο πραξικόπημα, αλλά και τα συνεχή τρομοκρατικά χτυπήματα, αναμένεται να έχουν επιπτώσεις, οι οποίες θα φανούν τα επόμενα χρόνια.

Το **γενικό συμπέρασμα** που προκύπτει από τα ανωτέρω δεδομένα είναι πως στην πράξη η Ελλάδα σήμερα έχει «εγκαταλείψει» την κούρσα εξοπλισμών, είτε ως αποτέλεσμα αδυναμίας, είτε ως αποτέλεσμα επιλογής (π.χ. πολιτική κατευνασμού). Αλλά και η Τουρκία, που μέχρι το 2008 ενσωμάτωνε τις μεταβολές των ελληνικών αμυντικών δαπανών, έχει παύσει να αντιμετωπίζει την Ελλάδα ως εν δυνάμει απειλή, καθώς φαίνεται να έχει στρέψει το ενδιαφέρον της σε άλλες περιοχές της Μέσης

Ανατολής που διακυβεύονται ζωτικά της συμφέροντα, ενώ παράλληλα διαισθάνεται την ελληνική αδυναμία.

Οι τουρκικές αμυντικές δαπάνες είναι άμεσα συνδεδεμένες με την οικονομική της μεγέθυνση, τις εσωτερικές δομές διακυβέρνησης και παραγωγής νομοθεσίας, αλλά και με ζητήματα πολιτικής σταθερότητας και περιορισμού της βίας. Η αποτυχία του στρατιωτικού πραξικοπήματος και η διαφαινόμενη περαιτέρω ενίσχυση (σε όρους πολιτικής δύναμης, αλλά και συνταγματικών αρμοδιοτήτων) από πλευράς Erdogan αναμένεται να οδηγήσουν στην περαιτέρω στρατιωτική ενίσχυση της χώρας. Αστάθμητος παράγοντας για τη γείτονα χώρα παραμένει η οικονομία της, η οποία και παρουσιάζει σημάδια κόπωσης και περιορισμού των αναπτυξιακών της δυνατοτήτων, αλλά και η τρομοκρατία που μπορεί να αναζωπυρώσει ένα κύμα εσωστρέφειας, όσον αφορά την διατήρηση της «ασφάλειας».

Αντίθετα, η Ελλάδα, λόγω Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά ενδεχομένως και λόγω πολιτικής επιλογής, επέλεξε να περιορίζει τις αμυντικές της δυνατότητες όσο βελτίωνε τα μεγέθη και τους δείκτες της οικονομίας της. Η ευρωπαϊκή πολιτική της δημιουργίας ενός οικονομικού γίγαντα με πηλίνα (στρατιωτικά) πόδια φαίνεται πως επηρέασε και την ελληνική αμυντική πολιτική ήδη πριν το 2000.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

Ahmad Feroz, «Το Ιστορικό Υπόβαθρο της Εξωτερικής Πολιτικής της Τουρκίας», στο Δημήτρης Καιρίδης και Martin G. Lenore (επιμ.), *Ρόλος και Θέση της Τουρκίας στον Κόσμο: Σύγχρονη Πραγματικότητα και Μελλοντικές Προκλήσεις* (Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 2006).

Axt Heinz – Jurgen, “Relations with Turkey and Their Impact on the European Union”, *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol.5, No.3, 2005.

Aydin Mustafa a, “*Turkish Foreign Policy: Framework and Analysis*”, Ankara: Center for Strategic Studies, 2004.

Aydin Mustafa b, “Contemporary Turkish-Greek Relations: Constraints and Opportunities, στο Mustafa Aydin και Kostas Ifantis (επιμ.), *Turkish-Greek Relations: The Security Dilemma in the Aegean*, London και New York: Routledge, 2004.

Ball A. and G. Peters, “*Modern Politics and Government*”, London: MacMillan Press, 2000

Bénassy-Quéré Agnès, Coupet Maylis and Mayer Thierry, “Institutional Determinants of Foreign Direct Investment”, *The World Economy*, Volume 30, Number 5, 2007, pp. 764-782, Blackwell Publishing.

Bolukbasi Deniz, “*Turkey and Greece: The Aegean Disputes, a Unique Case in International Law*”, London: Cavendish Publishing, 2004, σ. 62-63.

Booth K. and Wheeler N., “Uncertainty”. In *Security Studies: An Introduction*, edited by P. Williams 2nd ed. 137-154. New York: Routledge. 2008.

Carley Patricia, “U.S. Foreign Policy and the Future of Greek-Turkish Relations”, στο *Greek-Turkish Relations and U.S. Foreign Policy: Cyprus, the Aegean and Regional Stability*, Washington: United States Institute of Peace, 1997, σ. 1-19.

Clogg Richard, «*Συνοπτική Ιστορία της Νεότερης Ελλάδας: 1770-1990*», Αθήνα: Ιστορητής, 1995.

- Collins Alan, "State-Induced Security Dilemma: Maintaining the Tragedy", *Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association*, pp.27-44, 2004.
- Couloumpis Theodore, "Greek Foreign Policy: Debates and Priorities", στο Theodore A. Couloumpis κ.α. (επιμ.), *Greece in the Twentieth Century*, London and Portland: Frank Cass, 2003.
- Dokos Thanos, "Greece in a Changing Strategic Settings", στο Theodore A. Couloumpis κ.α. (επιμ.), *Greece in the twentieth Century*, London and Portland: Frank Cass, 2003.
- Dunne P., Nikolaidou E. & Smith R., "Arms Race Models and Econometric Applications", in Levine, P., Sen, S. & Smith, R., (eds.), *The Arms Trade, Security and Conflict*", Harwood Academic Publishers, 2001
- European Commission, "*Turkey 2006 Progress Report*". COM(2006)649final, p. 10
- Fearon James, "Rationalist explanations for War", *International Organization*, Vol.49, No.3, 1995.
- Georgiou George, "Is There an Arms Race Between Greece and Turkey? Some Preliminary Econometrics Results", *Cyprus Journal of Economics*, Vol.3, No.1, 1990, p. 58-73
- Gilpin Robert," *War and Change in World Politics*", New York: Cambridge University Press, 1981.
- Glaser Charles & Kaufmann Chaim, "What is the offence-defense balance and can we measure it? (Offence, Defense, and International Politics)", *International Security*, V.22, N.4, 1998.
- Gunduz Aslan, "Greek-Turkish Disputes: How to Resolve Them", in Dimitris Keridis και Dimitrios Triantafillou (επιμ.), *Greek-Turkish Relations in the Era of Globalization*, Dulles: Brassey's Publications, 2001.
- Hoffmann S., "*Chaos and Violence*", Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2006.
- Holbrooke R., "*To End a War*", New York: Modern Library - revised edition, 1999.

- Jervis Robert, "Cooperation Under the Security Dilemma", *World Politics*, Vol. 30, No.2, 1978, pp.167-214.
- Jervis Robert, "Realism in the Study of World Politics", *International Organization*, Vol.52, No.4, International Organization at Fifty: Exploration Contestation in the Study of World Politics, 1998, p.971-991
- Ifantis Kostas, "Greece's Turkish Dilemmas: There and Back Again ...", *Southeast European and Black Studies*, Vol.5, No.3, 2005.
- Kastner Scott, "Is the Taiwan Strait still a Flash Point? Rethinking the Prospects for Armed Conflict between China and Taiwan", *International Security*, Vol.40, No.3, 2015/16.
- Ker-Lindsay James, "The Policies of Greece and Cyprus towards Turkey's EU Accession", *Turkish Studies*, Vol.8, No.1, 2007.
- Kramer Heinz, "Turkey's Relation with Greece: Motives and Interests", στο Dimitri Consta (επιμ.), *The Greek-Turkish Conflict in the 1990s: Domestic and External Influences*, New York: St. Martin's Press, 1991.
- Kollias Christos, "Is There a Greek-Turkish Arms Race? The View From Athens", *Cyprus Journal of Economics*, Vol.7, No.1, 1994, p.52-62
- Kollias Christos, "Ikonomia ke Amyna sto Diethnes Systima: H Periptosi tis Elladas" [Economy and Defence in International System: The Greeks' Case], in Tsakonas, Panagiotis, *Syghroni Elliniki Exoteriki Politiki: Mia Synoliki preseggisi* [Contemporary Greek Foreign Policy: An Overall Approach], Athens: I Sideris, 2003, σ. 215–217.
- Kollias Christos & Makrydakis Stelios, "Is there a Greek-Turkish arms race? Evidence from Cointegration and Causality Tests", *Defense and Peace Economics*, Vol.8, No.4, 1997, p.355-379
- Kowert Paul & Thies Cameron, "(Babylonian) Lions, (Asian) Tigers, and (Russian) Bears: a statistical test of three rivalrous paths to conflict", *Journal of International Relations and Development*", Vol. 16, 2013.

- Levy Jack, “The Offensive/Defensive Balance of Military Technology: A Theoretical and Historical Analysis”, *International Studies Quarterly*, Vol.38, No.2, 1984, pp. 219-238.
- Majeski J. Stephen, “Expectations and Arms Races”, *American Journal of Political Science*, Vol.29, No.2, 1985, p.217-245
- Majeski Stephen & Jones David, “Arms Race Modeling: Causality Analysis and Model Specification”, *Journal of Conflict Resolution*, Vol.25, No.2, 1981, p.259-288
- Mearsheimer John, “*The Tragedy of Great Power Politics*”, New York: Norton, 2001.
- NATO, “Defense Expenditure of NATO Countries (2009-2016)”, *NATO Press Release*, 2016, Retrieved at 11/2016, available at: http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_07/20160704_160704-pr2016-116.pdf
- Nilsson Marco, “Offence – Defense Balance, War Duration and the Security Dilemma”, *Journal of Conflict Resolution*, Vol.56, No.3, 2012.
- Oguzlu Tarik, “How Encouraging is the latest Turkish – Greek Reconciliation Process?”, *Journal of Contemporary European Studies*, Vol.12, No.1, 2004.
- Okyar Osman, “Development Background of the Turkish Economy, 1923–1973,” *International Journal of Middle East Studies*, Vol.10, No.3, 1979.
- Papadopoulos Constantine, “Greek-Turkish Economic Cooperation: Guarantor of Détente or Hostage to Politics?”, *South East European Studies at Oxford*, Occasional Paper No. 8, 2008, p.p. 1-38
- Przeworski A. *et al.*, “*Democracy and Development: Political Regimes and Material Well-being of the World, 1950-1999*”, Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Richardson F. Lewis, “*Arms and Insecurity: A Mathematical Study of the Causes and Origins of Wars*”, Boxwood Press, Pittsburg, London, 1960.
- Rosen Stephen, “Military Effectiveness: Why Society Matters”, *International Security*, Vol.19, No.4, 1995, pp. 5-31.

- Russett Bruce, “*Grasping the Democratic Peace*”, New Jersey: Princeton University Press, 1994.
- Russett B. and Oneal J., “*Triangulating Peace: Democracy, Interdependence and International Organizations*”, New York: W.W. Norton & Company, 2001.
- Shapiro I., “*The State of Democratic Theory*”, Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2003.
- Snyder Glenn, “The Security Dilemma in Alliance Politics”, *World Politics*, Vol. 36, No. 4, 1984, pp. 461-495.
- UNCTAD, *World Investment Report 2007*, Country Fact Sheets, 16 October 2007
- Van Evera Stephen, “*Causes of War*”, (Ph.D. Dissertation), University of California, Berkeley, 1984.
- Waltz Kenneth, “*Theory of International Politics*”, McGraw Hill, London, 1979.
- Wendt Alexander, “Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics”, *International Organization*, Vol.46, No.2, 1992, pp.391-425.
- Wolfers Arnold, “*A Discord and Collaboration: Essays on International Politics*”, The John Hopkins Press, Baltimore, 1962.

Ελληνική

- Αλεξανδρής Αλέξης, «Το Μειονοτικό Ζήτημα: 1954-1987», στο Αλέξης Αλεξανδρής κ.α. (επιμ.), *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις: 1923-1987*, 2^η Έκδοση, Αθήνα: Γνώση, 1991.
- Βερέμης Θάνος, «*Ιστορία των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων: 1453 – 2005*», 4^η Έκδοση, Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 2005.
- Βοσκόπουλος Γιώργος, «*Ελληνική Εξωτερική Πολιτική: Από τον 20^ο στον 21^ο Αιώνα*», Αθήνα: Παπαζήσης, 2005, σ. 125-126
- Γιαλλουρίδης Χριστόδουλος, «*Η Ελληνοτουρκική Σύγκρουση από την Κύπρο ως τα Ίμια, τους S 300 και το Ελσίνκι, 1955-2000: Η Οπτική του Τύπου*», Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 2000.

Ευαγόρου Ευαγόρας, «Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις από το 1923 έως σήμερα», Εκδόσεις Ποιότητα, 2010.

Ιγνατίου Μιχάλης, «Η μάχη της Μοσούλης, οι Κούρδοι και τα σχέδια της Τουρκίας για κατακερματισμό του Ιράκ», Ηλεκτρονικό Blog, 18/10/2016, Ανακτήθηκε από την ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://mignatiou.com/2016/10/i-machi-tis-mosoulis-i-kourdi-ke-ta-schedia-tis-tourkias-gia-katakermatismo-tou-irak/>

Κόλλιας Χρήστος και Παλαιολόγου Σουζάννα, «Μια Εμπειρική Διερεύνηση του Εξοπλιστικού Ανταγωνισμού Ελλάδος-Τουρκίας: 1950-1999», *Επιθεώρηση Οικονομικών Επιστημών*, Τεύχος 5, 2004, σ.65-88.

Κουφουδάκης Βαγγέλης, «Η Διεθνής Διάσταση του Κυπριακού: 1960-1986», σ.70 στο Δημήτρης Κώνστας και Χαράλαμπος Τσαρδανίδης (επιμ.), *Σύγχρονη Εξωτερική Πολιτική, 1974-1987: Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις – Κυπριακό*, 2ος τόμος, Αθήνα και Κομοτηνή: Αντ. Σάκκουλας, 1989.

Λιούσης Νικόλαος, «Στρατιωτική και Οικονομική Ισχύς της Τουρκίας» στο Μαίρη Μπότση κ.α., *Τρεις Γεωπολιτικές Προκλήσεις για την Ελληνική Εξωτερική Πολιτική: Τρομοκρατία – Τουρκία – Εξελίξεις στην Ευρασία*, Αθήνα: Παπαζήσης, 2005.

Μούτσογλου Βασίλης, «Η Τουρκία στο Μεταβαλλόμενο Διεθνές Περιβάλλον και οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις: Από τη Συνάντηση στο Lancaster House στην Απόφαση του Ελσίνκι», Αθήνα: Παπαζήσης, 2000.

Μποζανίνου Τάνια, «Δόγμα Νταβούτογλου γιοκ», Ηλεκτρονική Έκδοση της Εφημερίδας Το Βήμα, 21/10/2012, Ανακτήθηκε από την Ηλεκτρονική Διεύθυνση: <http://www.tovima.gr/world/article/?aid=480295>

Νίκλαν Αλέξανδρος, «Η ονειρώξη των “Ανατολιτών Μπουνταλάδων”», Ηλεκτρονική έκδοση της Huffington Post, 8/12/2016, Ανακτήθηκε από την ηλεκτρονική διεύθυνση: http://www.huffingtonpost.gr/alexandros-niklan/-_8783_b_13513710.html?utm_source=Contra&utm_medium=huffpost_home_big&utm_campaign=24MediaWidget

Παπακωνσταντίνου Πέτρος, «Η Άγκυρα, η Μοσούλη και η Λωζάννη», Ηλεκτρονική Έκδοση της Εφημερίδας Καθημερινή, 24/10/2016, Ανακτήθηκε από την

ηλεκτρονική

διεύθυνση:

<http://www.kathimerini.gr/880496/article/epikairothta/kosmos/h-agkyra-h-mosoylh-kai-h-lwzannh>

Ρίζας Σωτήρης, «*Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις και το Αιγαίο: 1973-1976*», Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 2006.

Ροζάκης Χρήστος, «*Το Διεθνές Νομικό Καθεστώς του Αιγαίου και η Ελληνοτουρκική Κρίση*», στο Αλέξης Αλεξανδρής κ.α. (επιμ.), *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις: 1923-1987*, 2^η έκδοση, Αθήνα: Γνώση, 1991.

Σαββίδης Παναγιώτης, «*Τα 25 νησιά που θέλουν οι Τούρκοι*», Ηλεκτρονική Έκδοση της Εφημερίδας Πρώτο Θέμα, 5/12/2016, Ανακτήθηκε από την ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.protothema.gr/greece/article/634166/ta-25-nisia-pou-theloun-oi-tourkoi/>

Σαρής Νεοκλής, «*Εξωτερική Πολιτική και Πολιτικές εξελίξεις στην Πρώτη τουρκική Δημοκρατία: Η Άνοδος της Στρατογραφειοκρατίας (1923-1950)*», Αθήνα: Γόρδιος, 1992.

Τζανέτος Γρηγόρης, «*Η Ευρωπαϊκή Διάσταση των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων στο Αιγαίο και η Γεωπολιτική Στρατηγική της Δύσης: Ανασκόπηση της Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής (1992-2005), σενάρια για το Μέλλον*», Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 2007.

Παραρτήματα

Παράρτημα Α

Πίνακας ΠΑ.1 Μεγέθη Άμυνας και Ασφάλειας Ελλάδας

	Greece								
	Defence expenditures (million US dollars)	Cummulative Defence expenditures (million US dollars)	% GDP	Annual real change	Military personnel (thousands)	% Equipment	% Personnel	% Infrastructure	% Other
1996	5.525	5.525	3,16	6,80	212	21,10	61,20	1,50	16,20
1997	5.840	11.365	3,19	5,40	206	19,40	62,20	2,20	16,20
1998	6.360	17.725	3,34	8,90	202	20,60	60,40	2,20	16,80
1999	6.627	24.352	3,36	4,20	204	19,40	61,40	2,10	17,20
2000	5.522	29.874	3,46	5,30	205	17,80	62,50	1,80	17,90
2001	5.356	35.230	3,25	-2,30	202	15,20	64,00	1,40	19,40
2002	4.560	39.790	3,08	-22,10	208	13,10	67,60	1,30	18,10
2003	4.812	44.602	2,49	-15,00	139	10,70	74,50	1,40	13,40
2004	5.960	50.562	2,61	8,90	132	7,30	77,30	1,30	14,10
2005	6.752	57.314	2,84	9,40	135	15,30	74,10	1,00	9,60
2006	7.313	64.627	2,78	4,00	139	14,90	73,80	1,10	10,20
2007	8.208	72.835	2,68	-0,60	134	10,50	79,50	0,40	9,60
2008	10.101	82.936	2,98	9,80	134	16,40	74,10	0,40	9,10
2009	10.156	93.092	3,22	3,36	135	27,75	56,52	0,85	14,88
2010	7.902	100.994	2,73	-18,94	128	17,98	65,07	0,76	16,19
2011	6.858	107.852	2,48	-17,97	117	5,86	76,03	1,27	16,84
2012	5.633	113.485	2,41	-10,81	110	7,47	73,19	0,79	18,55
2013	5.310	118.795	2,51	-6,41	110	12,06	74,56	0,63	12,75
2014	5.226	124.021	2,26	0,72	107	8,17	77,18	1,10	13,55
2015	4.647	128.668	2,38	7,06	106	12,77	70,04	0,77	16,42
2016	4.550	133.218	2,38	-0,07	106	14,91	69,93	0,49	14,67

Πηγή: NATO

Πίνακας ΠΑ.2 Μεγέθη Άμυνας και Ασφάλειας Ελλάδας

	Turkey								
	Defence expenditures (million US dollars)	Cummulative Defence expenditures (million US dollars)	% GDP	Annual real change	Military personnel (thousands)	% Equipment	% Personnel	% Infrastructure	% Other
1996	6.718	6.718	4,14	6,90	818	30,80	46,20	3,10	19,90
1997	7.066	13.784	4,10	5,30	828	27,00	48,40	4,20	20,40
1998	7.300	21.084	3,26	3,80	788	20,60	48,50	6,10	24,80
1999	7.662	28.746	3,98	4,90	789	25,50	47,00	8,50	19,00
2000	9.994	38.740	3,75	1,00	793	28,30	45,10	7,20	19,4
2001	7.216	45.956	3,68	-10,30	803	32,90	44,70	6,20	16,2
2002	8.033	53.989	3,89	-6,90	816	31,60	45,80	6,40	16,2
2003	9.030	63.019	3,39	-3,50	534	38,30	45,60	3,00	13,1
2004	9.390	72.409	2,78	-10,90	502	32,90	49,70	3,00	14,4
2005	10.301	82.710	2,50	-3,40	501	29,80	52,20	2,50	15,5
2006	11.560	94.270	2,47	5,60	499	34,40	48,40	2,40	14,8
2007	11.814	106.084	2,33	-12,30	497	24,50	53,30	3,80	18,4
2008	14.410	120.494	2,32	8,80	493	29,30	46,80	2,50	21,4
2009	12.647	133.141	2,63	-0,74	495	25,61	49,61	2,87	21,91
2010	14.134	147.275	2,43	2,54	495	27,98	49,75	2,84	19,43
2011	13.616	160.891	2,21	-1,11	495	24,57	53,02	2,82	19,59
2012	13.895	174.786	2,26	2,36	495	21,21	56,02	3,70	19,07
2013	14.427	189.213	2,24	3,66	427	26,89	54,58	2,73	15,8
2014	13.583	202.796	2,20	-0,04	423	25,08	56,88	2,77	15,27
2015	12.018	214.814	1,67	2,33	426	25,99	55,93	2,18	15,9
2016	11.573	226.387	1,56	-3,23	411	23,58	58,11	2,18	16,13

Πηγή: NATO

Πίνακας ΠΑ.3 Αμυντικές Δαπάνες ως Ποσοστό του Α.Ε.Π.

% in constant 2010 prices	Greece	Turkey	NATO Total	Nato Europe
1995-1999	3,9	4,0	2,7	2,2
2000-2004	3,1	3,3	2,6	1,9
2005-2009	2,8	2,0	2,9	1,7
2010-2014	2,3	1,8	2,8	1,5
2015	2,4	1,7	2,4	1,4

Πηγή: NATO

Πίνακας ΠΑ.4 Αναλυτικά Βασικά Μεγέθη των 2 Οικονομιών

	Greece				Turkey		
	Population, total	Unemployment, total (% of total labor force)	Inflation, consumer prices (annual %)		Population, total	Unemployment, total (% of total labor force)	Inflation, consumer prices (annual %)
1996	10.709.173	9,70	8,20		59.451.488	6,60	80,35
1997	10.776.504	9,60	5,54		60.394.104	6,80	85,73
1998	10.834.880	10,80	4,77		61.344.874	6,90	84,64
1999	10.882.580	11,70	2,64		62.295.617	7,70	64,87
2000	10.917.482	11,10	3,17		63.240.157	6,50	54,92
2001	10.951.764	10,20	3,37		64.182.694	8,40	54,40
2002	10.983.723	10,30	3,63		65.125.766	10,40	44,96
2003	11.018.324	9,70	3,53		66.060.121	10,50	25,30
2004	11.055.729	10,50	2,90		66.973.561	10,80	10,58
2005	11.092.913	9,80	3,55		67.860.617	10,60	10,14
2006	11.127.947	8,90	3,20		68.704.721	10,20	9,60
2007	11.163.002	8,30	2,90		69.515.492	10,30	8,76
2008	11.186.439	7,70	4,15		70.344.357	11,00	10,44
2009	11.187.085	9,50	1,21		71.261.307	14,00	6,25
2010	11.153.454	12,50	4,71		72.310.416	11,90	8,57
2011	11.123.213	17,70	3,33		73.199.372	9,80	6,47
2012	11.092.771	24,20	1,50		74.099.255	9,20	8,89
2013	11.027.549	27,20	-0,92		75.010.202	8,70	7,49
2014	10.957.740	26,30	-1,31		75.932.348	9,20	8,85
2015	10.890.989	27,40	-0,10		76.847.028	9,03	8,38

Πηγή: SIPRI

Πίνακας ΠΑ.5 Αναλυτικά Μεγέθη Α.Ε.Π. των 2 Οικονομιών

	Greece				Turkey		
	GDP growth (annual %)	GDP per capita (constant 2005 US\$)	GNI (constant 2005 US\$)		GDP growth (annual %)	GDP per capita (constant 2005 US\$)	GNI (constant 2005 US\$)
1996	2,86	16.445,59	182.336.503.202,74	7,38	5.725,89	335.241.725.079,45	
1997	4,48	17.075,69	190.657.333.188,77	7,58	6.063,64	360.678.517.626,98	
1998	3,89	17.645,19	197.847.727.527,06	2,31	6.107,45	370.004.249.347,93	
1999	3,07	18.107,63	201.378.451.082,29	-3,37	5.811,84	356.338.889.929,41	
2000	4,21	18.808,76	208.811.391.009,17	6,77	6.112,88	380.261.791.454,04	
2001	3,84	19.470,51	217.487.566.966,61	-5,70	5.679,94	354.448.789.625,88	
2002	3,92	20.175,44	225.254.412.188,38	6,16	5.942,73	379.547.448.114,11	
2003	5,79	21.277,48	236.516.508.316,57	5,27	6.167,15	400.025.440.057,15	
2004	5,06	22.278,70	248.235.399.949,88	9,36	6.652,58	439.199.926.526,00	
2005	0,60	22.337,05	247.789.248.974,01	8,40	7.117,23	477.153.050.759,16	
2006	5,65	23.525,34	259.897.346.747,58	6,89	7.514,39	509.886.380.413,09	
2007	3,27	24.219,21	266.491.350.507,41	4,67	7.773,47	534.476.152.573,37	
2008	-0,34	24.087,46	264.307.597.282,75	0,66	7.732,49	537.812.479.955,28	
2009	-4,30	23.050,19	255.097.237.732,73	-4,83	7.264,63	510.771.608.880,88	
2010	-5,48	21.852,96	241.841.031.151,97	9,16	7.814,80	559.605.068.164,08	
2011	-9,13	19.911,22	218.307.627.843,59	8,77	8.397,14	608.668.414.598,11	
2012	-7,30	18.508,26	209.302.366.583,23	2,13	8.471,64	622.292.105.635,94	
2013	-3,20	18.022,29	201.262.717.453,40	4,19	8.719,62	647.158.997.430,33	
2014	0,65	18.255,72	192.579.326.903,21	2,91	8.864,74	665.594.433.916,20	
2015	-0,20	18.009,54		4,00	9.078,44	688.317.507.274,42	

Πηγή: SIPRI

Πίνακας ΠΑ.6 Αναλυτικά Εμπορικά Μεγέθη των 2 Οικονομιών (Πηγή: SIPRI)

	Greece						Turkey				
	Exports of goods and services (constant 2005 US\$)	Imports of goods and services (constant 2005 US\$)	External balance on goods and services (current US\$)	Trade (% of GDP)	Merchandise trade (% of GDP)		Exports of goods and services (constant 2005 US\$)	Imports of goods and services (constant 2005 US\$)	External balance on goods and services (current US\$)	Trade (% of GDP)	Merchandise trade (% of GDP)
1996	23.922.787.979,44	37.704.272.351,06	-13.014.238.250,28	37,50	27,39	53.639.947.828,16	54.743.683.079,17	-11.403.921.375,92	49,37	36,84	
1997	29.449.643.073,73	40.885.680.675,77	-9.777.232.122,80	39,27	26,72	63.897.974.932,83	67.027.220.658,79	-11.023.485.845,95	54,97	39,41	
1998	30.779.115.424,66	48.311.268.019,89	-13.973.589.646,03	42,27	28,50	71.563.685.180,81	68.591.734.422,09	3.116.501.726,12	41,52	27,07	
1999	38.303.030.469,02	55.309.767.976,13	-12.636.863.839,76	47,38	29,18	63.921.043.942,11	66.043.882.334,97	384.355.300,86	38,73	26,93	
2000	46.799.849.981,70	66.471.338.410,55	-14.287.285.240,46	58,25	34,66	74.136.452.045,83	80.408.703.039,66	-7.987.432.821,50	43,19	30,87	
2001	46.856.098.722,37	67.130.356.585,59	-14.385.185.324,38	56,14	32,69	77.054.179.139,74	60.503.237.017,83	8.086.263.870,76	50,76	37,11	
2002	43.424.075.438,25	64.826.317.191,94	-15.572.748.823,64	50,35	27,29	82.361.078.411,22	73.128.647.714,84	3.800.863.190,02	48,80	37,68	
2003	43.105.268.512,17	69.619.214.435,76	-22.415.386.343,12	48,19	28,84	88.007.128.618,34	90.330.028.725,28	-3.161.714.304,75	47,03	38,48	
2004	51.101.560.254,68	72.694.715.377,22	-20.401.524.335,73	49,90	28,30	97.833.997.238,97	109.155.125.363,08	-10.329.895.475,27	49,74	40,98	
2005	52.808.084.317,87	73.315.604.775,53	-20.507.520.457,65	50,90	28,94	105.557.060.881,22	122.442.651.086,63	-16.885.590.205,42	47,21	39,39	
2006	55.560.833.695,91	83.073.751.441,23	-28.704.432.944,42	52,85	30,87	112.571.177.674,79	130.876.178.318,03	-26.073.263.423,17	50,25	42,40	
2007	61.460.479.110,64	95.949.699.795,19	-39.760.755.954,01	57,52	32,06	120.749.064.549,56	144.830.896.432,39	-33.397.287.896,23	49,81	42,85	
2008	63.594.880.304,13	97.216.919.954,45	-44.685.375.714,08	59,33	33,56	124.060.113.760,99	138.850.067.308,22	-32.374.103.726,47	52,25	45,73	
2009	51.817.530.965,73	77.429.471.824,13	-32.272.286.051,68	47,74	27,25	117.812.696.121,53	118.998.072.172,97	-6.793.181.032,26	47,74	39,55	
2010	54.336.480.897,45	74.773.167.690,74	-25.820.538.278,15	52,83	31,69	121.827.626.248,60	143.633.993.622,35	-40.584.485.959,54	47,97	40,95	
2011	54.351.244.477,48	67.708.057.572,44	-19.493.602.307,48	57,84	35,20	131.424.051.289,18	158.967.626.944,46	-67.177.550.029,85	56,62	48,50	
2012	54.988.955.347,55	61.547.019.211,37	-10.931.800.781,29	61,82	40,21	152.865.603.785,91	158.340.296.728,97	-40.725.959.632,52	57,75	49,31	
2013	56.181.977.562,33	60.407.617.702,64	-6.714.567.679,57	63,98	41,24	152.544.270.086,47	172.600.635.666,98	-53.865.967.696,19	57,81	49,01	
2014	60.376.176.225,91	65.081.319.400,94	-6.024.024.069,62	67,93	42,18	162.962.126.805,14	172.332.948.133,44	-35.493.295.910,44	59,92	50,08	
2015	60.569.590.590,28	65.879.618.961,22	-5.310.028.370,93	70,69	43,18	166.220.523.245,06	176.750.611.580,93	-10.530.088.335,86	60,66	50,23	

Πίνακας ΠΑ.7 Αναλυτικά Μεγέθη Εξωστρέφειας των 2 Οικονομιών (Πηγή: SIPRI)

	Greece					Turkey				
	Foreign direct investment, net (current US\$)	General government final consumption expenditure (constant 2005 US\$)	General government final consumption expenditure (% of GDP)	International tourism, number of arrivals	International tourism, receipts (current US\$)	Foreign direct investment, net (current US\$)	General government final consumption expenditure (constant 2005 US\$)	General government final consumption expenditure (% of GDP)	International tourism, number of arrivals	International tourism, receipts (current US\$)
1996		38.743.753.535,17	17,61	9.233.000	3.759.000.000		41.627.165.656,91	11,57	7.966.000	5.650.000.000
1997		37.516.726.362,06	17,68	10.070.000	3.794.000.000		43.343.589.797,96	12,26	9.040.000	7.002.000.000
1998		38.489.356.848,61	17,50	10.916.000	6.188.000.000		46.744.882.481,56	10,25	8.960.000	7.177.000.000
1999		39.863.527.622,86	17,98	12.164.000	8.839.000.000		48.625.021.787,71	12,23	6.893.000	5.203.000.000
2000		41.311.908.077,08	18,21	13.096.000	9.262.000.000		51.375.604.376,47	11,73	9.586.000	7.636.000.000
2001		43.280.164.155,54	18,71	14.057.000	9.216.000.000		50.830.588.553,74	12,40	10.783.000	10.067.000.000
2002		44.457.959.980,97	19,23	14.180.000	10.005.000.000		53.793.557.225,25	12,73	12.790.000	11.901.000.000
2003		45.786.759.194,00	18,96	13.969.000	10.842.000.000		52.388.826.854,55	12,20	13.341.000	13.203.000.000
2004		47.654.671.555,39	19,16	13.313.000	12.809.000.000		55.552.283.883,72	11,95	16.826.000	15.888.000.000
2005	818.350.755,20	49.606.734.485,76	20,02	14.765.000	13.453.000.000	-8.967.000.000,00	56.935.582.762,73	11,79	20.273.000	20.760.000.000
2006	-1.175.033.341,00	52.980.816.580,72	20,16	16.039.000	14.495.000.000	-19.261.000.000,00	61.738.330.046,00	12,33	18.916.000	19.137.000.000
2007	3.303.102.385,00	55.838.950.301,80	20,52	16.165.000	15.687.000.000	-19.941.000.000,00	65.769.339.054,73	12,79	26.122.000	21.662.000.000
2008	-2.527.382.308,00	54.536.779.153,06	20,72	15.939.000	17.586.000.000	-17.302.000.000,00	66.919.343.807,23	12,80	29.792.000	26.446.000.000
2009	-322.696.446,50	55.640.366.679,69	23,31	14.915.000	14.796.000.000	-7.032.000.000,00	72.125.331.750,68	14,70	30.187.000	26.331.000.000
2010	1.163.213.775,00	53.321.339.626,19	22,20	15.007.000	12.579.000.000	-7.617.000.000,00	73.550.233.701,15	14,34	31.364.000	26.318.000.000
2011	725.321.022,30	49.577.788.955,97	21,79	16.427.000	14.984.000.000	-13.806.000.000,00	76.990.298.551,00	13,93	34.654.000	30.093.000.000
2012	-984.863.584,30	46.603.137.174,63	21,74	15.518.000	13.313.000.000	-9.177.000.000,00	81.722.731.058,32	14,84	35.698.000	31.455.000.000
2013	-3.643.182.504,00	43.583.891.951,40	20,43	17.920.000	16.188.000.000	-8.830.000.000,00	87.036.301.193,47	15,10	37.795.000	34.863.000.000
2014	-1.331.471.606,00	42.460.486.498,41	19,92	18.114.667	16.032.333.333	-5.492.000.000,00	91.136.282.587,44	15,35	41.263.670	33.161.500.000
2015	-2.333.113.919,80	40.073.187.865,27	18,88	23.056.232		-4.148.000.000,00	96.045.323.142,20	15,60	36.244.632	31.460.000.000

Πίνακας ΠΑ.8 Δείκτες Παγκόσμιας Τράπεζας για την Ελλάδα

	Greece								
	Starting a business	Dealing with Construction Permits	Registering Property	Getting Credit	Protecting Minority Investors	Paying Taxes	Trading Across Borders	Enforcing Contracts	Resolving Insolvency
2003	57,45							56,79	23,93
2004	58,07		37,54	50,00				56,79	24,07
2005	59,66	69,89	59,69	50,00	30,00	66,40	76,67	56,79	24,71
2006	60,03	69,90	59,70	50,00	30,00	68,75	76,90	56,79	24,92
2007	60,85	69,93	59,73	50,00	30,00	69,03	77,08	56,79	24,09
2008	70,73	69,98	59,80	50,00	33,33	78,34	76,67	54,58	23,76
2009	70,90	69,96	59,78	56,25	33,33	78,34	77,04	52,94	23,76
2010	70,78	69,96	42,44	56,25	33,33	78,34	77,21	51,02	23,27
2011	78,72	67,45	42,44	56,25	33,33	78,71	77,30	49,11	22,48
2012	78,57	71,57	43,16	56,25	46,67	80,74	79,31	48,02	21,99
2013	89,22	71,53	43,14	56,25	53,33	81,29	80,30	43,65	55,78
2014	90,71	73,63	49,62	50,00	63,33	77,89	93,72	50,19	55,98
2015	90,70	73,63	49,62	50,00	63,33	78,65	93,72	50,19	56,28
2016	90,70	73,63	49,67	50,00	63,33	78,22	93,72	50,19	56,66

Πηγή: World Bank

Πίνακας ΠΑ.9 Δείκτες Παγκόσμιας Τράπεζας για την Τουρκία

Turkey									
	Starting a business	Dealing with Construction Permits	Registering Property	Getting Credit	Protecting Minority Investors	Paying Taxes	Trading Across Borders	Enforcing Contracts	Resolving Insolvency
2003	64,64							64,94	6,08
2004	84,73		75,71	56,25				64,94	1,01
2005	84,82	48,11	75,55	56,25	53,33	71,80	56,65	64,94	6,08
2006	85,07	49,49	75,54	62,50	53,33	72,04	57,33	64,94	9,97
2007	85,94	48,24	75,59	62,50	53,33	77,80	69,90	64,94	10,92
2008	87,00	54,32	75,62	62,50	56,67	77,78	69,84	65,98	10,85
2009	87,17	55,14	75,63	62,50	56,67	78,31	71,29	65,98	10,85
2010	86,77	54,90	75,65	62,50	56,67	78,16	71,75	65,75	11,37
2011	87,61	58,10	74,99	62,50	56,67	79,75	72,22	65,75	12,00
2012	87,78	63,51	75,00	62,50	56,67	79,78	72,30	66,88	12,68
2013	87,13	66,77	73,44	62,50	66,67	79,99	72,83	66,88	37,00
2014	85,13	66,26	73,00	50,00	70,00	79,63	79,71	73,25	40,00
2015	85,18	67,82	73,01	50,00	70,00	60,47	79,71	68,87	35,09
2016	86,98	67,86	73,01	50,00	70,00	60,83	79,71	68,87	34,98

Πηγή: World Bank

Πίνακας ΠΑ.10 Εμπορικές Συναλλαγές Μεταξύ των 2 Χωρών (Πηγή: International Trade Center)

Million Euros	Volume of Trade	GR exports to TR	TR exports in GR	% GR Exports to TR to Total	% TR Exports to GR to Total
1996	414,9	250,5	164,4		
1997	587,9	349,2	238,7		
1998	619,8	299,3	320,5		
1999	626,8	326,9	299,9		
2000	1.060,2	631,4	428,8		
2001	957,3	393,8	563,5	0,64%	1,73%
2002	1.014,2	369,1	645,1	0,63%	1,91%
2003	1.249,8	470,2	779,6	0,62%	1,97%
2004	1.547,4	554,9	992,5	0,61%	2,32%
2005	1.666,3	709,9	956,4	0,62%	2,17%
2006	964,8	832,2	132,6	0,75%	2,61%
2007	860,0	693,1	166,9	0,56%	3,01%
2008	954,8	782,1	172,7	0,57%	2,69%
2009	941,3	810,0	131,3	0,80%	2,56%
2010	232,1	116,1	116,0	0,83%	2,32%
2011	300,0	184,4	115,6	1,07%	2,41%
2012	385,9	275,2	110,7	1,50%	2,28%
2013	427,5	316,7	110,8	1,67%	2,41%
2014	420,3	304,2	116,1	1,67%	2,48%
2015	300,8	167,7	133,1	0,90%	3,12%

Πίνακας ΠΑ.11 Τουρισμός Μεταξύ των 2 Χωρών (Πηγή: Turkish Statistical Institute)

	Arriving foreigners and citizens total	GR tourists in TR	% GR tourists in TR to Total	Citizens Visiting Abroad by Destination Countries - Total	TR tourists in GR	% TR tourists in GR to Total
2000	10.428.153	218.092	2,09%	9.991.004	225.123	2,25%
2001	11.619.909	189.028	1,63%	11.276.531	169.203	1,50%
2002	13.248.176	279.751	2,11%	12.921.982	245.484	1,90%
2003	13.956.405	393.399	2,82%	13.701.419	170.019	1,24%
2004	17.548.384	491.300	2,80%	17.202.996	185.422	1,08%
2005	21.124.886	584.784	2,77%	20.522.621	141.380	0,69%
2006	19.819.833	374.465	1,89%	19.275.948	241.987	1,26%
2007	23.340.911	414.462	1,78%	23.017.081	305.666	1,33%
2008	26.336.677	529.720	2,01%	26.431.124	263.048	1,00%
2009	27.077.114	585.401	2,16%	27.347.977	277.540	1,01%
2010	28.632.204	635.640	2,22%	28.510.852	428.721	1,50%
2011	31.456.076	664.199	2,11%	31.324.528	345.653	1,10%
2012	31.782.832	624.536	1,97%	31.655.188	447.908	1,41%
2013	34.910.098	674.367	1,93%	34.686.402	598.936	1,73%
2014	36.837.900	807.524	2,19%	36.507.184	741.037	2,03%
2015	36.244.632	737.562	2,03%	35.903.327	898.919	2,50%

Πίνακας ΠΑ.12 Δείκτες Διακυβέρνησης για την Ελλάδα (Πηγή: World Bank)

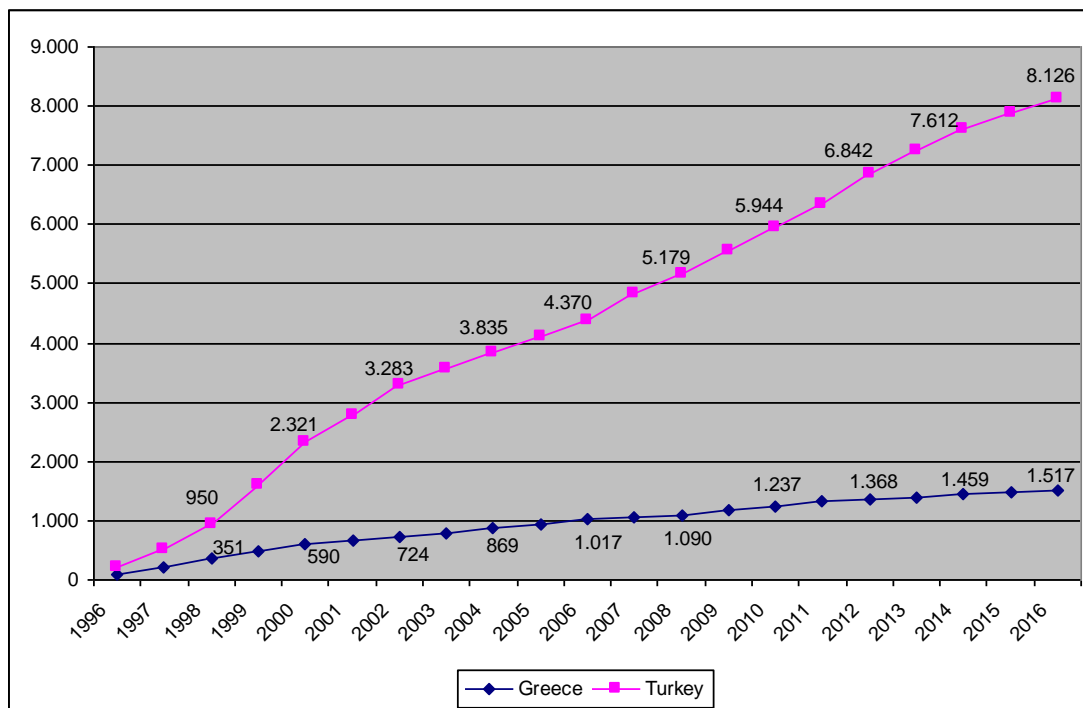
	Voice and Accountability	Political Stability and Absence of Violence	Government Effectiveness	Regulatory Quality	Rule of Law	Control of Corruption
1996	0,97	0,45	0,82	0,65	0,98	0,34
1997	1,03	0,54	0,79	0,65	0,85	0,70
1998	1,08	0,64	0,75	0,66	0,72	1,06
1999	1,03	0,67	0,70	0,73	0,77	0,91
2000	0,98	0,71	0,65	0,80	0,82	0,76
2001	0,98	0,75	0,71	0,89	0,77	0,60
2002	0,99	0,80	0,77	0,97	0,71	0,44
2003	1,06	0,47	0,75	1,00	0,80	0,42
2004	1,14	0,46	0,83	0,86	0,92	0,49
2005	1,03	0,51	0,72	0,93	0,78	0,37
2006	0,97	0,61	0,72	0,82	0,82	0,35
2007	0,99	0,51	0,62	0,88	0,80	0,25
2008	0,93	0,25	0,64	0,86	0,79	0,10
2009	0,90	-0,18	0,58	0,82	0,63	0,05
2010	0,90	-0,10	0,52	0,65	0,62	-0,12
2011	0,82	-0,06	0,48	0,51	0,57	-0,15
2012	0,67	-0,22	0,31	0,50	0,39	-0,25
2013	0,65	-0,20	0,45	0,62	0,44	-0,11
2014	0,57	-0,13	0,40	0,34	0,34	-0,20
2015	0,59	-0,23	0,25	0,40	0,24	-0,13
2016	0,54	-0,18	0,29	0,32	0,22	-0,10

Πίνακας ΠΑ.13 Δείκτες Διακυβέρνησης για την Τουρκία (Πηγή: World Bank)

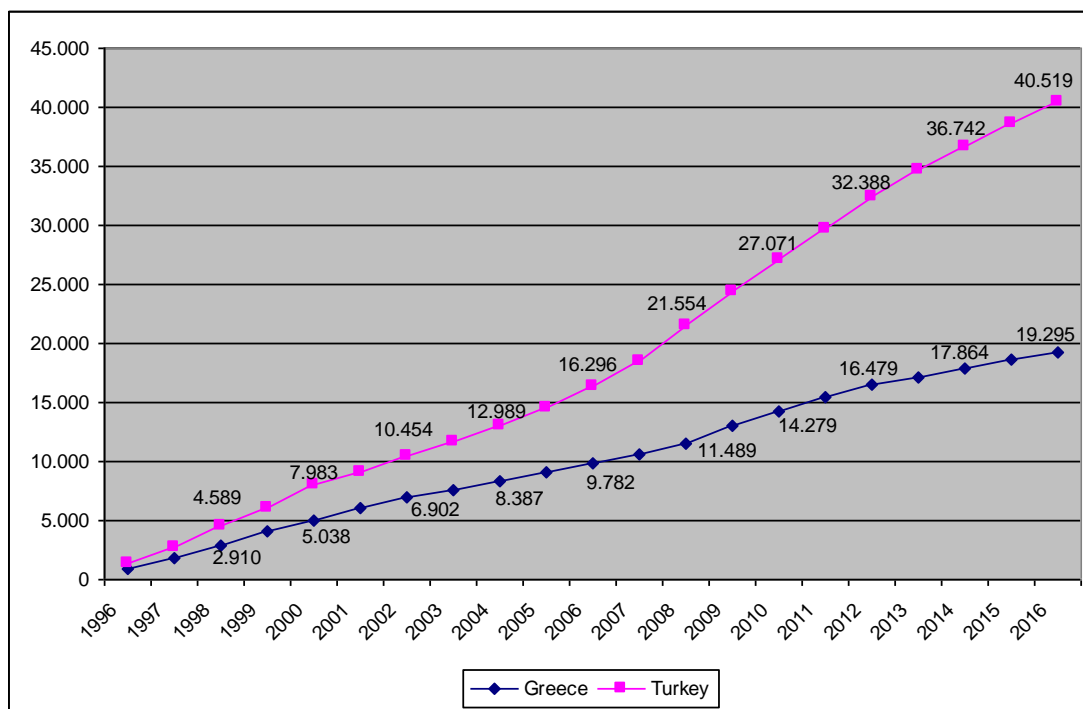
	Voice and Accountability	Political Stability and Absence of Violence	Government Effectiveness	Regulatory Quality	Rule of Law	Control of Corruption
1996	-0,20	-1,28	-0,01	0,23	-0,17	-0,23
1997	-0,52	-1,28	-0,14	0,38	-0,15	-0,41
1998	-0,84	-1,29	-0,28	0,52	-0,13	-0,58
1999	-0,64	-1,07	-0,13	0,44	-0,10	-0,46
2000	-0,44	-0,84	0,02	0,36	-0,06	-0,33
2001	-0,39	-0,86	0,03	0,23	-0,06	-0,52
2002	-0,34	-0,88	0,04	0,09	-0,06	-0,71
2003	-0,12	-0,82	0,04	0,03	0,13	-0,23
2004	-0,03	-0,85	0,04	0,07	0,13	-0,17
2005	-0,04	-0,60	0,16	0,27	0,16	-0,02
2006	-0,16	-0,60	0,16	0,29	0,01	0,00
2007	-0,14	-0,82	0,29	0,32	-0,01	0,09
2008	-0,13	-0,84	0,26	0,27	0,06	0,08
2009	-0,14	-1,06	0,34	0,32	0,09	0,09
2010	-0,15	-0,97	0,35	0,33	0,11	0,04
2011	-0,17	-0,93	0,41	0,42	0,08	0,10
2012	-0,23	-1,19	0,40	0,42	0,04	0,17
2013	-0,26	-1,19	0,37	0,42	0,08	0,11
2014	-0,33	-1,07	0,38	0,41	0,04	-0,12
2015	-0,37	-1,28	0,23	0,33	-0,06	-0,11
2016	-0,43	-1,21	0,22	0,33	-0,06	-0,26

Παράρτημα Β

Γράφημα ΠΒ.1 Αθροιστικές Δαπάνες Υποδομών

Γράφημα ΠΒ.2 Αθροιστικές Δαπάνες Λοιπών Αμυντικών Δαπανών

Παράρτημα Γ

Πίνακας ΠΓ.1 Δίλλημα Ασφαλείας 1996-2016

n = 21		GR Defense expenditures	TR Defense expenditures	GR Equipment Expenditure	TR Equipment Expenditure
GR Defense expenditures	Correlation Coefficient	1,000	,219	,410**	,171
	Sig. (2-tailed)		,165	,009	,277
GR Cumulative Defence expenditures	Correlation Coefficient	-,057	,686**	-,267	,429**
	Sig. (2-tailed)	,717	,000	,091	,007
GR Equipment Expenditures	Correlation Coefficient	,410**	-,162	1,000	-,114
	Sig. (2-tailed)	,009	,305		,469
GR Cummulative Equipment Expenditures	Correlation Coefficient	-,057	,686**	-,267	,429**
	Sig. (2-tailed)	,717	,000	,091	,007
TR Defense expenditures	Correlation Coefficient	,219	1,000	-,162	,610**
	Sig. (2-tailed)	,165		,305	,000
TR Cumulative Defence expenditures	Correlation Coefficient	-,057	,686**	-,267	,429**
	Sig. (2-tailed)	,717	,000	,091	,007
TR Equipment Expenditures	Correlation Coefficient	,171	,610**	-,114	1,000
	Sig. (2-tailed)	,277	,000	,469	
TR Cumulative Equipment Expenditures	Correlation Coefficient	-,057	,686**	-,267	,429**
	Sig. (2-tailed)	,717	,000	,091	,007

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Πίνακας ΠΓ.2 Δίλλημα Ασφαλείας 1996-2007

n=12		GR Defense expenditures	TR Defense expenditures	GR Equipment Expenditure	TR Equipment Expenditure
GR Defense expenditures	Correlation Coefficient	1,000	,424	,273	,030
	Sig. (2-tailed)		,055	,217	,891
GR Cumulative Defence expenditures	Correlation Coefficient	,303	,818**	-,424	,606**
	Sig. (2-tailed)	,170	,000	,055	,006
GR Equipment Expenditures	Correlation Coefficient	,273	-,242	1,000	,455*
	Sig. (2-tailed)	,217	,273		,040
GR Cumulative Equipment Expenditures	Correlation Coefficient	,303	,818**	-,424	,606**
	Sig. (2-tailed)	,170	,000	,055	,006
TR Defense expenditures	Correlation Coefficient	,424	1,000	-,242	,545*
	Sig. (2-tailed)	,055		,273	,014
TR Cumulative Defence expenditures	Correlation Coefficient	,303	,818**	-,424	,606**
	Sig. (2-tailed)	,170	,000	,055	,006
TR Equipment Expenditures	Correlation Coefficient	,030	,545*	,455*	1,000
	Sig. (2-tailed)	,891	,014	,040	
TR Cumulative Equipment Expenditures	Correlation Coefficient	,303	,818**	-,424	,606**
	Sig. (2-tailed)	,170	,000	,055	,006

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Πίνακας ΠΓ.3 Δίλλημα Ασφαλείας 2008-2016

n=9		GR Defense expenditures	TR Defense expenditures	GR Equipment Expenditure	TR Equipment Expenditure
GR Defense expenditures	Correlation Coefficient	1,000	,389	,278	,444
	Sig. (2-tailed)		,144	,297	,095
GR Cumulative Defence expenditures	Correlation Coefficient	-,944**	-,444	-,222	-,500
	Sig. (2-tailed)	,000	,095	,404	,061
GR Equipment Expenditures	Correlation Coefficient	,278	0,000	1,000	,278
	Sig. (2-tailed)	,297	1,000		,297
GR Cumulative Equipment Expenditures	Correlation Coefficient	-,944**	-,444	-,222	-,500
	Sig. (2-tailed)	,000	,095	,404	,061
TR Defense expenditures	Correlation Coefficient	,389	1,000	0,000	,611*
	Sig. (2-tailed)	,144		1,000	,022
TR Cumulative Defence expenditures	Correlation Coefficient	-,944**	-,444	-,222	-,500
	Sig. (2-tailed)	,000	,095	,404	,061
TR Equipment Expenditures	Correlation Coefficient	,444	,611*	,278	1,000
	Sig. (2-tailed)	,095	,022	,297	
TR Cumulative Equipment Expenditures	Correlation Coefficient	-,944**	-,444	-,222	-,500
	Sig. (2-tailed)	,000	,095	,404	,061

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Πίνακας ΠΓ.4 Αμυντικές Δαπάνες και Δείκτες Οικονομίας 1996-2016

		GR Defense expenditures	TR Defense expenditures	GR Equipment Expenditure	TR Equipment Expenditure
Starting a Business	Correlation Coefficient	-,221	,626**	-,133	-,077
	Sig. (2-tailed)	,273	,002	,511	,702
	N	14	14	14	14
Dealing with Constructions Permits	Correlation Coefficient	-,406	,152	-,156	-,182
	Sig. (2-tailed)	,071	,493	,488	,411
	N	12	12	12	12
Registering Property	Correlation Coefficient	,286	-,090	,546	,090
	Sig. (2-tailed)	,178	,669	,101	,669
	N	13	13	13	13
Getting Credit	Correlation Coefficient	,179	,367	-,072	,301
	Sig. (2-tailed)	,464	,119	,770	,202
	N	13	13	13	13
Protecting Minority Investors	Correlation Coefficient	-,603*	,244	-,268	-,070
	Sig. (2-tailed)	,010	,308	,254	,771
	N	12	12	12	12
Paying Taxes	Correlation Coefficient	-,109	,515*	-,264	,121
	Sig. (2-tailed)	,628	,020	,240	,583
	N	12	12	12	12
Trading Across Borders	Correlation Coefficient	-,688**	,202	-,438	-,202
	Sig. (2-tailed)	,002	,369	,052	,369
	N	12	12	12	12
Enforcing Contracts	Correlation Coefficient	,214	,394	,285	-,060
	Sig. (2-tailed)	,309	,062	,175	,777
	N	14	14	14	14
Resolving Insolvency	Correlation Coefficient	-,420*	,456*	0,000	-,056
	Sig. (2-tailed)	,037	,024	1,000	,784
	N	14	14	14	14

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Πίνακας ΠΓ.5 Αμυντικές Δαπάνες και Μακροοικονομικά Μεγέθη 1996-2016

		GR Defense expenditures	TR Defense expenditures	GR Equipment Expenditure	TR Equipment Expenditure
Exports	Correlation Coefficient	,168	,737**	-,147	,505**
	Sig. (2-tailed)	,299	,000	,364	,002
	N	20	20	20	20
Imports	Correlation Coefficient	,421**	,716**	,084	,484**
	Sig. (2-tailed)	,009	,000	,604	,003
	N	20	20	20	20
Trade	Correlation Coefficient	-,105	,326*	-,316	,242
	Sig. (2-tailed)	,516	,044	,052	,136
	N	20	20	20	20
FDI	Correlation Coefficient	,345	,018	-,018	-,018
	Sig. (2-tailed)	,139	,938	,938	,938
	N	11	11	11	11
Tourism	Correlation Coefficient	,011	,716**	-,263	,526**
	Sig. (2-tailed)	,948	,000	,105	,001
	N	20	20	20	20
Tourism receipts	Correlation Coefficient	,263	,747**	-,181	,537**
	Sig. (2-tailed)	,115	,000	,278	,001
	N	19	20	19	20
Tourists from one country to another	Correlation Coefficient	-,100	,533**	-,150	,200
	Sig. (2-tailed)	,589	,604	,418	,280
	N	16	16	16	16
Exports from one country to another	Correlation Coefficient	-,147	-,453**	0,000	-,242
	Sig. (2-tailed)	,364	,005	1,000	,136
	N	20	20	20	20

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Πίνακας ΠΓ.6 Αμυντικές Δαπάνες και Μακροοικονομικά Μεγέθη 1996-2007

		GR Defense expenditures	TR Defense expenditures	GR Equipment Expenditure	TR Equipment Expenditure
Exports	Correlation Coefficient	,394	,788**	-,273	,515*
	Sig. (2-tailed)	,075	,000	,217	,020
	N	12	12	12	12
Imports	Correlation Coefficient	,364	,818**	-,364	,606**
	Sig. (2-tailed)	,100	,000	,100	,006
	N	12	12	12	12
Trade	Correlation Coefficient	,182	,636**	-,242	,303
	Sig. (2-tailed)	,411	,004	,273	,170
	N	12	12	12	12
FDI	Correlation Coefficient	,333	,333	-1,000**	-1,000**
	Sig. (2-tailed)	,602	,602		
	N	3	3	3	3
tourism	Correlation Coefficient	,212	,667**	-,273	,515*
	Sig. (2-tailed)	,337	,003	,217	,020
	N	12	12	12	12
Tourism receipts	Correlation Coefficient	,333	,848**	-,394	,636**
	Sig. (2-tailed)	,131	,000	,075	,004
	N	12	12	12	12
Tourists from one country to another	Correlation Coefficient	,357	,429	-,071	,357
	Sig. (2-tailed)	,216	,138	,805	,216
	N	8	8	8	8
Exports from one country to another	Correlation Coefficient	,273	,788**	-,273	,636**
	Sig. (2-tailed)	,217	,000	,217	,004
	N	12	12	12	12

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Πίνακας ΠΓ.7 Αμυντικές Δαπάνες και Μακροοικονομικά Μεγέθη 2008-2015

		GR Defense expenditures	TR Defense expenditures	GR Equipment Expenditure	TR Equipment Expenditure
Exports	Correlation Coefficient	-,571*	,071	0,000	,143
	Sig. (2-tailed)	,048	,805	1,000	,621
	N	8	8	8	8
Imports	Correlation Coefficient	,571*	-,071	,429	,286
	Sig. (2-tailed)	,048	,805	,138	,322
	N	8	8	8	8
Trade	Correlation Coefficient	-,857**	-,071	-,286	-,143
	Sig. (2-tailed)	,003	,805	,322	,621
	N	8	8	8	8
FDI	Correlation Coefficient	,357	-,143	-,214	-,071
	Sig. (2-tailed)	,216	,621	,458	,805
	N	8	8	8	8
tourism	Correlation Coefficient	-,786**	-,143	-,357	-,071
	Sig. (2-tailed)	,006	,621	,216	,805
	N	8	8	8	8
Tourism receipts	Correlation Coefficient	-,143	,143	,143	,524
	Sig. (2-tailed)	,652	,652	,652	,099
	N	7	7	7	7
Tourists from one country to another	Correlation Coefficient	-,714*	-,214	-,429	-,143
	Sig. (2-tailed)	,013	,458	,138	,621
	N	8	8	8	8
Exports from one country to another	Correlation Coefficient	,286	,071	,429	,143
	Sig. (2-tailed)	,322	,805	,138	,621
	N	8	8	8	8

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Πίνακας ΠΓ.8 Αμυντικές Δαπάνες και Δείκτες Εκδημοκρατισμού 1996-2016

n = 21		GR Defense expenditures	TR Defense expenditures	GR Equipment Expenditure	TR Equipment Expenditure
Voice and Accountability	Correlation Coefficient	,131	,253	,102	,473**
	Sig. (2-tailed)	,413	,109	,525	,003
Political Stability and Absence of Violence	Correlation Coefficient	-,019	,097	,144	,340*
	Sig. (2-tailed)	,904	,544	,365	,034
Government Effectiveness	Correlation Coefficient	,048	,760**	,163	,548**
	Sig. (2-tailed)	,762	,000	,304	,001
Regulatory Quality	Correlation Coefficient	,207	,229	,101	-,141
	Sig. (2-tailed)	,193	,154	,525	,379
Rule of Law	Correlation Coefficient	,235	,477**	,197	,556**
	Sig. (2-tailed)	,138	,003	,215	,001
Control of Corruption	Correlation Coefficient	-,019	,632**	,286	,488**
	Sig. (2-tailed)	,904	,000	,070	,002

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Πίνακας ΠΓ.9 Αμυντικές Δαπάνες και Δείκτες Εκδημοκρατισμού 1996-2007

n=12		GR Defense expenditures	TR Defense expenditures	GR Equipment Expenditure	TR Equipment Expenditure
Voice and Accountability	Correlation Coefficient	-,032	,364	-,127	,636**
	Sig. (2-tailed)	,889	,100	,577	,004
Political Stability and Absence of Violence	Correlation Coefficient	-,229	,698**	,046	,791**
	Sig. (2-tailed)	,303	,002	,837	,000
Government Effectiveness	Correlation Coefficient	-,277	,657**	-,031	,719**
	Sig. (2-tailed)	,215	,004	,890	,001
Regulatory Quality	Correlation Coefficient	-,137	-,046	-,595	-,504*
	Sig. (2-tailed)	,536	,837	,735	,023
Rule of Law	Correlation Coefficient	,140	,625**	,016	,688**
	Sig. (2-tailed)	,534	,006	,945	,002
Control of Corruption	Correlation Coefficient	-,152	,504*	,212	,473*
	Sig. (2-tailed)	,493	,023	,337	,033

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Πίνακας ΠΓ.10 Αμυντικές Δαπάνες και Δείκτες Εκδημοκρατισμού 2008-2016

n=9		GR Defense expenditures	TR Defense expenditures	GR Equipment Expenditure	TR Equipment Expenditure
Voice and Accountability	Correlation Coefficient	,873**	,444	,254	,500
	Sig. (2-tailed)	,001	,095	,345	,061
Political Stability and Absence of Violence	Correlation Coefficient	,366	,366	,197	-,535*
	Sig. (2-tailed)	,173	,173	,463	,046
Government Effectiveness	Correlation Coefficient	,778**	,333	,389	,056
	Sig. (2-tailed)	,004	,211	,144	,835
Regulatory Quality	Correlation Coefficient	,778**	,183	,389	-,183
	Sig. (2-tailed)	,004	,514	,144	,514
Rule of Law	Correlation Coefficient	,889**	,435	,278	,435
	Sig. (2-tailed)	,001	,112	,297	,112
Control of Corruption	Correlation Coefficient	,222	,500	,722**	,111
	Sig. (2-tailed)	,404	,061	,007	,677

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Πίνακας ΠΓ.11 Σύνοψη του Μοντέλου Συνολικών Αμυντικών Δαπανών για την Τουρκία

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,846 ^a	,716	,685	767,079	,716	22,699	1	9	,001
2	,952 ^b	,906	,883	467,364	,190	16,245	1	8	,004
3	,986 ^c	,971	,959	276,281	,065	15,893	1	7	,005
4	,998 ^d	,995	,992	123,119	,024	29,249	1	6	,002

a. Predictors: (Constant), Personnel

b. Predictors: (Constant), Personnel, GR Defense expenditures

c. Predictors: (Constant), Personnel, GR Defense expenditures, Defense Expenditure Real change

d. Predictors: (Constant), Personnel, GR Defense expenditures, Defense Expenditure Real change, GDP growth

Πίνακας ΠΓ.12 ANOVA Συνολικών Αμυντικών Δαπανών για την Τουρκία

Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1 Regression	13356603,205	1	13356603,205	22,699	,001 ^b
Residual	5295697,704	9	588410,856		
Total	18652300,909	10			
2 Regression	16904870,342	2	8452435,171	38,697	,000 ^c
Residual	1747430,567	8	218428,821		
Total	18652300,909	10			
3 Regression	18117983,159	3	6039327,720	79,120	,000 ^d
Residual	534317,750	7	76331,107		
Total	18652300,909	10			
4 Regression	18561351,226	4	4640337,807	306,126	,000 ^e
Residual	90949,683	6	15158,281		
Total	18652300,909	10			

a. Dependent Variable: TR Defense expenditures

b. Predictors: (Constant), Personnel

c. Predictors: (Constant), Personnel, GR Defense expenditures

d. Predictors: (Constant), Personnel, GR Defense expenditures, Defense Expenditure Real change

e. Predictors: (Constant), Personnel, GR Defense expenditures, Defense Expenditure Real change, GDP growth

Πίνακας ΠΓ.13 Σύνοψη του Μοντέλου Συνολικών Αμυντικών Δαπανών για την Ελλάδα

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,885 ^a	,783	,756	882,544	,783	28,853	1	8	,001
2	,964 ^b	,930	,910	536,584	,147	14,641	1	7	,006
3	,993 ^c	,987	,980	251,015	,057	25,987	1	6	,002
4	,999 ^d	,998	,996	109,616	,011	26,463	1	5	,004

a. Predictors: (Constant), Per Capita GDP

b. Predictors: (Constant), Per Capita GDP, Personnel

c. Predictors: (Constant), Per Capita GDP, Personnel, Other Expenditure

d. Predictors: (Constant), Per Capita GDP, Personnel, Other Expenditure, Trading

Πίνακας ΠΓ.14 ANOVA Συνολικών Αμυντικών Δαπανών για την Ελλάδα

Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1 Regression	22473363,985	1	22473363,985	28,853	,001 ^b
Residual	6231074,915	8	778884,364		
Total	28704438,900	9			
2 Regression	26688980,692	2	13344490,346	46,347	,000 ^c
Residual	2015458,208	7	287922,601		
Total	28704438,900	9			
3 Regression	28326387,050	3	9442129,017	149,855	,000 ^d
Residual	378051,850	6	63008,642		
Total	28704438,900	9			
4 Regression	28644360,106	4	7161090,026	595,975	,000 ^e
Residual	60078,794	5	12015,759		
Total	28704438,900	9			

a. Dependent Variable: GR Defense expenditures

b. Predictors: (Constant), Per Capita GDP

c. Predictors: (Constant), Per Capita GDP, Personnel

d. Predictors: (Constant), Per Capita GDP, Personnel, Other Expenditure

e. Predictors: (Constant), Per Capita GDP, Personnel, Other Expenditure, Trading

Πίνακας ΠΓ.15 Σύνοψη του Μοντέλου Εξοπλιστικών Δαπανών για την Τουρκία

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,743 ^a	,552	,502	329,568	,552	11,095	1	9	,009

a. Predictors: (Constant), Defense Expenditure Real change

Πίνακας ΠΓ.16 ANOVA Εξοπλιστικών Δαπανών για την Τουρκία

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	1205051,918	1	1205051,910	11,095	,009 ^b
	Residual	977535,718	9	108615,070		
	Total	2182587,636	10			

a. Dependent Variable: TR Equipment expenditure

b. Predictors: (Constant), Defense Expenditure Real change

Πίνακας ΠΓ.17 Σύνοψη του Μοντέλου Εξοπλιστικών Δαπανών για την Ελλάδα

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,927 ^a	,859	,841	298,091	,859	48,647	1	8	,000
2	,979 ^b	,958	,946	174,087	,099	16,456	1	7	,005

a. Predictors: (Constant), Per_GDP

b. Predictors: (Constant), Per_GDP, Reg_Qual

Πίνακας ΠΓ.18 ANOVA Εξοπλιστικών Δαπανών για την Ελλάδα

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	4322713,061	1	4322713,061	48,647	,000 ^b
	Residual	710863,839	8	88857,980		
	Total	5033576,900	9			
2	Regression	4821432,539	2	2410716,270	79,545	,000 ^c
	Residual	212144,361	7	30306,337		
	Total	5033576,900	9			

a. Dependent Variable: GR Equipment Expenditure

b. Predictors: (Constant), Per Capita GDP

c. Predictors: (Constant), Per Capita GDP, Regulatory Quality